F. X. ŠALDA

ZÁSTUPOVÉ

ZÁSTUPOVÉ

F. X. ŠALDA

ZÁSTUPOVÉ

DRAMATICKÁ BÁSEŇ O PĚTI DĚJSTVÍCH

AVENTINUM PRAHA / 1921

Psáno v létech 1919—1920.

OTAKARU BŘEZINOVI

připisuji tuto báseň, která přes všecku tragičnost jest písní sociální Naděje

DRAMATIS PERSONAE

LAZAR, *diktátor Zástupů, dřive mnich*
PETR, *starý mnich*
MATOUŠ, *důlni*
MAREK, *haviř*
JINÝ HAVÍŘ
RYŠKA, *přijmim* KANČÍ TLAMA
ZIKA, *přijmim* PARNÍ MLÁTIČKA
VASIL, *přijmim* MEDVĚDÍ TLAPA
KAT
KNĚZ
SOUDCE
KUPLÍŘ
ROZŠAFNÝ OBČAN *recte* LICHVÁŘ
STAŘEC PÍSMÁK
MUŽ ČERNOVLASÝ I ČERNOVOUSÝ
RUSOVLASÝ VENKOVAN
DOBRÝ BÁSNÍK
ŠPATNÝ BÁSNÍK

<table>
<tr><td>POŠTOLKA
HVÍŽĎÁLEK
SLANKA
VOSÁHLO
VOSTŘEBAL</td><td>vojáci revolučního vojska</td></tr>
</table>

DŮSTOJNÍK REVOLUČNÍHO VOJSKA
HLAS Z DAVU *(hrbáčkův)*
DĚLNÍK - POSEL
HROBNÍK
STARÝ VOJÁK

<table>
<tr><td>PRVNÍ HLAS
DRUHÝ HLAS
TŘETÍ HLAS</td><td>z tábora vojska monarchického</td></tr>
</table>

MARTA JEFIMOVÁ
SLUŽKA JEJÍ
PRVNÍ MĚSTSKÁ ŽENA
DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA
PRVNÍ VENKOVSKÁ ŽENA
DRUHÁ VENKOVSKÁ ŽENA
ŠÍLENÁ ŽENA
STARÁ NEVĚSTKA

DAVY LIDU MĚSTSKÉHO I VENKOVSKÉHO, DĚLNÍKŮ TOVÁRNÍCH I ZEMĚDĚLSKÝCH; VOJÁCI VOJSKA REVOLUČNÍHO I MONARCHICKÉHO; ŽENY V POHŘEBNÍM PRŮVODĚ.

Dějstvuje se na pomezi Východu a Západu mezi Dneškem a Zitřkem.

Mezi I. a II. dějstvím uplynou čtyři dni, mezi II. a III. tři, mezi III. a IV. dva a tolikéž mezi IV. a V.

DĚJSTVÍ PRVNÍ

Náměstí města staro-nového.

Někdejší drobné starožitné městečko zprůmyslnělo v nové době a rozrostlo se na svém obvodě ve veliké syrové město tovární, táhnoucí se hodiny cesty do kraje. Ale ze starého jádra jest posud leccos zachováno. Tak viděti na pravé straně jeviště barokní kostelík; před ním barokní sošku Bohorodice na sloupě, obklopenou čtyřmi lipami; a několik starých přízemních nebo jednopatrových domků — ve výklenku jednoho z nich vysoký, dřevěný krucifiks s krvavou krůpějí olejové lampičky u nohou Kristových. Ale z leva a uprostřed jsou již široké učouzené třídy velkoměstské protaté elektrickými dráty a proložené kolejnicemi tramwayovými a v pozadí trčí pece a komíny.

Prostranství před chrámem se vlní zjitřenými zástupy; jest v nich také mnoho venkovského lidu, který se seběhl do města. Ulice ústící do náměstí vychrlují stále nové shluky lidí. Lidé hovoří spolu prudce a vášnivě gestikulují.

MUŽ ČERNOVLASÝ A ČERNOVOUSÝ: A já vám pravím: veliký je a Bůh je s ním. *Zasměje se skřípavě.* Počkej. Bůh nebo ďábel: to ještě nevím. Ale všecky nás učiní bohy, malé i velké, a malé nejdříve. On není jako jiní: ne, ne... on miluje nás malé. On vyvýší nás malé a velké poníží. On říká: tisíc malých zrodí tisíc velkých, ale tisíc velkých nezrodí ani jednoho malého. *Mladé venkovance, která zírá úzkostlivě a vyděšeně.* Neboj sa, dívčí; nic sa neboj. On chce, aby byl ráj již zde na zemi. A milovat se máme... pravda-li kmotřičko, *chce ji obejmout,* nu... nu... jako bratr a sestra, rozumí se přece. Neboť jde světem něco, čemu se říká revo... revoluce; a co bylo pravda včera, není již pravda dnes.

PRVNÍ MĚSTSKÁ ŽENA: Ó moci ho spatřit! Ó moci se dotknouti podolku roucha jeho!

PRVNÍ VENKOVSKÁ ŽENA: A dá chleba? Dá všem chleba? U nás na dědině umíráme od podzimku hladem. S prvními mrazíky to začalo. A nejvíce mrou dětičky, zcela malé dětičky.

Mají pak nadmutá bříška jako leklé rybky, když je otrávili chebdím a když plují po vodě naznak a slunce hraje v jejich bílých šupinkách.

RUSOVLASÝ KUČERAVÝ VENKOVAN: A dá pálenky? Hlavně: dá-li pálenky? Zmrzel mne život bez pálenky, dobří lidé a křesťané: dva dny jí již nemám. Hrdlo prahne: chce se mu pálenky. Chce být proléváno pálenkou. A žehne hůře než rozpukaná půda v létě v znoji slunečném. A žid-krčmář, šelma ryšavá, nechce nalít. Ne a ne, duše psí; a já přece včera večer před ním klekl a rozplakal se jako malé dítě nebo těhotná žena. Ne a ne: a přece jsem u něho statek propil. A dnes? Dal mně šestku, abych si prý koupil provaz a oběsil se. Snad na hrušce, která stojí před mým bývalým statkem; na hrušce-máslovce. *Starci-písmákovi.* Na čem se oběsil Jidáš... ty, ohořelá svíčko kostelní, ty berane mečivý... starý kancionále zamaštěný? *Třepe jím za výložky kaftanového kabátu.*

STAŘEC-PÍSMÁK *klidným zpěvavým hlasem starého kostelního předříkače*: Na osyce... a proto se chvěje hrůzou do dnešního dne a bude se chvíti až po den soudný.

RUSOVLASÝ VENKOVAN: Ale on řekl: na hrušce. Pravím ti: tak to řekl žid-krčmář. Ano, tak to řekl... duše psí.

ČERNOVLASÝ ČERNOVOUSÝ: Všeho dá: i chleba dá: i pálenky dá i vína dá. Poteče, braši, potůčkem, stružkou poběhne uličkami vašimi mezi dvojí řadou domků tam, kde hnojůvka jindy tékává. Krámy židovské si otevřem... klíčem nebo sochorem; vše jedno. A poteče pak ... ó ... ó ... poteče z beček crčkem jako červená z hrdla, když jsi přeřízl žílu-krčnici.

REZAVÝ MUŽ *v plandavých plátěných gatích; pihovatý; pokleslý jako zhroucený plamen*: A zabije ve mně ďábla? Ďábla smutku, který mne trápí? Dovede toho? Četl jsem, že smutek v člověku jest ďábel, nebo že je z ďábla. Ďábel do smutku jako do sítě lapá prý duši. Četl jsem to v knize dědovské s okovanými rohy a těžkou mosaznou sponou, když jsem byl mladý. Neboť vězte to: zabil jsem ženu, když jsem přišel kdysi opilý domů a lála mně. Upral jsem ji. Ale, braši, od té doby nemohu se smát... je to k smíchu, ale dělej co dělej: nemohu se smát. *Činí křečovitý posun, aby se zasmál: vyjde z toho jen škleb.*

STAŘEC-PÍSMÁK: Ďábla chceš aby v tobě zabil. Chacha...

chachacha... Vždyť je sám ďábel. Pravím ti: ďábel se v něj vtělil, aby vás svedl a zahubil. Falešný prorok je; ten, o němž povědíno jest, že uvodí v pokušení lid boží na náměstích a křižovatkách.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA *stopy krásy v zestárlé tváři:* A dá ženám zase roditi? Rozkáže ženě, aby rodila, a muži, aby plodil? Rozváže tepny života, které rouhači podvázali? Roditi chce žena; a běda muži, který činí nevěstku z ženy rodící. Můj muž ji ze mne učinil nejprve, že mně odpíral dítě; a ostatní, kdož přišli po něm, dovršili dílo jeho: chtěli se jen pásti na mém těle jako smrdutí vepři na průhoně. Ó... bílé a krásné měla jsem tělo. Jako rozkvetlá louka letní bylo plné vůní a kvítí a nejčistšího koření. Ale marně jsem kvetla a marně odkvetla: nic nevzešlo z něho, žel... Úhorem ležela jsem celý svůj život: a zítra zemru... já zbytečná, já nejzbytečnější na světě. *Propukne v cloumavý, hysterický pláč.* A tak zakleli ďábla do mne, všichni ti nečistí, kteří se pásli na mém těle. Kdo jej vymítne ze mne? Má o n moc vymítnouti ďábla z těla ženina? A vložiti dítě do něho jako semeno do ornice?

STAŘEC-PÍSMÁK: Chacha... Chahacha... Jak by mohl vymítnouti ďábla z tebe, když jest sám ďábel? A slyšela jsi, že Belzebub vrátil se s devíti silnějšími a koncové toho člověka byly horší počátků?

DRUHÁ VENKOVSKÁ ŽENA: Nerouhej se! Tys sám ďáblem posedlý, ale jeho Bůh učinil svatým již na zemi a dal mu moc zázraků. Uzdravuje, na koho ruce vloží. Tuhle Gavrila měla dítě šlakem poražené; a on vztáhl ruku a modlil se nad ním, a ono chodí a zpívá chválu boží od té chvíle. A jiné nemluvilo, šestileté bylo a od tří let oněmělo: to tehdy jak se leklo splašených koní, když si hrálo před chalupou prostřed cesty. A on šel mimo a usmál se na ně a ono otevřelo ústečka. Trochu slin vyteklo mu z nich, co by do lžičky sebral; a pak mu jazýček zašpytal a zkroutil se v kornoutek a třikrát se obrátil jako rybička mezi růžovými dásničkami. A pak řeklo zcela hlasitě a jasně, jako když zvonečky u oltáře zvoní před nejsvětější: děkuji ti za dar řeči.

MARTA JEFIMOVÁ *štíhlá mladá žena v černém rouše:* Žel... žel... proč zemřelo mně moje, dříve než jsem ho poznala... než chodil krajem naším?

MATOUŠ: Babské d ř i s t y. Kat vás sper! Nesmysly tlacháte. Příroda má své pevné zákony; a zázraky jsou blbost. Když se kolo v továrně jednou roztočilo, nezastaví ho nikdo než sám stroj. A když tě chytlo jednou za pačesy, tu může křičet na ně sám tvůj pán bůh z nebe: nic to nepomůže... nepustí tě již nikdy. Příroda má své zákony, baby hloupé. Viděla jsi někdy rozebrané hodinky? Taková jest příroda: každé p r o č své p r o t o a všecko na svém místě a ve svůj čas. Učil nás tomu soudruh, který měl školy; a já sám jsem mnoho četl o tom v knihách: celou polici jich mám doma. A soudruh ukazoval nám tenkrát vycpaná zvířata; a v láhvi s lihem měl otevřené morče: mělo jedny žíly natřené rudě a druhé modře a srdce ne větší než žalud, když prší na podzim s našich dubů.

HAVÍŘ: Máš pravdu. A měl také lebku člověčí a lebku opičí: a podobaly se sobě úplně... sotva jsem je od sebe rozeznal. A pravil, že člověk pochází z opice a že jest a zůstane zvíře o dvou nohách, dělej co dělej. A kněží že jsou podvodníci a že vznikli z hadačů a kejklířů a že jsou živi na útraty věřících hlupáků a kostelních bab, které podvádějí.

MATOUŠ: Ba, zvěšet je... kutny proklaté. P s a k r e v... Marx a Lasalle jim to pověděli; to jsou praví světci a trpitelé a ne ti vaši kejklíři, kteří provádějí u oltáře své hokus-pokusy. Viděl jsem jejich krásné podobizny v oleji v hlavním městě; byl jsem tam na sjezdu naší strany před pěti roky. Marx se mně líbil. Byl zarostlý jako můj nebožtík dědek s matčiny strany, který padl na Josefce... tenkrát před sedmi roky, kdy jsme stávkovali šest týdnů a kdy na nás poslali myslivce z Krakova. A oči mu svítily pod hustým zježeným obočím jako dva uhlíky... právě jako mému dědkovi tehdy, kdy nesl půlcentový perlík a mával jím nad hlavou jako jiný holí. Tu chvíli dostal ti kulku do čela a padl znak, bez hlesu, jakoby ho podťal. To jest můj svatý; a ne ten váš vychrtlý pop o hubě holé jako psí řiť a zelený jako špádský filek.

HAVÍŘ: Ale ať nás jen vede na ně... na pány; a ať rozbije svůj kříž o jejich lebky... ne ten malý s oltáře: ať sejme toho velkého Kristáče tamhle se zdi a toho ať o ně roztříská na padrť. A půjdem pak všichni za ním. Proč ne? Ale jinak: ať dá pokoj a nepřekáží n a š i m, když zde chtějí p r a c o v a t.

KNĚZ: Co to pravíte? Krista se zdi sníti a rozbít ho o lebky

pánů? Hrůza... Hrůza... rouháte se! Jest to proti církvi svaté. Odpykáte to... odpykáte to strašně.

HAVÍŘ: Plijeme na tvou církev, plijeme i na tebe, košulači Dávno jsme odrostli tvým báchorkám; straš jimi štěňata nebo koťata, ne lidi.

MATOUŠ: Zrazoval jsi svou církev i přikázání její. Kradl jsi, lhal jsi, smilnil jsi, rouhal jsi se, křivě jsi přísahal: jak se jí smíš dovolávat, pokrytče? Znám tě dobře ze svého dětství, tebe i skutky tvoje. Jako školák jsem ti ministroval; a nevěda o tom, zavřel jsi mne jednou — byl soumračný podzimní den a kaštany pršely se stromů v nádvoří vašeho kláštera a vybuchovaly na zemi jako rány z bambitky — zavřel jsi mne na chodbě, kde byla tvá cella. Byl již večer a chvěl jsem se hrůzou. Černé obrazy v červotočivých rámech hleděly se stěn hrozivě; a stíny se kladly na mne jako ledové ruce. A na kalném okně v posledním hnědém paprsku zapadajícího slunce poslední muška onoho léta se zmítala lapená v pavoučí síti. A jak zafičel vítr skulinami tvých dveří, rozhoupal ji pokaždé v jakýsi lítostně směšný tanec... Dlouho trvalo, než jsi se vrátil. Ale pak stálo to za to. Dvě děvky visely na tobě, každá s jedné strany; a mešní víno lil jsi jim do klína a opilý chroptil jsi s nimi oplzlé písně.

KNĚZ ***brání se vytřeštěným zrakem a vztaženýma rukama***: Ustaň... pro Boha ustaň. Nikoho nebolí to dnes víc než mne. Neobracej nože v ranách mých! Tedy: ne proti církvi... máte pravdu: proti Bohu jest, co jste zde před chvílí pravili. Věřím v něj od chvíle, kdy jsem Jej zradil; a bojím se Ho od chvíle, kdy jsem se mu rouhal. Rád... ó nad všecko rád bych se s ním smířil. Smíří mne s ním on, smíříte mne s ním vy? Já, prostředník a smiřovatel, musím žebrati o prostřednictví a smíření. On říká prý, že žije v Zástupech; že se zjevuje v Zástupech. I přišel jsem mezi Zástupy: snad Ho zde naleznu jako rozkvetlou sněženku v zimě pod návějí sněhovou.

Pomozte mně nalézti Jej; a nekamenujte mne ani kamením ani slovy. Snad mne zachvátí zde Svou přítomností jako plamen a prožehne všecko, co ustydlo v chrámech, které jsme zabydlili zlobou a hanbou. A plačte nade mnou: ztratil jsem Ho, dříve než jsem Ho nalezl.

SOUDCE ***olysalý stařec***: Tvůj případ jest snad k pláči: můj jest za to k smíchu. Ty toužíš nalézti Boha: já bych ho nao-

pak rád ztratil... jako rýmu nebo bolení hlavy či zubů. Dělám všecko pro to, ale nedaří se mně to. Jest stále při mně od chvíle, kdy jsem na rozkaz královský odsoudil a dal popravit dvacet nevinných. Stále mne posedá od té doby... rozumějte: nervy mně posedá; na ně se usadil jako olovo a tlačí, tlačí, k nesnesení tlačí. Sotva zdřímnu trošku k ránu po dlouhé probdělé noci mělkým stařeckým spánkem, hned se houpají na šafotu přede mnou v hadrovitých mokvavých pytlích; a co do nich duje a je rozhoupává, slyšte, to je právě směšné, není vítr... ne... to jest O n... A to všecko proto, aby narážela na sebe jejich ztuhlá těla jako chrastící větve a vydávala v nárazu na sebe skřípavé... oh... podivně skřípavé a řezavé zvuky, které mne zebou až do morku mých stařeckých kostí. A já se roztřesu hrůzou a zimou a probouzím se do kalného rozslzeného dne, který se přilepil jako mokvavá pytlovina na okna mé ložnice. Neplačte nade mnou, braši, nýbrž smějte se se mnou, pomateným; smějte se, abychom přehlušili ten odporný řezavý skřipot mrtvých.

Rozumějte mně, děťátka, rozumějte mně dobře: já v Něj nikdy nevěřil a ani teď nevěřím. Ne... ne: já vím, že Ho není; já vím, že jsou jen nervy a jejich přeludy... mají také své špatné zažívání a své plyny jako nemocný žaludek. Viděl jsem je nakreslené v knize; lékař mně je ukázal: jsou tenké jako nitky a jsou to telegrafní dráty lidského těla. A lékař mně řekl: To všecko nic není, pane. Máte předrážděné nervy... přepracoval jste se asi. Snažte se nemysliti na to; a choďte hodně na procházku, tři čtyři hodiny až do únavy, zvláště večer; a vypijte pak láhev černého piva a snězte sýr. A berte tyto hnědé prášky třikrát denně. A jistě, jistě budete spáti. Ale nespím zase... nespím zase; až na minutu k ránu zdřímnu mělkým, stařeckým spánkem a z něho vytrhnou mne hned ony... mrtvoly v mokvavých pytlích... které vržou jako větve starého dubu, na němž sedí lysý havran se zdechlinou v zobáku. A jde z nich studeně fosforová záře a zpívá: J e h o jest pomsta, O n i odplatí. A tak jsem přišel k vám: smějte se se mnou, až přehlušíme skřípavou hudbu těch visalců. Až ve vás, Zástupové, utopím své nervy... nebo ztratím se jim ve vás.

MATOUŠ: Lotře... lotře... přisahám ti: nestrávíme tě a vyplivneme tě jako voda vyvrhuje mrtvolu vzteklého psa. Otrávil bys moře svou podlostí... natož dav lidí. Snad horká poušť při-

kryla by tě svou suchou vlnou písečnou, ale ne: i ona by se bála, abys jí nenakazil morem své bytosti, starče.

SOUDCE: Nelaj mně... nebo skočím ti na hrdlo a políbím tě, dříve než se naděješ... já, morem nakažený: a budeš mým bratrem v nemoci a smrti... ty, kterýs nechtěl jím býti v životě. *Rozchechtá se, rozpřáhne náruč a žene se k Matoušovi.*

MATOUŠ *prchá od něho s odvrácenou tváří a rukama bránícíma se.*

ŠÍLENÁ ŽENA *s rozpuštěnými zcuchanými vlasy, těká v zástupu.* Kde jsou děti?... Není zde dětí? Stále hledám děti; snad bude mezi nimi má beruška... snad si s nimi hraje, šelmička malá, a nevrací se domů, aby mne potrápila. Ne... ne... děvečko, tak to nebylo myšleno... věř, tak nebyla míněna ta rána do p i s í c e k... do p i s í c e k... Chtěla jsem tě jen trochu postrašit... víš máma ráda strašívala svou berušku. Nu... nehněvej se už... byl to žert. Nesmíš se mi již dýl schovávat, mé kozlátko. Kuk... kukuč... Kde jsi? Aha, už tě vidím. Aha... hahaha... už vidím svou Evičku: po culíčku ji poznávám... a po zástěrce. A šáteček má na babku, jak jsem jí ho vždycky vázávala... Kde jsi? Proč se mně schováváš za kaftan toho ošklivého zamračeného dědy? Vždyť já tě přece vidím... vždyť já tě přece najdu. Chytím, chytím... Baf... baf... Chytím... chytím. Haf... haf. *Padne na čtyři a štěká směrem k starci-písmákovi.*

DRUHÁ VENKOVSKÁ ŽENA *zdvihá ji se země*: Matko, pamatujte se. Vyplačte se... vyplačte se jen hodně... bude vám lépe. A ty, svatá Panno, stůj při nás i při ní, než přijde o n, neboť o n... o n jí jistě uleví v hoři jejím jako nám všem v našem.

ŠPATNÝ BÁSNÍK: A já, já chtěl míti děti z ducha svého, ale duch můj byl neplodnější než poušť a mrtvolnější než hřbitov ve skalách. I vraždil jsem děti druhých, neboť záští mně vyžíralo hruď jako horká škvára trávník a nebylo tomu žravému supu jiného nasycení. K zákeřným podlostem v novinách pronajímal jsem své záští. Dnes jsem starý a sešlý a vystydlý... vystydlejší než hrob, z něhož vyvrhli právě kostru. Mráz třeští mi v lebce a tma čiší mi ze strhaných zraků. Mluvte, vy všichni, kteří j e j znáte: může mne učiniti ještě plodným? Nebo můžete mne oploditi vy? Máte v sobě mluno, které se může vybít do mne a vyvolat

ve mně ještě něco jiného než tmu a zoufalství? Ušetřím, óh, přísahám vám, ušetřím cizích dětiček, budu-li míti jen svoje... jedinké... sebe bědnější, sebe ubožejší.

DOBRÝ BÁSNÍK: Já však nechci míti již žádných... ani zdařilých, ani nezdařilých. Neboť není to t o, po čem jsem toužil, není to to... a nebude to nikdy to. Něco schází. Kdo ví? Snad jen miligram miligramu fosforu... ale schází; a schází-li miligram, jest to v umění totéž, jakoby scházel cent. Kde není úplně všecko, není nic: umění není smlouvání. Umění jest buď všecko nebo není nic. A tak podej mně ruku, zoufalý bratře: jsme si rovni. A uvrhni společně se mnou své malé hoře do tohoto velikého hoře lidského. Zapomeňme sebe i svého umění nebo neumění: obojí je za málo. A buďme jen vrbovou píšťalou, čerstvě uříznutou a krvácející, na niž budou hráti beztvaré rozštěpené pysky i nerůdné prsty tohoto netvora, jemuž není posud jména a v němž dříme možná přece polobůh, ne-li bůh celý. Vmetneme do něho své staré hoře; snad vyplyne nám z něho nová radost a ne li nová radost, aspoň zapomenutí: ani nové, ani staré... ale vždycky dobré. Neboť není solidnějšího štěstí nad ně.

ROZŠAFNÝ OBČAN *recte* LICHVÁŘ *zamlklému suchému mužiku v černém plášti s kápí*: Hleďme je, kmotře: ti toho natlachají, sedmičky zelené. Kdyby to byla voda a ne řeč, všichni bychom se v ní utopili jako myši. Já říkám: tihle proklatí písáci jsou vřed státu. Matou jen lidem hlavy; a ani svých nemají v pořádku. Já jsem reálný a mám rád reálné; a vy doufám taky? Já sem jdu prostě proto, že, jak se říká: kalné vody, valné lovy. Přiživničím zde a nestydím se za to. Kde možno udělat obchůdky ne-li mezi lidmi? Nemáte přece předsudků? A vy: také za řemeslem, doufám?

KAT *přikývne mlčky hlavou.*

OBČAN: A jakého, smím-li se zeptat?

KAT *vypne krk a učiní posuněk, jakoby hlavu stínal.*

OBČAN *uskočí v úleku od něho.*

KAT *s úsměvem*: Jen klidně, otče. Řemeslo jako řemeslo; žádné čisté, žádné zvlášť špinavé. *Paroduje.* Nemáte přece předsudků? Pracoval jsem za monarchie a pracoval jsem dobře, odborně a ne draho; k úplné spokojenosti vznešeného službo- a chlebodárce i tisku a odborné kritiky v něm. A obhlížím si nyní nového službodárce: Jeho Veličenstvo lid. Neboť doufám, nikdy

nevyhyne naše ctné řemeslo, pokud bude člověk člověkem. Kněz může zmizet s povrchu země i král i písař i papež i voják, ano i kapitalista a měšťák: kat nezmizí do skonání světa. Po červené se rozchutná vždycky člověk; proti tomuto nápoji nesvedou nic temperencláři a abstinenti celého světa. Po ní zaprahne občas vždycky člověk; a pak nedopije se jí tak snadno. A odepřete-li mu jí nějaký čas, tím větší žízeň po ní ho později posedne. Obžerný krví bratra svého jest a bude člověk. A rád si jí dá načepovat plnou míru člověkem-našincem, který se v tom vyzná. A až zbudou ve světě dva poslední: myslíte, že se budou objímat a líbat, dříve než zemrou? Ať mne dlaň nesvědí, nepoteče-li brzy crčkem, nebude-li stříkat proudem silnějším než za monarchie.

OBČAN: Vy tedy myslíte, že budou nepokojné časy?

KAT: Znal jste nějaké pokojné? Já ne. Časy jsou buď shnilé nebo silné; silné-li, vždycky teče krev.

OBČAN: A myslíte opravdu, že kata bude zapotřebí až do skonání světa? *S blbou úzkostlivostí.* Ale co pak myšlenka pokroku lidstva?

KAT: Tak skoro; na nejvýš týden před ním půjde na pensi... a kdo ví ještě? A pokrok lidstva? Nu ovšem: bude i v popravování pokrok. Dosáhneme snad rekordu, o němž se našim dědům nesnilo. *Naznačuje rukou stínání.* Snad sto rázem, snad tisíc rázem. Katovství jest, otče, dobré řemeslo a má pěkné vyhlídky do budoucnosti.

KUPLÍŘ: Právě jako kuplířství. Zbudou-li před koncem světa tři lidé na zemi, a bude-li to náhodou muž a dvě ženy, jistě bude podvádět muž svou ženu s druhou. Bude kuplířem sám sobě, poněvadž nebude moci míti kuplířem jiného. A budou-li to náhodou dva muži a jedna žena, jistě bude klamat svého s cizím. Známe se, my — s odpuštěním — lidé. A nevěstince přetrvají chrámy: ty budou dávno již prázdné, zatím co ony budou stále plné.

Vření v zástupu.

HLASY: Zde jest. Přichází. Hleďte ho! Tamhle! Vidíte?

ŽENSKÉ HLASY: Jak krásně kráčí: jakoby se na vodách nesl... A jak měkce hlavu naklání: jako klas, když do něho letní větřík duje. Vizte: kráčí jako Kristus, když chodil po vodách jezera galilejského.

DRUHÁ VENKOVSKÁ ŽENA: Požehnané útroby, které tě počaly; a prsy, jež tě napájely!

MARTA JEFIMOVÁ: Jak jest krásný. A jak vlídný. Jaká záře jde z jeho hlavy. On by jistě uzdravil mé robátko, kdyby posud žilo. Proč nepřišel dříve do našeho kraje... i do mého života?

MATOUŠ: A Ryška, náš vůdce, s ním. Toho bych se ani ve snu nenadál A jde za ním jako zkrocený vlk nebo spráskaný pes... ocas stočený mezi nohy... on, který cenil na každého své tesáky; a běda tomu, do koho jich zahryzl. Říkali jsme mu proto Kančí tlama; ale někteří říkali mu i Mlsná tlama, protože dovedl vyčenichat všude tučné sousto pro svou vilnost... hehehe... křehké kostečky a bílé jako kuřecí masíčko dívčí.

MAREK: A po boku Ryškovi náš Zika, přezděný Parní Mlátička. Neboť, brachu, pracoval hubou právě jako tento stroj: chrlil ze sebe celé stohy řečí a věty lítaly jako prázdná sláma od jeho zubů; a vítr, který vál z něho býval strašlivý: rozdmychoval požáry. Lid pobouřený jím valíval se jako povodeň z hor do kraje a smetal všecko, co mu bylo v cestě. Neměl soka; nesnesl ho a vladařil lidu nejinak než pán nebo kníže.

Báli se ho všude. Dovedl řečniti i čtrnáct hodin denně a nikdo nemohl se s ním měřit. Tři, čtyři schůze míval denně a nebylo možno nikomu ani ho umlčet, ani ho přehádat. Vykládal o požárech, které zachvátí zemi, o společenských převratech a lidských sopkách; a takový strach šel z jeho řeči, že ženy omdlévaly a potrácely. A nyní, brachu, tak zkrotlý...

JINÝ HAVÍŘ: A tamhle naše Medvědí tlapa a také v průvodu a také zdá se, jako opařená. Srdéčko, kam jsi se to dostal? A proč neudeříš svou pracnou, ty, který jsi tak rád bušíval do stolů v nálevnách, až kalíšky poskakovaly a tančily mazur na desce?

LAZAR *obraceje se od Ryšky, s nímž posud hovořil, ke všem:* Kristus pravil: kdekoliv jste dva ve jménu mém, já s vámi jsem. Ale já pravím vám: Kdekoli jest vás tisíc v hromadě a vede vás Myšlenka, v tu chvíli rodíte ze sebe bohy větší než Kristus, v tu chvíli stáváte se bohy a všecko jest vám dovoleno. Neboť jedno jest, co touží se dnes vtěliti: veliká myšlenka osvobození člověka. Posedala jednotlivce tisíciletí a tisíciletí, ale nemohli ji vtělit, poněvadž jednotlivec je sláb. Ani Kristus nemohl ji vtělit, neboť byl sám a jediný; jediné Zástu-

py mohou ji vtělit. Vězte toto nové poselství, které vám hlásám: Kdekoli se vás sešlo tisíc v Myšlence této, jste větší než milion velikých a silných, kteří se nesetkali ve stínu Myšlenky této; jste největší, co kdy kráčelo po této zemi... jste noví bozi, na něž čekal svět miliony let. Kdekoli jste se srazili v Zástup v Myšlence, přestáváte býti hromadou jednotlivců — není již ani Ondřeje, ani Petra, ani Martina, ani Šimona, ani Hanysa, ani Marty, ani Běty — a stáváte se buňkami a údy ohromné věčné bytosti, která vás nesmírně převyšuje, jíž není počátku ani konce: ona jedná nyní za vás jako já jednám za tento svůj nehet nebo za tento chlup na hřbetě své ruky; a zodpovědnost vaše není větší než tohoto mého chlupu nebo nehtu. Cokoli učiníte opilí jí a utonulí v ní, o n a učinila; a cokoli ona učinila, jest nevinné a čisté a svaté jako slunce jitřní. Osvobodila člověka ve vás a proměnila vás v něco většího než jsou andělé.

ZIKA *vskočí mu nedočkavě do řeči, jeho oči plají horečným žárem*: I zabíjet tedy smíme?

LAZAR *zvolna, akcentuje každé slovo jako někdo, kdo hovoří o něčem, o čem dlouho přemítal*: Ano, i zabíjet smíte, pravím vám, zabíjíš-li ne za sebe, sobecky, z návalu hněvu nebo vášně, z pomsty osobní a z rozkoše osobní, nýbrž za ni... za Myšlenku a z Myšlenky, neosobně jako nástroj nebo stroj, který ona vede a řídí. *Se zvláštním důrazem.* Ale se smrtí a s krví smilniti nesmíš: není horšího hříchu nad ten!

RYŠKA: I ženy milovat tedy smíme, aniž jsme s nimi oddáni před oltářem?

LAZAR *zvolna*: Nejen smíte, nýbrž i musíte. Jako sestru musíš milovati každou ženu Zástupu, jako bratra každého jeho muže: jako bratra a sestru, pravím ti, a nejinak; neboť Zástup drží jen láska: ona jest jeho teplo a jeho duše. Bez lásky není zástupu, nýbrž stádo. Ve vás Zástup sám sebe chce milovati nekonečnou láskou; a tato láska jest jeho síla: bez ní jest beztvarý cár a zplihlý hadr.

VASIL: I opíjet se smíme?

LAZAR: Nejen smíte, nýbrž i musíte. Život váš budiž jediné opojení, jediný jásot a jediné plesání. Všemi věcmi čistými a svatými opíjeti se musíte: vzduchem i sluncem, radostí i krásou, ale především Myšlenkou. Život myšlenkou neopojený jest nevykoupený; jest jen položivot a horší hnití nebo tlení: vy však, noví

bozi, žíti budete ohněm a v ohni, stále radostní a veselí jako plamen sluneční. Čím rychleji vás Myšlenka ztráví, tím lépe pro vás.

RUSOVLASÝ VENKOVAN: Jak krásně hovoří a mně z duše. Budiž blahoslaven. Cítím to stejně jako ty, ale nedovedl bych to tak říci. Ano, opíjejme se, braši, opíjejme se, abychom žili; mimo opilství není než smrt; a míň než smrt: ani ne smrt. Neživot a nesmrt. Ó... ó... cítím to, rozumím tomu: od včerejška hniji v jakési studené prázdné studni a stáda krys a ropuch lezou po mně.

REZAVÝ MUŽ: Dovedl bys tedy zabít ďábla smutku ve mně? Takovým štěstím by mně to bylo, že se tomu ani uvěřiti nechce: sklamání by mne zabilo. Neboť on, dobrodinče, hlodá a hlodá ve mně hůře než červ; a zub jeho jest ohnivý a slintá jed. A ty tedy chceš, abychom se veselili; a pravíš, že jest to příkaz a zákon? Díky ti, brachu, díky. Ale jak jen to urobit? Neboť musím ti to říci: upral jsem v opilství ženu a od té chvíle, dělej co dělej, nemohu se smáti. *Učiní pokus o smích; vyjde z toho škleb.*

LAZAR: V Zástupu nalezneš více než smích, nalezneš v něm radost, které není ani možnosti smutku. I ženu ztracenou nalezneš, i otce i matku, zemřeli li: jedna jediná nesmírná rodina každému i všem jest Zástup. Vrhejte do něho své hoře, své utrpení, svou bídu jako vrháte tvrdou rudu do pece tavící; sežehne všecko malé a osobní a vrátí vám drahý kov bez šlaků: sílu, víru, jistotu, ples duše, radost smyslů. Ženou vám bude i mužem, matkou i otcem, dcerou i synem.

ŠÍLENÁ ŽENA: A myslíš, že naleznu v něm i své dítě, své ubohé dítě, svou Evičku, která mně odešla kteréhosi sněživého večera a ještě se nevrátila? Hledám ji všude a nikde nenalézám. Obraznost mne často šálí: vídám ji v každém dítěti, ano i patníky na rohu ulic v šeru svítilen pokládám za ni. A jindy hlas její slyším, mile šišlavý a škytavý, jak býval, kdy ospalá již, večer, domodlila se svou modlitbičku; a jindy volá mne úzkostně z tmavých průjezdů domů a podjezdů paláců a divadel, a já vbíhám do nich a otloukám si čelo a ruce o neznámé zdi a tvrdé studené sloupy... na posměch lidem, na bolest sobě.

LAZAR: Pokoj s tebou, ubohá duše. A mrákoty nezastírejte více tvé mysli. I dítě, jež jsi ztratila, nalezneš v Zástupu; i nové

počneš z něho a porodíš, neboť síla jeho se nevybíjí v blescích, nýbrž v lidech.

DRUHÁ VENKOVSKÁ ŽENA: Nepravila jsem vám to? Uzdravuje svým pohledem a kam padne i jen stín jeho, rozkvétá světlo a teplo. A zebe-li noc nad tvou duší, on prostoupí ji hvězdami jako proutky rozmarýnu.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Tedy roditi bude žena v tvých Zástupech? Žehnán buď za to; a blahoslavené prsy, které tě kojily. Ó, sejmi, sejmi se ženy břímě neplodnosti... nemůže unésti ho déle: klesá pod ním hůře než Bohorodice pod svým utrpením na Kalvarii. Dej jí zase roditi děti; bez nich hořkne jí rozkoš lásky: v bolestech dej jí roditi a ona bude blahořečiti tobě.

LAZAR: Jak ti rozumím; a jak pronikají srdce mé slova tvá, nejinak než oheň nebo meč. Vždycky ve velkých dobách touží tak a trpí tak žena: neboť těhotna s ní jest i doba, a obě se zmítají stejnou křečí. A obojího hoře jméno jest jedno: touha dáti spasitele světu, který žízní po něm. Ale žena počínati bude nyní se Zástupem a roditi bude z něho; a co zrodí, bude nesmrtelnost dítěti i sobě. Neboť kdo žil kdy opravdu v něm a s ním nebo kdo narodil se z něho, nezemře nikdy.

DOBRÝ BASNÍK: I já měl vždycky takové sny a tuchy. Před zrozením žije člověk v lůně matčině: v něm srůstají údy jeho příštího těla poprvé v celek; běda však tomu tělu, v němž se zpurné svářily bez prvního vědomí o celku, v němž bude jim žíti: dítě takové rodí se pak mrzákem nebo neduživcem. Věčný visalec jest člověk. A visí nejprve na zcela krátké šňůře pupečné v těle mateřském, a volnost jeho jest zcela nepatrná. Ta přetržena byvši, končí starý život a vrhá ho do nového; tu jako dospělý na delší šňůře volněji pobíhá životem v širších kruzích; a ony naposledy podávají ho posmrtným drahám mnohem širším a skoro nekonečným. Tak jeden článek řetězu připravuje ho druhému, a není jiného rozdílu mezi nimi, než že příští jest širší předešlého. A jest člověkovi jediná svoboda: pochopiti takový nový kruh dříve, než v něj byl zapiat, a naučiti se již v starém kruhu žíti životem kruhu nového, širšího a složitějšího.

LAZAR: Mnoho pravdy je v tvých snech, básníku. Jistě: blažen, kdo žije v Zástupech zde na zemi. Předjímá nebesa a ráj strhuje na zem; životem věčným žije již zde a božství se vtěluje

v něj již zde. Žíti již zde nebeskou věčnost... tomu umění právě chci vás naučiti.

ŠPATNÝ BÁSNÍK: Zbytečně jsem se tedy trudil a znepokojoval. Zástup bude nyní básniti za mne. Vždyť i tak, co stvořili jednotlivci, nemá valné ceny. Slýchal jsem to již za mlada ve škole od starého olysalého učitele řečtiny, vykladače Homera... ale nyní teprve tomu věřím.

MATOUŠ *Lazarovi*: Občane, nerozumím vám. Vy chcete, jak jste pravil, urobit z nás bohů; ale můj soudruh, který měl školy, mně dokázal, že není ani Boha, ani bohů a že jsme a zůstaneme zvířaty. Bozi jsou něco, co se hodí jen do monarchie; republika nemůže jich potřebovat: nikdo by jich nesnesl. A soudruh mně ostatně vyložil, že si je člověk vytvořil ze strachu a že je vynalezli kněží-podvodníci. Není bohů, není nebe, není pekla, není nic jiného než tento život; a před ním tma a za ním tma. A není než hmota a její zákony; mé tělo jest také hmota a podléhá všem zákonům hmoty. A mně se to tak líbí; jest to zcela jasné a čestné.

Není ani nesmrtelnosti; a jsem rád, že jí není. Život zmrzí člověka již za živa; nač pak se trudit a nudit ještě po smrti? To všecko jsou kněžské pohádky a báchorky. Ale věda je ruší a já chci býti vědecký: věda popírá všecko, co není možno vidět, čeho není možno se ujistit zkoumáním; čeho není možno se dotknout, co není možno zvážit nebo čeho není možno se dopočítat. My lidé jsme pošli z opice — soudruh mi to ukázal na lebkách a na kostrách — a zůstaneme ssavci do skonání světa. Zemru jednoho dne a pak: konec všemu. Má duše zemře možná dříve než mé tělo: jakmile upadnu do bezvědomí. A mně se to tak líbí a netoužím, aby bylo jinak; jest to tak zcela jasné a jest to také socialně dobře: pán nepán... jednoho dne přijde smrt a všecko jest pak rovnost a bratrství v jámě černé země.

MAREK: Ba ano, brachu, tak je tomu; to jest holenku dobře promyšleno. Ten soudruh, který nás tomu učil, měl školy. A my s tím tak souhlasíme, nás to tak uspokojuje. Zbořte chrámy a přiřízněte trochu hlavy pánům, nebo zašijte jim trochu tlamu, aby toho tolik nespolykala... Ať jsme si rovni všichni i sociálně jako jsme si rovni od přírody. Stejný žlab pro všecky... když máme všichni po čtyřech nohách a jednom rypáku. Tak

jest to dobře. A jinak: dejte mi pokoj se vším. To ostatní jsou všecko babské p l o t k i.

LAZAR: Kdo vás takto učil, špatně učil. Zvíře jest pod vámi... byl jim snad člověk před stem tisíců let, ale není jim již dnes. Ale i člověk musí býti pod vámi jako jest pod motýlem prázdná kukla jeho, z níž právě vyletěl. Před vámi i nad vámi jest nekonečno prostoru i života: jak možno nechtíti ho dobýt? Přišel jsem učit vás nesmrtelnosti: nesmrtelnosti již zde na zemi. Abyste zákonem byli sami sobě a vladařkou aby vám byla jediná myšlenka svobody; a nesmrtelnost jistotou a skutečností největší ze všech.

ZIKA: Pokud žiješ v Zástupu, pamatuj, všecko jest dovoleno. Nic není zakázaného. Všecko smíš; sám dáváš si zákony a není jiných, kterých bys poslouchal.

RYŠKA: A dal nám i svobodu lásky. Každou ženu ze Zástupu pomiluješ... hm... jako sestru.

VASIL: I svobodu opíjeti se. Ejchuchu! *Točí čapkou ve vzduchu.*

LAZAR: Dobýti musíte nekonečnosti života i nesmrtelnosti. Jak by to bylo možné bez křídel? Jak bez nadšení? A hlavně: jak bez sebevíry?

MATOUŠ: Chápu tě i nechápu. Já tedy nemám již se plazit po zemi? A nemám čekati smrt jako konec své lopoty?

HAVÍŘ: A já nemám se již hrbiti pod zemí? A čekati smrt jako jediné vysvobození ze svého otroctví?

LAZAR: Ne. Vztýčeni budete státi nyní tváří v tvář slunci a obloze nebeské: není vám tam pána, jako vám ho není na zemi. A vládnout bude vám Myšlenka, Myšlenka úplné svobody člověkovy v Zástupech. A smrt nebudete ani vítat, ani se jí nebudete báti: není jí pro vás, děti Zástupů. Jste nesmrtelní v Zástupech; a smrt jest přelud malověrných. Roztaje ve vaší vladařské volnosti jako studený stín v horkém výsluní červencovém. A zemi budete milovati jako pramen všeho života a jako matku a rodičku Zástupů.

MATOUŠ: Nevím... mám pochyby. Ale zkusiti se to může. Nevěřím v nesmrtelnost, ale svoboda se mně líbí. Býti sám sobě pánem a všecko aby ti bylo dovoleno a dávati si sám zákony... brachu... hlava se mně z toho motá: ale také křídla rostou.

Cítím, že mohl bych žíti ještě nový život v jiné nové osobě, a schopnosti k věcem, jichž jsem netušil, jakobych odkrýval v sobě.

MAREK: Máš pravdu, kmotře. Opíjí to jako vodka; a proto to nemůže býti špatné. A pomilovat ženu, každou ženu v Zástupu... ne, to není také k zahození.

PRVNÍ VESNICKÁ ŽENA *rozběhne se k Lazarovi, s vášnivými posuny*: A dáš chleba, dáš všem chleba? Máš té moci, dáti všem chleba? A dětičkám nejprve, kteří leží s nadmutými bříšky a s drobnými pěstičkami zaťatými... tam nahoře na horách v posněžených chalupách.,. křečí zkroucené jako kornoutky na desce pultu kupcova?

HLASY: Ano; to jest nejdůležitější. Na to hlavně nezapomínejme, braši! Dáš chleba hladovým ústům? Dáš chleba? Není života bez chleba.

LAZAR: Ne samým chlebem živ jest člověk; ale t a k é chlebem. A ústům stejně jako duším třeba jest chleba. Kdo pracuje, musí jísti; a sousto jeho jest posvěcené. A nedají-li mu ho dobrovolně, vezme si je; a dobře činí.

VŠICHNI *vykřikují souhlas; zatínají pěsti a hrozí jimi směrem k městu.*

LAZAR: Ale chtěl bych, abyste po větším toužili než jest chleba. Chleba rozumí se sám sebou; ale samo sebou nerozumí se příští říše svobody a lásky, ztělesnění boha v Zástupech a skrze Zástupy; a tvorba bohů z těch, kdož skládají Zástupy.

VŠICHNI: Chceme tvou říši svobody a lásky! Dej nám ji. Veď nás k ní jako vůdce. Panuj nám a dej nám ji. A ruce i nohy budeme ti líbati.

LAZAR: Nerozuměli jste mně. Nikdo nemůže vám ji dáti, leda vy sami. Nikdo nemůže vám p a n o v a t i: jste děti boží a víc než děti boží: roditelé boha i bohů. Vy jediní můžete a smíte v l á d n o u t i sobě.

Zklamání v Zástupu. Pokles nálady. Toho využije skupina KNĚZE, SOUDCE KATA, KUPLÍŘE, ROZŠAFNÉHO OBČANA (recte LICHVÁŘE), a*by se přiblížila k* LAZAROVI.

KNĚZ *blíží se k němu s obřadnou úklonou:* Rouhal jsem se Bohu, ale bylo to dříve, než jsem ho poznal. A tak ztratil

jsem ho, aniž jsem ho poznal. Naleznu ho zase v tvých Zástupech? Vyznal jsem se jim již ze svého hoře. Vrátíš mně Ho? Máš moc vrátiti mně Ho a posvětiti znova náš znesvěcený chrám?

LAZAR: Odstup ode mně, pošetilče. Potácíš se v mrákotách. Tvůj starý bůh církevní jest mrtev, ač byl-li kdy živ. Ale zdá se, že žil přece, byť jen proto, abyste ho mohli zrazovati. Neboť od čeho plnil by zápach vaše chrámy? Z čeho byl by, ne-li z jeho mrtvoly? Věz: kdo musí hledat Boha, nenalezne ho nikde. Věci vnějšího světa se nalézají, neboť ony se ztrácejí. Ale ne Bůh; ten se může méně ztratiti než slunce, země, voda a vzduch. Musíš míti jej v sobě jako tvořivou sílu a možnost; v Zástupu se ti pak stane skutečností. Ale není třeba Zástupům ani kněze ani chrámu. Tělo každého z nich jest chrám boží; a nepotřebuje posvěcení jako vaše chrámy kamenné s báněmi a věžemi, portály a oltáři, neboť jest Život sám. A knězem sám sobě jest každý z nich.

ZÁSTUP *vykřikuje svůj souhlas.*

LAZAR *knězi:* Přestaň býti nejprve knězem, chceš-li vejíti do Zástupu a žíti s ním. Slož na zem své kněžství se svou kutnou; odpros své tělo za křivdu, kterou jsi mu činil, a vejdi pak do Zástupu jako prostý člověk čistého srdce a pokorný laskavý bratr svých bratří.

KNĚZ *vztýčí se náhle hrdě:* Jsem posvěcený sluha boží a prostředník mezi ním a člověkem. Kněz jest tolik jako panovník; kněz jest tolik jako kníže. U oltáře proměňuje chléb a víno v tělo a krev Kristovu; a nikdo, ani andělé, nemá té moci, jen on samojediný. A moc svázati a rozvázati dána jest mu samým Bohem. Jsem více než oni, byť hříšný. I špatný kněz ještě kněz; a stale více než laik. Tupíte pravého Boha a rouháte se mu; a všichni vezmete špatný konec . . . i ty, odpadlíče.

ZÁSTUP *obrací se na kněze posměšnými výkřiky i hněvnými posuny.*

SOUDCE: Snad tedy naleznu u tebe milosti já. Neboť chci se zbaviti starého boha, boha mstitele a trestatele. Jest to přece bůh starý; a vy zabíjíte staré bohy. Chtěl bych míti boha vašeho, boha lásky a radosti . . . a chtěl bych sloužiti mu s vámi v čistotě srdce. Chtěl bych souditi podle nového zákona novým soudem; nenávidím starého a opovrhuji jím, neboť sváděl mne a

svedl mne až k vraždě nevinných. Sotva zdřímnu trošku k ránu po dlouhé, dlouhé probdělé noci mělkým, stařeckým spánkem, hned jsou tu přede mnou: hned houpají se přede mnou na šibenici... a jejich zdřevěnělá těla trou se o sebe jako chrastící větve starého lysého stromu a vydávají skřípavé... óh ... podivně skřípavé a řezavé zvuky, které mne zebou až v morku mých kostí.

LAZAR: Klameš se. Bůh-mstitel žije a bude žíti na věky pro lidi tvého rázu; neunikneš mu ani v tomto, ani v příštím životě. Neboť jsou hříchy proti Duchu, kterým není odpuštění ani na tomto, ani na onom světě; a z nich jsou hříchy tvoje, šedivče. A souditi nebude se v Zástupech, neboť v nich bude se tvořiti. Tvůrce nesoudí nikoho leda sebe; a odsoudí-li se sám, lhostejno jest mu, ospravedlní-li ho někdo druhý.

DOBRÝ BÁSNÍK: Pravdu jsi řekl. Tvůrce soudí se sám ve svém díle: své staré já popravuje v něm a nové zakládá a ospravedlňuje; a činí tak v každém novém díle až do konce svého života. A není jiného soudu pro člověka tvořivého mimo tento, jejž koná sám nad sebou.

ZÁSTUP *vykřikoval za řeči Lazarovy souhlas s ní a hrozil soudci.*

SOUDCE *s ironickou poklonou starého vykopnutého dvořana*: Počkám tedy na návrat starého řádu, s nímž si lépe rozumím. Cosi mně říká, že se ho dočkám; a snad ještě v takovém stavu, že mu budu moci nabídnouti své služby a býti k užitku.

KAT *s cynickým klidem*: Ale já naleznu snad obživy u tebe, až ti vysvětlím své poslání. Jsem kat a rozumím svému řemeslu; pracoval jsem k úplné spokojenosti staré vlády a ne draho. Mám i uznání od ní a vyznamenání; také noviny mnohokráte mne pochválily. A jsem přesvědčen, že vlády přicházejí a odcházejí, ale dobrý kat zůstává. A myslím: trestati bude nutno, pokud žije člověk na zemi.

KUPLÍŘ *drze*: A já jsem kuplíř a také rozumím svému řemeslu. Vyznamenání sice nemám, jako ten zde *ukazuje na kata*, to proto, že jest proti nám hloupý předsudek pokrytců. Pařiti se budou lidé do skonání světa; a někdy jest k tomu třeba mého zasáhnutí. Někdy jest opravdu třeba prostředníka. Kněz měl

pravdu, mluvil-li před chvilkou o důležitosti tohoto zneuznávaného činitele.

LAZAR *oběma*: Odstupte! Jste nejstarší neřest světa; ale my chceme býti jako nejmladší ctnost. Není místa pro kata, kde si panuje Myšlenka; není místa pro kuplíře, kde si vládne Láska.

ROZŠAFNÝ OBČAN *pronikne mezi Kuplířem a Katem k Lazarovi. S psovskými posuňky.* Ale já přitru se přece k tobě, dělej co dělej... já půjdu přece s vámi, ačkoliv ti nevěřím, ačkoliv nevěřím v život, ani časný ani věčný, ačkoliv nevěřím v nic. Půjdu za vámi a budu sbírati drobty, které spadnou se stolu vašeho a jež jinak byly by pošlapány nebo jež jinak slízali by psi a štěňata. Žebrák obživí se na hostině králů; a já jsem příživník: myšlenky, snu, práce... čehokoli, jen když jest cizí a dá jísti. Vymrskal nás Kristus kdysi z chrámu, ale nezbavil nás ho; vymrskáni byvše jedněmi dveřmi, vrátili jsme se druhými. A tak: mrskej mne, kopej mne, bij mne, odháněj mne... všecko jedno: poplazím se za tebou, poplazím se za Zástupem, neboť jsem přitěrač a příživník ne náhodou, nýbrž svou krví a svým osudem. Chci být práskán, chci být kopán; neboť i kdo práská, přece ještě má na tobě účast. *Padne na zem a plazí se po čtyřech k* LAZAROVI. *Lidé ze Zástupu zdvihají na něho ruce i hole, aby ho bili. Brání se úzkostně a v tísni vykřikne velikým hlasem*: Pokrytci, co činíte? Proč mne bijete a odháníte? Což neřekl před chvílí: všecko jest dovoleno, a vy chcete něco zakazovat? Co jest dovoleno vám, musí býti dovoleno i mně. Neboť: já jsem také zástup: zástup chtíčů a vášní a potřeb a neřestí. Slyšte, jak se to zmítá a vlní zde, v mé hrudi. A jdu-li za Zástupem, plazím-li se za ním jako pes, patřím k zástupu jako stín patří k člověku a veš k žebrákovi. A jako neoddělíš stínu od slunce, tak ne mne od Zástupu. Proč chcete přetínat můj kořen, na němž visím?

ZIKA: Nechte ho, braši; má pravdu. Neznamená to nic víc a nic míň, než že jsme mocí; on vždy a všude šel za mocí. A plazí-li se nyní za námi a chce li příživničit nyní u nás, jest to důkaz, že jsme se stali mocí, s kterou se počítá. Má on dobrý čenich, partyka stará. A víte, braši, já bych ani těchto *ukazuje na skupinu* KNĚZE, SOUDCE, KATA, KUPLÍŘE nevylučoval. Ať jdou s námi, chtějí-li. Rosteme, holá, rosteme; a co je moc,

neobejde se bez nich, konec konců, říkej si kdo chceš co chceš. Jest tomu již jednou tak na světě a nedá se to změnit.

LAZAR *vstoupí mu v cestu*: Nikdy. Ti zůstanou kde jsou; ti neposkvrní a nerozruší nikdy Zástupů. Chceš líti, pošetilče, do čisté nádoby patoků? Jedu do nejčistší sklenice benátské? A víc: jedu v čisté svaté tělo boží, nákazu horší než mor nebo příjice? Nasaditi rez na nejbřitší meč, který byl kdy ukut na této zemi? Nejde vám o moc, nesmí vám jíti o moc! Moc jest slovo minulosti, klam a mam prázdného zvuku. Vy jste prostě síla Myšlenky — a není víc nad ni; ale za jedné podmínky: že jest čista. Zradí-li sama sebe, jest méně než zplihlý hadr, a byť jím mával obr: tím hůře, tím směšněji pro něho. Nesmíte zakládati říši moci, nýbrž království božího na zemi, druhý ráj, skutečnější a trvalejší než byl první, ... dílo myšlenky a lásky: věčný ráj pozemský. Řekli vám kněží, že jest za vámi a že jest ztracen na vždy. Ale lhali vám: jest před vámi a jednou jsa získán, bude věčný.

RYŠKA: Má pravdu. S těmi zde nemůžeme nic mít. Málo chybělo a tento starý kostnatý lotr byl by odsoudil i mne a tento nosatý hrobařík byl by mne odborně popravil; pravda-li, strýče?

MATOUŠ: Pravdu máš, Kančí tlamo! Pryč se starou luzou. Ať žije nová luza, svatá luza, nebeská luza, když má kmotrem křestným tebe, oholenče.

ZÁSTUP: Ať žije nová, svatá luza! Hore! Hore!

LAZAR: Ne tak, přátelé. Ani pánů nesmí býti, ani luzy; obojí slovo nic neznamená nám novým. Jste obec boží; jeho duch vtělený v maso i krev. A vlásti si budete sami jak jen bohům přísluší; a nesmíte strpěti jiných vladařů nad sebou. Ani soudců nebude nad vámi, neboť souditi bude Myšlenka. A nebude vinníků mezi vámi; a provinî-li se přece z vás někdo proti Zástupu a Myšlence, která ho vede, sám se potrestá a odpraví tím, že vyjde z vašeho středu. Ani kněží nesmí býti mezi vámi, neboť sami sobě budete duchovní i tělesní zároveň; a nebude u vás rozdílu mezi obojím. A sami sobě budete i lékaři i učiteli i učni i soudci i kněžími i proroky i milenci a milenkami podle potřeby. Duch Zástupů — ten pravý Duch utěšitel a naplnitel, kterého slíbil kdysi Kristus své obci, ale jehož zapomněl poslat... snad proto, že nebylo v ní hlav, na něž by se snesl — sestoupí na vás, kdykoli bude třeba. A poušť rozkvete pod vašimi kro-

čeji jako nejlibeznější zahrada; a skály vydají růže a lilije a z močálů stoupati budou vůně vonnější než kadidla vašich s a-rých rozbořených chrámů. Ale div nad divy budete vy všichni a každý z vás: každý z vás bůh v člověka vtělený... Tělo vaše, pravím vám, světější a čistší bude ve svých nejposlednějších úkonech než sny světců, vidiny proroků a tuchy andělů. A síla půjde z myšlenek vašich strašnější než z děl a pušek všech císařů a králů celého světa; a blesky budou tryskati z čel vašich a zabíjeti nepřátele na dálku.

ZIKA: Požehnána buďtež ústa tvá, veliký, jasný! Neváhej již, neváhej: veď nás na pány. Jak ti naslouchám, síla rozstupuje se mými údy a žilami proudí; a bouří v nich cosi žhavějšího než tekuté olovo. Cítím sílu v hrudi, že bych dovedl rozštípnout celý svět jako dub od koruny po kořeny; a rozpučí mi prsa, nevylije-li se z nich ještě dnes.

RYŠKA: Zdar ti, dřevorubče smrti! Ale mně se chce spíše býti milencem života! Mými žilami jakoby stoupala míza celého lesního jara; kypím šťavami jako starý bůh nebo mladé zvíře. Objímati chce se mi ženy a dcery nepřátel objetími, v nichž by vypustily duši celé setniny nepřátel. Otěhotniti chtěl bych celé ženské město a nemluvňaty zalidniti celé kraje.

VASIL: Zdar tvému dílu, K a n č í t l a m o! Což o to, v něm nemáš soupeře. Ale mně hlavně prahne hrdlo, braši; žízní po krvi. Pít se chce spravedlivému krve nepřítelovy. Kdo se napil jednou tohoto nápoje, žízní po něm stále a bude žízniti až do smrti. Vy, kdož jste ho posud neokusili, utěšte se touto nadějí a nezdráhejte se: jde jen o jednou! Přivyknete a pak neodtrhnete rtů od tohoto poháru.

ZÁSTUP: Dej nám píti! Načepuj! Nalij!

LAZAR: Nadosobní a neosobní musíte býti, bez osobního hněvu a bez osobní vášně musíte býti, abyste směli píti z oné číše velikého pokušení: jinak brzy se dopijete smrtivé dřímoty. Čistým nástrojem čisté Myšlenky, věrnou rukou-pomocnicí svaté Myšlenky musíte dříve býti, než smíte sáhnouti po onom nápoji veliké zkoušky; a nevypít ani o krůpěj více než kolik n u t n ě žádá Myšlenka, jež chce vládnouti, když se jí protiví bídní a podlí, ale mocní a silní. Bohy musíte dříve býti než smíte svlažiti rty tímto nektarem; jinak pijete ne víno, nýbrž oheň, který vám sežehne útroby plamenem neuhasitelným. Až do morku

propálí se vám jeho žár; a ohořelé kosti vaše budou si ukazovati s hrůzou ještě vnukové vnuků vašich... Bohy se musíte nejprve státi, a to znamená: přestati býti lidmi s jejich malými vášněmi: záštím, závistí, zlobou, mstou, hněvem. Smilniti nesmíte s krví: katy byli byste jinak a ne bojovníky. A budete-li vraždit, smíte vraždit jen jako stroj, který neví, co činí a nemá z toho osobního požitku. Myšlenka jediná zabíjí bezvinně a beztrestně; a vy musíte býti nástrojem jejím. Má guilotina rozkoš z krve prolité? Nemá: a ani vy nesmíte jí míti. Smilní s krví svých obětí? Nesmilní: a ani vy nesmíte.

VASIL: Dej nám píti! Žízníme! Dej nám píti! Sneseme všecko, neboť jsme bozi; učinil jsi nás jimi.

ZÁSTUP: Dej nám píti! Krve! Krve!

ZIKA: Nevahej déle. Veď nás na pány! A panuj nám na místě jejich!

LAZAR: Panovat? Což smíte míti pána? Myšlenka vám vládne; bůh se vtěluje do vás!

ZIKA: Všecko jsi nám dovolil. Čeho chceš nyní zakazovat?

RYŠKA: Život jsi rozprostřel před námi jako nekonečný slib radosti, jako teplý koberec kvetoucího těla mladé jakési obří a divoké ženy; proč nám ho odnímáš, dříve než jsme se napili vína jejích rtů a vůně jejích záhybů?

VASIL: Nechci býti bohem. Raději zvířetem než bohem; jest blíže zemi, a země jest teplá a opíjí svými parami. Bohem býti jest žíti na výšinách, ale tam jest mrazivo; to raději zvířetem: nízko nosí hlavu a spásá úrodu země. Ano, psem chci býti; milovati chci tě jako pes i lísati se k tobě jako pes... i bít se dáti tebou jako pes i kopat se dáti tebou jako pes: jen pánem mně buď! Neboť pána chci míti; teskno člověku bez pána; život jest jaksi necelý bez něho. A lépe i pána míti, jehož nenávidíš a proti němuž se bouříš, než býti zcela bez pána. Ale nad všecko: pána vlastní volby míti: slouže mu, sloužíš nepřímo i sobě, uctívaje ho, uctíváš nepřímo i sebe a svou vůli. Pes, slyšel jsem, nejlépe poslouchá toho, koho si, potulný a zaběhlý, pánem vyvolil. A tak i člověk: to jest ta míra svobody, jež mu sluší a které snáší; co nad to, zabíjí ho.

ZÁSTUP: Dobřes řekl. Ať žije pán vlastní volby! Hore Lazar!

MARTA JEFIMOVÁ *v ekstasi, kleká před Lazarem:* Těž-

ko lidu bez pána jako ženě bez muže. Buď nám mužem! *Zraky její střetnou se poprvé na dlouho se zraky Lazarovými.*

ŽENY ZÁSTUPU: Ano, buď nám mužem, ty vyvolený mezi všemi.

MUŽI ZÁSTUPU: A nám pánem!

LAZAR: Pošetilí. Kdy pochopíte, že není pánů Zástupu?

RYŠKA: Tedy vůdcem!

V tom přiběhne DĚLNÍK-POSEL, *který vzkřikne mocným hlasem:* Zabíjejí vaše zástupce; zabíjejí ty, které jste poslali vyjednávat s nimi. Prah sněmovny mokvá krví; viděl jsem to na vlastní oči.

ZÁSTUP *vzrušen:* Rychle! Pomoc jim neste. Mstěte bratry!

LAZAR: Ano; nyní za mnou každý, kdo miluješ Myšlenku. Trpí útisk. Na pomoc jí, kdos její syn a vyznavač. Vysvoboďte ji: a vysvobodili jste sebe.

ZÁSTUP s LAZAREM *v čele řítí se hlavní třídou. Jeviště se rychle prázdní. Zbude jen po pravé straně nedaleko krucifiksu skupina* KATA, SOUDCE, KNĚZE, KUPLÍŘE. *Z pozdáli plazí se bázlivě, právě příživnicky za Zástupem* ROZŠAFNÝ OBČAN *recte* LICHVÁŘ.

DOBRÝ BÁSNÍK: Pojď! Spěchej! Veliké věci se dějí; život chce zbásnit zase jednou sám lidskou velebáseň. Pojďme učit se tomu od něho.

ŠPATNÝ BÁSNÍK: Ne; já zůstanu s těmi zde. Mám dobrý čich a ten mi praví, že poslední slovo připadne těm zde, *ukáže na skupinu Katovu,* a ne oněm.

DOBRÝ BÁSNÍK *s opovržením:* Podlče!

ŠPATNÝ BÁSNÍK *klidně:* Blbče!

DOBRÝ BÁSNÍK *odkvapí za zástupem;* ŠPATNÝ *připojí se ke skupině* KATOVĚ *na pravo.*

KAT *ke své skupině:* Jen klid, pánové; náš čas přijde. A dříve než tuší ti tam; a dříve snad, než se sami nadějeme. Klidní na konec vždycky vyhrají; a rozčilení nekazí jen žaludek, prohrává také bitvy. Ještě nás rádi budou hledat, až nebudou vědět kudy kam. Svět stojí a stál a bude stát na nás; a nejen stát *s úklonou knězi* i církev, je-li pravda, Reverendissime? Jsme Petrův meč, důstojnosti; a náš čas přijde.

SOUDCE: Petrův nebo Caesarův; není v tom rozdílu od Konstantina.

KNĚZ *povšiml si krucifiksu a pokleká před ním*: On nám pomůže, byl vždycky se slabými a utištěnými. *Modlí se.* Ježíši Kriste, synu Boha živého...

STAŘEC-PÍSMÁK *který se zatím připlazil za kněze*: Slituj se nad námi.

KNĚZ: Ježíši Kriste, vykupiteli světa . . .

STAŘEC PÍSMÁK: Slituj se nad námi.

KNĚZ: Od vlády bezbožných —

STAŘEC-PÍSMÁK: Osvoboď nás, Pane.

O p o n a.

DĚJSTVÍ DRUHÉ

Jeviště jest rozděleno v druhé třetině délky tenkou stěnou ve dvě místnosti: větší je někdejší zasedací síň sněmovní, menší gotická kaple; spojení mezi nima prostředkují ne dveře, nýbrž oblouk, zatížený starou, vyrudlou hedvábnou portierou.

V zasedací síni obrazy bývalých knížat v starých červotočivých rámech. V gotické kapli oltář, který nese zvláštní skleněný tabernakl: v něm koruna, žezlo, říšské jabko i jiné insignie moci knížecí a nad ním veliký krucifiks; u stěny lavice.

LAZAR *přechází v dumě ze zasedací síně do kaple a naopak.* Smetí, smetí, smetí... A to zde *zadívá se na korunovační klenoty* plesnivé hračky pro velké děti. Jak směšní jsou mně ti staří panovníci. Ne o vladaření jim šlo, jen o poroučení. Poroučení jest rozkoší člověku slabému: není nic než soulož hmoty s hmotou; ale vladaření je nudou a utrpením. Jemnější a ukrytější jsem pochopil: Abys mohl vládnouti, nesmíš poroučeti; osobu svou vymazati musíš jako překážku mezi svou myšlenkou a jejím projevem. Poroučeti... jakoby to bylo něco jiného než poslouchati svých pudů. Abys mohl vládnouti, musíš býti odosobený až do čisté Myšlenky a jako ona neviditelný. Jen ona je v pravdě všudypřítomná, jen ona může vládnouti. *Stane na chvíli před krucifiksem v kapli.* Tys to pochopil první, Ježíši Nazaretský. Vbíti ses dal na kříž a vztýčiti jako mrtvola na potupu a posměch všem, abys uvolnil tím svou Myšlenku: a v chvíli tu, odpoutaná od tebe, s krví tvou vystříklou z tvého boku rozlétla se do celého světa — tak proud zrní tryská z pěsti rozsévačovy, když se byla rozevřela.

Tolik naučil jsem se za svého pobytu v klášteře: s tím naučením propustil jsi mne do světa, můj kamenný otče, monastýre. Díky ti za to, přísný a trpělivý učiteli žáka vzpurného jako mladé hříbě posud nezapřáhané.

Chvíli ticho. LAZAR *přechází, stále rozrušenější, zrychleněji a zrychleněji.*

Ne, není možno žíti levněji: jak mohl by člověk unésti života břímě, kdyby nesoupeřil s Tebou? Ano, vládnouti chci doprav-

dy a nejsem dítě; ano, vím, k o l i k to jest: Boha za soka míti, nic víc nic míň. Neviditelný, všudypřítomný, všecko prolínající a objímající a nesoucí; ukrytý za věcmi, za posledním dostřelem zraku, za posledním přezvědem vědy... Tobě se připodobniti toužím. Věčný život strhnouti na zem s Tvého nebe, kam jsi jej položil jako klam duhy, a vtěliti jej v Zástupy... Ne již přelud slibu a slova, nýbrž teplo a hmat rozkvetlé, nalité hrudi a tváře lidské. Jen moje Zástupy uskuteční království boží na zemi, o němž hovořil Kristus: a uskuteční je proto, že nebude již boží, nýbrž č l o v ě k o v o. Neboť rozdělím dějiny svými Zástupy: pohrobím člověka služebného a vztyčím vladařského. Bohu ho připodobím. Nepřemožitelný, nesmrtelný již za živa bude v Zástupech: Bohu rovný, ale skutečnější než on... Nesmrtelný i po smrti, pokud budou ony; a ony budou, pokud kroužiti bude tato země kolem slunce.

Z kaple, zpod portiery vystoupí náhle starý mnich PETR *a tiše vztyčí se před zadumaným* LAZAREM.

LAZAR *s výkřikem*: Otče, ty zde!

PETR: Jak vidíš.

LAZAR: A čeho zde hledáš? Mne-li, marně jsi cestu vážil.

PETR: Ztraceného syna, kterého jsem i odkojil, nejinak než matka. Pravý otec po duchu jde za synem zbloudilým, dřív než ztracenec domů se připlazí. Vyhledá ho, dříve než jest pozdě; zachraňuje ho od koryta vepřového a mláta jeho, k němuž se řítí úprkem. I ty jsi opustil, pošetilý, v malicherném hněvu tabuli otce svého a stoluješ se zvěří nečistou.

LAZAR: Nejinak čině než Kristus, který kvasil s hříšníky, nevěstkami i celniky. *Cituje Písmo*: Aj, přišel syn člověka, jeda a pije, i řkou: žrout a pijan vína, přítel publikánů a nevěstek.

PETR: Ano, Kristus s publikány a nevěstkami, ale ty s pekelníky; a Kristus proto, aby jich získal a zachránil, kdežto ty, abys upadl s nimi v zatracení a uvodil je v zatracení ještě hlubší. Přišel jsem odvést tě do domu otce tvého, který jest v nebesích. Příbytkové mnozí připraveni jsou v něm pro ty, kdož uvěřili v syna jeho jednorozeného; a ústa lidská nevypověděla krásy a slávy, které připravil dětem svým. *Rozvírá náruč*. Pojď a neváhej. Sem na mou hruď: Jest jako loď pevná o trámcích dubových a donese tě bezpečně k cíli.

LAZAR: Jiná nebesa, jasnější a úsměvnější než je tvoje začazená klenba chrámová, strhnouti chci na zem; a poslední a nejčer-

nější koutek této dobré mateřské půdy, kozí chlévek mrvou páchnoucí, kde o místo se dělí podruh se zvířetem svým, jest mně milejší než nejskvělejší příbytek v domě otce tvého: ten zde jest alespoň teplý — zvěř i člověk dýše družně na mne — onen jest studený, jako z ledových ker zbudovaný: i andělé mrznou v jeho síních.

PETR: Dosti! Ustaň rouhači! Nevíš co mluvíš. Ale neláká-li tě dům otce tvého, slituj se alespoň nade mnou. Rozpomeň se, uvaž, kým jsem ti byl. Dítě bez rodičů — otec tvůj tulák, matka dívka svedená — kteří ti zemřeli dříve, než jsi přišel do rozumu, nemluvně od mrtvého prsu matčina zdvihl jsem tě nejinak než zakutálený ořech z kolejí silnice, kde tě musil rozdrtiti první vůz, a vychovával tě od kolébky. Spíše zdivočilý vlček jsi byl než člověk, když jsem tě poznal; a zuby chňapal jsi po ruce, která ti podávala mléka nebo kaše. A ty bys dovedl opustiti mne nyní, kdy jsem zestaral?

LAZAR: Nuže, otče, vlk se nezapřel; vrací se ke svým, do smečky; vzdoruje zkrocení i ochočení. Bastard vrací se do společnosti jako psanec a odbojník. Tvůj klášter není mně již víc než vzpomínka; zde jest přítomnost, život i dílo. Pohleď na mne a vepiš si pohled ten v duši a nevymaž ho z ní ani v hodině smrti; pohled, který ti nyní skytám, jest víc než přísaha, již skládá před bitvou voják před tváří svého velitele. Ano: tak zde stojím nyní, dělník svalnatých rukou i nohou, rozkročený na své nejširší postati, ramena rozmáchlá nejinak, než jak bývají ramena dřevorubcova, když širočina jeho již již chce dopadnou. Ano, dělník jsem, dělník, který boří a tvoří. Tvé nebe přišel jsem rozbořit, starče, a pak nové vybudovat, ale ne tam nad oblaky: zde na zemi. Věčnost, která vám nebyla víc než tma hrobu, vyrvu z jícnu jeho těmato svýma nahýma rukama; a mráz její zjihne pod mým dechem v teplý, zvířecky mámivý dech jara, jaké nekvetlo nikdy na této zemi, ani v Řecku ne, na úpatí Olympu v divokém dubnu... tehdy před tisíciletími.

PETR: Šílenče! Otce-boha jsi odkopl, matku-církev jsi poplval. Jistě žena lidská tě zmámila, chtíč po ní bodá tě a ty střečkuješ jako mladý býček mezi jalovicemi. Nedobře bude se ti žíti na zemi; a smrt tvoje bude strašná a lidem na výstrahu Otcovrahu! Matkobijče!

LAZAR: To proto, že sám chci býti otcem i matkou zároveň. Zploditi i ze sebe zroditi chci dítě, kterému nebude smrti, které

bude jako tvůj Bůh a více než tvůj Bůh. Zástupové uskuteční v sobě Boha; ale mávnutím rukou smetou tvůj starý sešlý přízrak jako unavenou zimomřivou mouchu na podzim se stropu jeho nebe: i padne na zem, trhne dvakrát zaprášeným vyschlým křídlem a jednou zlomenou nožkou, a nepohne sebou více.

PETR: Rouhači! To zab mne již rovnou! *Propukne v pláč.* A mne ubohého, slabého pošetilce, který jsem vždycky věřil, že mně zatlačíš oči a že odsloužíš za mne mši zádušní v temné kapli sv. Štěpána, vyznavače a prvomučedníka, u téhož oltáře, kde jsi mi, malý otrhánek, přisluhoval při svaté oběti. Bouřlivá zora stoupala na východě a křišťálné světlo její se tavilo do hlubokých tónů karmínových, rubínových, azurových i smaragdových, jak prostupovalo tabulkami starých oken; dech se nám srážel u úst jitřním mrazem a ruce naše, kdykoli zavadily o sebe, byly skřehlé a div nechřestily jako suché větve nahých stromů na nádvoří klášterním... přeměněné mrazem v ledové pruty; ale srdce naše byla horká a radostná a plesně chválila Boha písní, která přivolávala pro nás jeho milost — ne, která byla již Jeho milost sama.

LAZAR: Ano, to jste vy, mniši, po tom tě poznávám jako jednoho z nich. Pro služby smrti vychováváte každého i všecko, k její oji zapřáháte i odstavčata z lidské stáje; ale já se vzbouřil a ozbrojil a učinil ze sebe nástroj života a jeho svatého boje. A vím, že mně toho nedovedeš odpustiti nikdy.

PETR: Prokleti buďtež, ty i tvá vzpoura. Skončí, jako skončily posud všecky vzpoury proti nebi. Sám ve tvář plíti si budeš, nevěda o tom; a běh života tvého bude nejiný než chod slepého koně, k žentouru přivázaného, který kráčí do kruhu a sám zašlapává neustále svou stopu. Tak ty, oslepený a spoutaný, bezděky poženeš mlýn boží msty a přivodíš sám to, čemu jsi chtěl uniknouti Samsone, oslepený pýchou! Děti si naposledy budou s tebou hráti na slepou bábu; a smích jejich do tváře bičovati Tě bude jako kroupy nebo oblázky.

LAZAR: Vyjdi! A nepřicházej dřív, pokud buď nezvítězím nebo nepadnu. A padnu-li, pohřbi mne bez jména jako psa; a přikryj mne pak hrubým příkrovem mého někdejšího řádu, aby se nicota vrátila v nicotu a neobtěžovala svou hnilobou svatou rozkvetlou vonnou zemi. A řekni pak: padl slaboch, který neuměl ani poslouchati, ani vlásti. Zemřel, protože nikdy nežil; a jméno jeho nebuď opakováno ničími rty na zemi, poněvadž

není víc než hluché zaskučení podzimního větru ve stepi a šelest suchých trav na propadlých hrobech.

PETR *zabodne se do něho dlouhým pohledem; pak odtrhávaje ho*: Tys tomu chtěl. *Exit.*

Chvíli scéna prázdná; pak vběhne udýchaný MATOUŠ: Ano, občane, musím vám to říci, jinak bych byl špatný chlap. A třebas mne to hlavu stálo... vzal to nešť! Ne, občane, takhle to nepůjde. Schází disciplina. Soudruh Kučera ne darmo vždycky říkal: braši, disciplina a zas disciplina — bez discipliny nic nejde. Loupí a vraždí jako vlci, občane. Hanba, třikrát hanba, že se může něco takového dít. V Jablunné krámy vybíjejí a na několika místech v okolních vesnicích i oheň založili. Ryška se neumí zdržet: krví lidskou je obžerný jako jiný kořalkou, a chlípný a cizích žen žádostivý jako kanec. Je to chyba, velká chyba *uplivne se*. Říkej si kdo chceš, co chceš: nemám to rád. Musí-li to být, budiž; ale ty řezníky, kteří ji prolévají ze řemesla a z rozkoše, kteří pracují jakoby na lidských jatkách... ne... ty vem ďas, jak v něj nevěřím, občane.

LAZAR *patří na něho dlouhým pohledem kohosi ze sna vytrženého; pak zvolna*: Co jsi řekl?

MATOUŠ: Co jsem viděl, nic jiného. Ale vy musíte tomu učinit přítrž, občane. Slyšte mou zkušenost. Kdo je ukrutný, bývá i zbabělý. Vypozorovali jsme to v životě, neboť máme oči na pravém místě a naučili jsme se jimi vidět. *Mávne rukou jakoby z okna.* A na nich se to již začíná plnit. Ze severu udeřil Ferdinand a všude ustupují. Podle a psovsky ustupují, pravím vám, občane. Nezakročíte-li, utopí svobodu v zbabělosti, jako dříve promrhali mužnost v zhovadilostech.

LAZAR *po přestávce, podává mu ruku*: Děkuji ti: jsi drsný a jako všecko drsné, dobrý. Do oběhu nutíš krev svým tvrdým dotykem skutečnosti. Díky ti za to! Vždycky stůj mně po boku Takových jako jsi ty jest mně třeba. Není síly bez dobroty, jako není velkosti bez rozumu.

V tom zvenčí zmatený hluk, stále se stupňující, jakoby se blížilo množství, a do sálu vpadne ZIKA, *vyjevenější a zvlčilejší než jindy.*

ZIKA: Zle, pane, zle. Ferdinand udeřil na nás silně jako ten včerejší náhlý mráz, a věru, jsou si dobrými spojenci. Jeho generál Lupec má dobrou artilerii a hodně munice... věru... víc než

my. A jeho vojáci mají dobré boty a teplé mundury, kdežto našim lezou palce z rozpadlých bot a stehna z rozedraných nohavic. Ryška ustupuje a snad již, zatím co tu hovořím, utíká. Je silný chlap jinak a nelekne se tak hned někoho, ale přesila je přesila... Musíš nás spasit, pane: všichni čekají toho od tebe a jen od tebe. Musíš k vojsku na frontu, ujmout se velení; a musíš tam jako vůdce a král. Ano: král. Lid potřebuje krále a chce krále. Staří vojáci hlasitě po něm volají, ale i novým se po něm stýská. Zdá se jim, že není dnes možno zvítězit již bez krále. Chtějí se bít, ale jen s králem v čele. Chtějí mít krále, ale — rozumí se — krále ze svého středu, lidového krále, někoho, koho si sami provolají králem. Lid sám se chce v tobě povýšit, korunovat sebe v tobě. Majestát lidu, říká se; budiž to tedy skutkem a pravdou do slova!

Za řeči Zikovy vtrhla do síně SPOUSTA LIDÍ, *mužův i žen, podivně zdivočilých. Všichni jsou horeční; všem svítí zraky; někteří mají zakrvavené šaty a v rukou sekery nebo kosy; jiní jsou vyzbrojeni puškami a šavlemi; mnoho jich je opilých. Mezi nimi* VASIL, *příjmím* MEDVĚDÍ TLAPA, RUSOVLASÝ VENKOVAN, I. VENKOVSKÁ ŽENA, II. MĚSTSKÁ ŽENA, REZAVÝ MUŽ, ŠÍLENÁ ŽENA, OBČAN LICHVÁŘ, *dále* STARÝ VOJÁK *a* STARÁ NEVĚSTKA; *naposledy vejde* MARTA JEFIMOVÁ, *stane, oddělena od ostatních, v rohu a upírá odtud vytržený zrak na* LAZARA.

VŠICHNI *vzpínajíce ruce k němu a někteří poklekajíce, volají*: Ano, budiž to pravda a skutek do slova a do písmene! Buď nám králem! Vládni nám, vytrhni nás z moci nepřítelovy!

STARÝ VOJÁK: Chceme poslouchat, já a mí staří kamarádi, ale nemůžeme poslouchat nikoho než krále. Nenaučili jsme se poslouchat nikoho jiného a už se nenaučíme: jsme staří. Buď nám pánem a králem! A rozkaž nám zvítěziti. Bez rozkazu není to možné: nikdy ještě nezvítězilo vojsko, kterému se toho neporučilo se šavlí v ruce, s očabrakovaného koně, z úst pod nabarveným chocholem.

LAZAR: Šílíš? Což ti mohu poručiti, abys byl rekem? Nemohu ti ani poručiti, abys byl člověkem.

HLAS Z DAVU *malého hrbáčka*: Můžeš. Jen chtěj. Všichni

tě poslechnou. Všichni touží po tom, poslouchati; celý svět nečeká na nic, než aby se mu poručilo.

ZIKA: Ano, má pravdu. Celý svět nečiní nic než že stojí jako odpražený vůl, v rozpacích přežvykující, a čeká na rozkaz. A poroučej mu král nebo vůdce-socialista, všecko jedno... poslouchati chce a čeká jen na toho, kdo umí poručit jasně a určitě.

HLAS Z DAVU: Ano, jaká slast, poslechnouti toho, kdo dovede poručit. Starou, obtížnou a unavenou duši ti vzal a novou, jasnou a lehkou jako šumivé víno ti dal.

LAZAR: Ale já vás chtěl učinit svobodnými, jako jsou jen bozi svobodni.

HLAS Z DAVU: Nechej si své božství i své bohy; jsou mrtví a my nestojíme o červotočinu. My chceme žít, pobít nepřátele a a pak... užít svého vítězství.

VASIL, *přijmím* MEDVĚDÍ TLAPA: Juchhe! Tak jest. Ano, užít vítězství svého... dobře jsi řekl, zmetku hrbatý a tak malý, že nemohu ho ani dohlédnout. Ale hlas od země byl mi vždycky milejší než s nebe; a nejraději míval jsem hlas břichomluvce, neboť ten šel z útrob mně nejdražších. Hore, lidské pandero; v tobě a jen v tobě je pravda a život. Jezme a pijme, neboť zítra zemřeme. Ano, o to jde, braši, a proto: juchhé! *Mává čapkou.* Dnešek je dnešek a pečeně na talíři rychle stydne... to víme všichni. Ostatně i mrtvý rychle stydne na prkně; a proto jez, dokud jsi teplý.

LAZAR: Ano, každý z vás je lenivý myslit, ale spěšný tlít; proto čekáte na rozkazy, protože nechcete konat práci a vyvinout to, co ji předchází: vůli, rozhodnutí, zodpovědnost před svědomím. Ale vězte, že nebudete žíti, pokud se nenaučíte sami za sebe jednat a sami před sebou odpovídat.

ZIKA: My nechceme umět myslit; neprosili jsme se o to, abys nás učil tomu umění, po němž bolí hlava a záhy zuby vypadávají. My chceme dlouho žít a tučně žít u tučného koryta této tučné země; a proto nechceme myslit, nýbrž užívat. Veď nás k vítězství; a pak, chceš-li, slož svou korunu... a ostatně, pak ti ji třebas srazíme s hlavy a nasadíme ji komukoli z nás.

MATOUŠ *měří ho nenávistným pohledem*: Zvolna, zvolna, kmocháčku. Ještě jsme zde my.

REZAVÝ MUŽ *vypletl se ze zástupu a padá nyní na kolena před* LAZAREM: Buď nám králem, neboť i já chci býti

trochu králem; po troše záře tvé a moci tvé toužím, po trochu odlesku z lesku tvého. Neboť věz: neplní se, co jsi slíbil. Neodstupuje ode mne ďábel smutku: marně ho topím v Zástupech, vypluje z nich vždycky a bývá pak silnější než byl před tím. Snad až mu pohrozím žezlem, snad až ho udeřím do hlavy žezlem — a ty mi je musíš na chvíli půjčit — snad pak se zkácí na zem... jako tenkrát ona... až podlaha pod jejím tělem zaduněla. A smát se pak budu *učiní nezdařený pokus o smích* lépe jistě než teď... hahaha... náměstí bude plné mého smíchu, a ty staré vysoké domy o zčernalých lomenicích budou mi jej ozvěnou vracet... hahaha...

RUSOVLASÝ VENKOVAN *stejně jako předešlý*: Buď nám králem! Pěkně tě, prosím, na kolenou tě prosím. Postoupíš mně pak trochu své moci, svůj bičík na koně nebo na psy mne půjčíš... a já přinutím jím pak toho prokletého žida-krčmáře, aby nalil... aby nalil i statek vrátil. On, braši, před námi, potvora ryšavá, utekl, ale dříve všecku pálenku ze sudů vypustil, šelma prokletá... jen abych se napít nemohl. A nenaleznu-li ho, tvůj trukses musí mně nalít, neboť král má, braši, truksesa: to je ten, co za králem stojí stále s konvicí v ruce a nalévá, stále nalévá.

I. VENKOVSKÁ ŽENA *stejně jako oba předešli*: Buď králem a napec chleba, nebo nakaž napéci chleba. Nechtějí ho nikde péci pekaři, lišky podšité, kuny smrduté. U nás ve vsích horských vidíš jen placky z kůry stromové a otrub. A dětičky umírají po nich houfně. A mají pak nadmutá bříška jako leklé rybky-běličky, když je otrávili chebdím a ony plují naznak po potocích.

II. MĚSTSKÁ ŽENA *jako předešli*: Buď nám králem a obtěžkej mne. Neplodná jsem, poněvadž vepři nečistí se váleli po mně. A tvé Zástupy nezbavily mne neplodnosti. Myslím: kdyby však král vešel ke mně, obtěžkala bych od něho. Snad i z ducha bych počala jako Panna, neboť král se vznáší nade všemi a zastiňuje všecky.

STARÁ NEVĚSTKA: Směšná! Král, nekrál. Já spala již s králem... s Ferdinandem, kterého jste před několika dny vyhnali. Byla jsem tehdy... hehehe... o něco mladší než dnes, i líce měla jsem jiné... i čelo... i rty... A vlasy, když jsem je rozpustila, ke kolenům mně splývaly jako vodopád světla. A panna byla

jsem tenkrát... hehehe... věřte tomu nebo ne, ale panna byla jsem... na mou duši. A přece mne neobtěžkal. Neboť, má zlatá, král nekrál, každé mužské je sviňa. Žena touží míti dítě, ale muž chce míti... zábavu. *Kleká náhle před* LAZAREM *jako předešlá*: Ale ty buď nám králem. A spi se mnou a se všemi ženami, kolikkoli jich tu vidíš, neboť takové byly moc a právo královo a budou až do skonání světa.

ŠÍLENÁ ŽENA *jako předešlí*: Buď králem a pojď se mnou hledat mé ubohé ztracené Evičky, neboť tví Zástupové ji ani nenalézají ani nehledají. Ty jako král ji najdeš, neboť nikdo nesmí ji skrývat před tebou. Ty jako král máš zrak ostříží a nalezneš mně ji v průjezdech domů nebo v podjezdech paláců a divadel, ve sklepích nebo mezi sloupovím chrámů v tom mrazivém šeru, kterým se tak těžce probíjejí svítilny... mou ubohou Evičku se zrzavým culíčkem a se šátečkem na babku a s tím milým šišlavým, špytavým hláskem, který stále slyším, kudy chodím. Modlívala se jím, ospalá již, beruška moje večer co večer svou modlitbičku před spaním. Ty ji nalezneš... jistě ji nalezneš: od čeho bys byl jinak král? Po tom hlásku a po tom culíčku a po tom šátečku na babku poznáš ji mezi tisíci dětí. Jest jen jedna, jen jedna jediná má Evička.

ROZŠAFNÝ OBČAN *připlazí se naposledy bojácně a padne na kolena*: I já... nehodný pes, poslední huncfut naší krásné vlasti, tě prosím: buď nám králem. I mně, poslední prašivině této země, bude pak lépe; i já se zazelenám a rozkvetu ve tvém stínu. Lépe se daří obchodům za krále, říkej kdo chceš co chceš. Veseleji se jaksi žije i umírá u paty člověka, kterému svítí na hlavě koruna. Lehce jaksi a bezstarostně je lidu, jakoby dobrý otec bděl nad ním; a bezstarostní rádi mnoho kupují a dobře platí. Není kavalírů mimo oficíry a není pravých oficírů, kde není krále. Ani víno nešumí jak má šumět v sklenkách, když si jimi nepřipíjejí na zdraví královští oficíři. A pravých veselých holek a obchodů jimi a všeho hospodářského rozkvětu, který s tím souvisí, také není tam, kde není královských kavalírů.

LAZAR *hněvem zrudlý*: Šílíte všichni! Ďábel podlosti vás posedl; malodušní zmetkové pekla stali se z mých Zástupů. *Dupne nohou.* Vstaňte, pravím vám *všichni povstávají se země* a nepřicházejte mi na oči, pokud jste se neočistili ze

své nízkosti. Obrany jest třeba a práce pro ni jest třeba, práce účelné a promyšlené; a ne krále. Strašidla a hastrošové nikdy nevlili krve do žil zbabělcům, stíny nikdy nevočkovaly mrtvole života. Upevnit a doplnit ustupující rozkolísané vojsko na severu, toho jest jediné třeba; a toho dosáhneme tím, že mladí a zdraví z vás půjdou na bojiště a ostatní do dílen... do dílen na munici i zbraně... nebo do dílen krejčovských a ševcovských, aby vojáci nemrzli bez bot a v rozedraných pláštích. Pracovat budete pro armádu celé dny a třeba-li, i celé noci. Malověrní, čeho se bojíte? Nepřemožitelní jste, pokud se nevzdáte sami víry v sebe. Přistupte sem blíže ke mně, ty, Ziko, i ty, Vasile, a především ty, Matouši. *Stane se.* Ty, Matouši, vybereš z tohoto lidu i z ostatního, který je v městě, několik houfů zdravé mládeže, zešikuješ ji a vypravíš se s ní ještě dnes na sever. A vy, Ziko a Vasile, odvedete ostatní do dílen, práci jim rozdělíte a vykážete a bdíti budete, aby byla řádně vykonána. Přijdu dohlédnout, kdy mne nejméně budete očekávati; a běda, pravím, lenochům a liknavcům; na místě trestati budu. A co nejdříve se zjevím na frontě; a loupeže a žhářství, násilnictví, smilstvo zastavím, jako že Lazar sluji... kdybych měl půli vojska dáti zvěšet. Svatí, silní, neporušení musí býti Zástupové, boha-li nového ze sebe zroditi mají; a všechen rez a kaz a všechna neřest zavčas z nich vymítnuta býti musí. ***S velitelským kynem ke všem.*** Odejděte a čiňte, jak jsem vám rozkázal. Zbabělost zde zanechte, velkodušnost odtud odneste a doneste ji i těm, kdož zde nebyli s vámi, a zažehněte ji ve veliký požár lidské vůle a síly. ***Všichni zvolna odcházejí s hlavami skloněnými.***

MARTA ***blíží se plaše k*** LAZAROVI, ***když všichni vyšli:*** Pane, dovol slova své pokorné služebnici. Mužové v tvých Zástupech mají slídný zrak vlčí, který žehne a propaluje se jako fosfor až pod pleť a na kost; hrůza mne z nich obchází. Po ženách hledí ne jako bratři pokojně a mírně, nýbrž jako smilníci útočně a vyzývavě. Jejich zrak svléká do naha a ruce se jim chvějí, nedočkavy, strhnout se žen roucho jejich. Dech se mně úží v hrudi, musím-li býti mezi nimi. Pane, přej, ať se uteku od nich k tobě! Ochraň mne před nimi! Buď mi ty jediný pánem i králem, mně, která jsem samojediná na světě. Pustě se mi žije na zemi, opuštěné, bez rodiny a bez domova. Ve válce shořel můj rodný dvůr. Otce mně zabili; muž, kterého jsem

nikdy nemilovala, za něhož mne násilím zasnoubili, se upil; dítě, radost má jediná, mně zemřelo. Jsem jako sirá holubice s popálenými křídly; požár vyšlehl ze střechy, pod níž jsem měla hnízdo. Má rodina zahynula v plamenech a já, zraněná, ohořelá, zmítám se u tvých nohou, spíše rozšlápnutý červ než pták. Zdvihni mne, ó, zdvihni mne... u tvé rodičky, u tvého otce tě zapřisahám... při tvém rodném hnízdě tě zaklínám.

LAZAR *zadumán*: Mé rodné hnízdo... neměl jsem ho ženo; i marně bys mne při něm zaklínala. Ba, ani ne doupěte nebo díry jako liška nebo jezevec. Jen klášter — půl škola půl žalář — objal mne ledovou paží již maličkého. Osud zvolil mne k velikému úkolu; a hned od začátků školil mne k němu tvrdou kázní. Záhy, mnohem dříve než jiná zvířata lidská, vyvedli mne ze stáje a zapřáhali pod železným jhem do pluhu; k nadosobnímu úkolu vyvolen jsem a proto záhy odňali mně všecko soukromí, všecku osobní radost a všecko osobní teplo: všecku rodinnost, všecku milostnost a něhu... Byl jsem jako mladé medvídě, kterému časně provlékli železný kruh čenichem; a záhy bili je toporem, aby skákalo a tančilo jinak, než tomu chtěla jeho přirozenost. Ano, čísi nepřirozené vůle a vzpurného násilného záměru jsem výplod; a nechodím jako vy ostatní po dvou nohách a nemám vašeho mozku ani vašeho srdce. Osud staral se vědomě, aby ve mně zbylo z muže a člověka jen tolik, kolik třeba, aby nesl Myšlenku. Košatý a rozsochatý od přírody strom osekal a oloupal na suchou žerď, aby nesla jen poselství nápisu nebo barvu praporu... nic víc. *Po pause.* Mé rodné hnízdo... Byla to snad, ženo, stuchlá otep slámy, na níž skonala má matka ve venkovské zájezdní hospodě, kdy jsem byl ještě nemluvně? Opuštěná otcem tulákem, k vůli němuž uprchla z domova? Mé rodné hnízdo... Jaké to slovo podivné tvářnosti řekla jsi, ó, ženo; a jakoby v cizí, ne naší řeči! Podivné slovo... a podivnější ještě žár rozdmychává v mé hrudi. Co to v ní jihne pod jeho dechem?

MARTA: Ubohý! Ale tím spíše mně rozumíš, když jsi prožíval mou dnešní osamělost od svého dětství.

LAZAR: Mýlíš se. Prožívám ji teprve nyní; nevěděl jsem o ní dříve, pokud jsem se s tebou nesetkal. A prožívám nyní více svoji bídu než tvoji; neboť její pramen jsi ve mně nevědomky otevřela ranami svých slov, nejinak než dělník v zemi vodu nalézá pod údery své motyky a svého krumpáče.

MARTA *jásavě*: Jak jsem ráda, že je tomu tak! Cítíš tedy poprvé! A jsi můj, když cítíš bolest podobnou bolesti mé. Bolest obohacuje a váže všecky v jediné pravé bratrství.

LAZAR: Ale já chtěl, aby to byla radost, co spojí lidi v bratrství. Syt jsem bolesti nejen já, ale i lidstvo, a nechci ji míti více tmelem života. A mí Zástupové musí být obrovská a zázračná tavírna, do níž vmetneš bolest a za niž přijmeš z ní radost. Toto poslední tajemné přepodstatnění uložil jsem jim a žádám od nich; a vyvolal jsem tím na nebe člověkovo o jedno nové slunce více, mohutnější a sálavější než všecka ostatní slunce vesmírná.

MARTA: Bolest nebo radost... Kdož ví, nejsou-li si ty dvě nakonec bližší než se zdá. Nejsou-li dvojí různé slovo pro touž velikou a svatou věc: pro poslední nepojmenovatelné tajemství života, které v nich se uvědomuje samo sobě. Ať bolest, ať radost: blahoslavena buď ta zázračná věc, která je sám kvas života: v ní vystupuje každý z nás ze sebe, v ní obcujeme a splýváme vespolek a srůstáme my rozptýlení, vyhnaní synové Evy, rozdělení a necelí a zmrzačení a okleštění, žalní trosečníci, rozdrcení v jakémsi nesmírném rozvratu světovém. Teprve v ní docelujeme se na lidi, jak vyšli původně z rukou božích.

LAZAR: Máš snad pravdu, ženo. Jde opravdu o poslední nejvyšší opojení životem a jeho věčností... o opojení, které přenáší přes přehrady sobectví a rve je jako jarní povodeň hráze nebo ploty zahrádek při řece položené. Obcovati učím Zástupy v té veliké víře, že tvoří všichni jediné skutečné, čisté a svaté tělo boží.

MARTA *pokorně*: Já děkuji jen Bohu, že jest něco takového, co váže lidi a sblížené přibližuje k Bohu. A bojím se tvých Zástupů, aby mne neoddělili od tebe ani od Boha. Tolik jsem toužila po tobě... hned od první chvíle, kdy jsem tě spatřila. Necelá a nesvá — pochopila jsem na ráz — byla jsem posud; a ani ne poloviční, nýbrž lživý a stínový život-neživot žila jsem posud. Nech Zástupů. Upusť od nich. A buď mým pánem a králem!

LAZAR: Ženo podivná, proč zvracíš mou dráhu? Kdo tě vyslal mně do cesty a proč? Kdo chce zkřížiti tebou mou snahu? Řekl jsem ti právě, že jsem byl odlidštěn osudem pro svůj veliký tajemný úkol. A proč budíš něco v mé hrudi, čeho neznám ni

jménem ni tvarem a co přece se hlásí již žárem a jeho bodavou mukou? Proč mne chceš vrátit lidství, jehož jsem neztratil, poněvadž jsem ho neměl?

MARTA: Chci tě dáti sobě i mně: vím, že scházíš nám oběma.

LAZAR: Jaké podivné řeči mluvíš, těhotné smyslem a které dávají myslit více než nejzavilejší hádanky starých věštkyň. Čarodějnice! Kouzelnice! Veliká pokušitelko, která snad sama neznáš své nesmírné moci! Bylo by něco nezbytného k mému určení, co jsem minul a co jsem přešel, když jsem šel životem jako kůň oslepený, aby se nedésil velikých kopců, jež musí slézti se svým nákladem? A vrací se v tobě to pominuté a přece nezbytné? A včas ještě či již pozdě?

MARTA: Buď člověkem. Býti člověkem není nikdy pozdě. A hlavně: buď můj, můj, můj! Splyň se mnou, abychom jednou společně splynuli s Bohem Založ království své ve mně a na mně. Jen takového není možno podvrátit.

LAZAR: A mé Zástupy? Proč nutíš mne zrazovati mou Myšlenku? Ženo, rozená nepřítelkyně ducha a vší setby jeho!

MARTA: Jsem ztělesněný život, a život přesáhá myšlenku sebe větší jako země přesáhá tebe, mne, všecko, co dýše na ní. Žij a miluj mne! *Objímá jej.* Mne i sebe, neboť jsme jedno od této chvíle. A sebe, většího, sebe, bohatšího a silnějšího, nalezneš takto, i myšlenku svou, starou a přece novou, zživotnělou o celou lásku, objevíš zítra jako staré slunce stoupající omlazené z ledů zimního slunovratu.

LAZAR *opojený, tiskne ji k sobě; po chvíli se vytrhne z jejího objetí a odstrčí ji:* Dosti, dosti. V žilách proudí mně oheň; ale mozek jest temný a dýmný a v duši zebe, jako bych byl někoho zradil. Moji Zástupové!

MARTA *objímá jej znova*: Nech jich, jsou dým slova. Já jsem skutečnost.

LAZAR *vyrve se jí znova*: Nerouhej se! Jsou skutečnější než my oba.

MARTA: Ne, ne; tisíckrát ne. My dva, sami a v Bohu!

LAZAR: Ne, ne. K Bohu vede cesta jen přes Zástupy.

MARTA: Snad. Ale k Zástupům jen přes mne. Proto nežili, že tys nežil. Žij, žij, žij se mnou a ve mně — chceš-li, aby žili oni. *Obejme jej znova vášnivě.*

LAZAR *objímá ji také, pak znova se ji vyvine a vztyčí se, dumu na čele*: Dosti, dosti! Dokaž mně, že miluješ skutečně Zástupy! Jest mně stále, jako bych je byl zradil štěstím svým . . . jako bychom je byli zradili štěstím našim, a měli to odčiniti. Miluj je, Marto! Při lásce naší zapřisahám tě. Jdi k nim, žij mezi nimi, zakládej a připravuj se mnou říši jejich věčného života, jemuž nebude konce. A především: starej se se mnou o jejich obranu před nepřítelem, který je blízek. Jdi k ženám do dílen a pracuj s nimi na prádle nemocničním, na obvazech a lécích pro lazarety a obvaziště.

MARTA: Ano, miluji je pro tebe a k vůli tobě: miluji je jako tvé dílo. Nyní, kdy ty jsi již z části mé dílo, stávají se i ony mým dílem a přirůstají mi valem k srdci. Jdu hned a jdu ráda. S bohem, milý můj, pane můj, královský pastýři, jehož stád jest bez počtu a z jehož ovec já nejmenší a přece ti nejbližší.

Odchází, bzučíc si polohlasně verš z „Písně písní“: Zavazuji vás přísahou, dcery Jeruzalemské, skrze srny a laně polní, abyste nebudily a nevyrážely ze sna milého mého . . .

LAZAR *klesne na lavici při stěně kaple, vnoří čelo do dlaní a upadne do dum.*

Po chvilce z poza staré vyrudlé portiery vystoupí KAT *a tiše se připlíží k* LAZAROVI; *ten zvedne náhodou hlavu a uděšen vykřikne*: Ty zde . . . Kdo tě volal? Kdo ti dovolil?

KAT. Promiň svému pokornému sluhovi. Což nejsem i já, byť sebe bědnější, atom nového Boha? Jedna, byť nejmenší a nejžalnější buňka tvých svatých Zástupů? Proč pohrdáš mnou malým, ty, který v theorii miluješ malé a bědné a je přišel jsi nejprve zachránit? Promiň již tedy, pane, že jsem se osmělil rušit tě. Neodolal jsem právě nyní a připlažil jsem se zadními schody, schody pro služebnictvo, na besedu s tebou. Jest nyní má chvíle: začíná se černá hodinka, kdy se nejlépe hovoří. Soumrak houstne a padá do liduprázdných ulic. Pusto je ve středu města a člověku je bezděky teskno; neboť tvé Zástupy pracují na obvodě. Jsou tam při díle a rodí patrně ze sebe nového boha. *S úsměškem*. Krev alespoň teče jako při každém porodě; a je-li dnes krev, bude zítra i bůh. Z krve se vždycky rodí a bude roditi až do skonání světa.

LAZAR *vyskočí a vzkřikne*: Co pravíš? Zástupové že znova

zrazují mne i sebe? Nyní v tuto chvíli... po tom, co jsem jim zde řekl před hodinou? Není to možné; lžeš, pomluvači!

KAT: Připustme tedy pro chvíli, že pomlouvám. Přihází se to již občas závistivcům. Ty, veliký, dovedeš to jistě pochopit i omluvit. Ostatně k věci: nepřišel jsem tě ani děsit, ani dráždit; naopak: přišel jsem tě p r o s i t i. Mám k tobě poslání.

LAZAR: Mluv, ale stručně. Čas letí: bleskem okřídlena jest každá jeho minuta. A hodina dnes zmeškaná znamená víc než jindy zmařený věk...

KAT *s klidem, který se odráží od exaltace Lazarovy:* Ano, do veliké věci jsi se dal; do veliké, ale neplodné. Neboť všecko velké jest neplodné osudně a nutně na této zemi. Jen malé a prostřední proměňuje tvář země, aniž toto pozoruješ; jen ono jest dělné a plodné. Jen pro nás, malé a nepatrné a pokorné a skromné, zařízena jest tato země; a ne-li za nic jiného, za to aspoň čest a chvála bohu. *Nadzdvihuje čapku, jako by smekal.*

LAZAR: Do nutného jsem se dal. Neznám ani velkého ani malého; jen nutné a zbytečné. A nezačal jsem nic jiného než boj za vládu duše na zemi..: a začal jsem jej jen z ponuknutí své duše.

KAT: Nepřeme se o slova. Ale slyš mou radu, víc: mou prosbu... Tak naléhavě snad jen odsouzenec k smrti prosívá o život, jako já se chystám prositi nyní tebe o milost. Viz mne: klekám před tebou, já, který jsem neklekl před nikým posud na této zemi a pod touto oblohou. Spínám své ruce k tobě a zapřísahám tě při všem, co je ti drahé: Netvoř nového boha. Hřeš raději ve jméno starého. Jest to snad ne tobě pohodlnější — jak vidíš, znám tě a ctím tě — ale lidstvu užitečnější. Zaklínám tě: přines mu tu oběť! Zbytečnou a únavnou oklikou k stálé a věrné zvířeckosti lidské jest každý bůh. Miliony tyranů, miliony vrahů, žhářů, lupičů, sodomníků, smilníků, podvodníků a násilníků nepoškodí tolik lidstvo jako jeden prorok boží; že je lidé vždycky, pokud paměť sahá, kamenovali... jaký zdravý pud životný v tom, jemuž nelze se dost vynadivit. Veliký, mocný, prosím, přej, ó přej člověku štěstí. Třeba jest mu ho jako pokrmu, nápoje i spánku, má-li býti zdráv na této zemi. Slituj se nad ním! Neštvi ho do velkosti a do hrdinství. Není to strava pro něho.

LAZAR: Chci mu dáti tvorbu, možnost tvorby, vnitřní žízeň tvorby: není jiného štěstí pod klenbou nebes a snad ani na ní mimo to zde.

KAT: Snad: pro tebe. Ačkoliv — i tu mám pochyby. Přijde i pro tebe, dříve nebo později, ale jistě, chvíle únavy, kdy je budeš hledati níže — třebas až na klíně ženy. *Zabodne ostrý pohled do Lazara; ten se zachvěje a sklopí zrak.* Ale lidstvu není štěstí mimo zbabělost. Zhasni mu slunce a zavděčíš se mu: dobrodincem se mu staneš. Neboť ve tmě musí býti každý zbabělý a tedy také šťastný. Nač mu rozžehat slunce nové? Únavou a obtíží se mu stalo již i toto staré; a rozžehl-li jsi nové, bude nutně svítiti jen na jeho nové zločiny. Nedovede člověk pojmouti a pochopiti jinak to, čemu říkáš tvorba.

LAZAR: Zadrž! Rouhači člověku i bohu! Tupiteli každé síly! Podtrhači každého vzletu! Plvači na slunce! Kleštěnče věčnosti! Čas sám bys vyklestil, aby jen jedl a kálel, ale neplodil.

KAT: Ale tebe za to uctívám. Před tebou klekám. K tobě se modlím. Tebe vzývám. Tebe prosím: buď našim králem! Chtěj jím býti: jediné ty můžeš jím býti.

LAZAR: Zešílel jsi, zmetku pekelný!

KAT: Vím, co mluvím, a řeči své z paměti jsem se naučil. S posláním, řekl jsem ti, přišel jsem k tobě, a jen své poslání mluvím... nic jiného. Králem buď nám, ne sice dle jména, ale ve skutečnosti a v pravdě — a to jest více. Takové jest mé poslák tobě. Starý král Ferdinand, jehož jste před několika dny vypudili, se vrací. Vojsko jeho překročilo již hranice a má úspěchy. Do týdne — ne-li dříve — dobude této zemičky a vrátí se na svůj trůn. Ale vládnouti nebude... starý červotočivý král, rozežraný věkem a neřestmi, jako ti zde na stěnách... přelud a mátoha soumraku. Všichni králové a všude byli ostatně takoví: jen přeludy a obrazy, znaky, paňácové, hastrošové, figuranti, vývěsné štíty. Jiní vždycky vládli za ně. A za tohoto povládneš ty, ač chceš-li. Vzkaz jeho i slib jeho pevný toho smyslu ti přináším; a všecky záruky, jichž žádáš, ti dá. *Udeří do brašny, kde zazvoní dukáty.* Hle, zde první splátka jeho dluhu... stojíš li o ni! A požehnáním lidstvu bude moci býti tvá vláda. Šťastným učiníš člověka v této zemi, budeš-li chtíti.

LAZAR *úzkostně*: Odstup, pokušiteli! Slibuješ mi více než Satan Kristu.

KAT: Všecky své reformy uskutečníš, kdežto takto oddálíš je do dálav nekonečných skoro. Chleba dáš chuďasovi a duši jeho pokoj a mír. Ženu vrátíš tomu, co jest poslání její: jednu dítěti, rozkoši druhou. Zemi proměníš v ráj plný teplé, milostné hmoty lidské i zvířecí a zabydlíš ji bytostmi i věcmi krásnými na pohled, lahodnými na hmat, vonnými vůní smyslnosti, tou jedinou, která nikdy nezvětrá na této zemi. I starého boha odstraníš, trváš-li na tom. Neboť ani my nestojíme o něho; i on jest strašidlo a bubák jako král a ne k ničemu jinému vhodný než aby pestřil příbytky prostoduchých svým obrazem nade dveřmi zavěšeným a strašil svým bílým vousem nemluvňata v kolébkách. Utopíš jej, chceš-li, ve formulkách a hádkách filosofů, kterým se budou učiti ve školách děti sotva sukním odrostlé, jimž brada neoschla posud od mléka mateřského. A starého boha vyhradíme nemluvňatům: za cumel nebo odvar z makovic jim bude: aby spala a nekřičela. Jen jedno učiň: rozpusť své Zástupy. Jsou jen nová forma bolesti člověkovy na zemi.

LAZAR: Žiji jen v nich; není mně života bez nich. To raději již rci: zde jest nůž, proklaj se jím sám!

KAT *s důrazem*: A lžeš. Před chvíli přestal jsi již žíti jimi. Odtrhl jsi se od nich; odloučil jsi se od nich. Žiješ již bez nich, a víc: proti nim; ne jimi, ž e n o u začal jsi žíti. Rozpadl jsi se již se svou Myšlenkou; zradil jsi ji již.

LAZAR *vzkřikne velkým hlasem*: Lotře! Padouchu! Špehu! Nebo jsi snad vševědoucí?

KAT: To ne. Ale lecos vím a mnoho umím vypozorovat a ještě více uhádnu. Ženu rozrušenou viděl jsem odcházeti odtud; líce a oko její žehly jako v horečce a krok její byl jako krok náměsíčnice... lehký nad propastí. Tak chodívají jen milenky, hotové k obětem nejsladším i nejtěžším... jim není hor ani strží... a lávky i zábradlí jsou pro ně zbytečný vynález lidský. A zde na rukávě, hleď, uvízl ti její vlas a na zemi se svítí hřeben vypadlý z jejího vrkoče.

LAZAR *svíjí se v bolestech*.

KAT: Ale, dětino... nerozrušuj se. Počalo se tvé veliké ozdravení! A na tobě závisí jen, aby den tento byl velikým mezníkem tvého života: tvé nové, pravé narození. Měj jen odvahu domysliti jeho zkušenost, dožíti jí do konce. Chtěj si jen rozuměti. Od jedné přejdeš později k mnohým. Jedné jsi sloužil, ale

mnohým vládnouti budeš. Ze sebe učiň střed a míru světa, ne ze Zástupů!

LAZAR: Odstup, ďáble, ode mne! Mráz a tma dýše z tebe. Vtělil se snad v tebe pokušitel, který sváděl Krista?

KAT: Jsi zbytečně eksaltovaný. Odlož veliká slova; sluší snad knihám, ale ne životu. Víš stejně jako já, že jest sporný Kristus jako historická postava. A pochybuji, že se odehrálo to, nač zde narážíš, jak psáno jest u Marka, Matouše nebo Lukáše. Není člověka ani boha, aby odmítl, kdyby mu někdo nabízel, co tam Satan Kristu.

LAZAR: Vyjdi! Prodlíš-li chvíli, odneseš ssebou mou sílu, mou duši, mé dílo.

KAT *roste v šeru až do klenby*: To jest naše i tak: čiň co čiň. Přivlastníme si je konec konců: tak nebo onak. Přivlastnili jsme si dílo Kristovo a bylo větší než tvoje; dílo Buddhovo a bylo větší než tvoje. Jsme svět veliký ve své malosti, vítězný v nepohnuté tuposti: strávíme všechen žár, všechnu sílu, každé srdce, každého ducha — a připodobníme je blátu a jeho tlení, které jsme. I tebe pohřbíme naposledy my a my vztýčíme nad tvým hrobem sochu tvou... k naší podobě. A vyložíme tě starcům a dětem po svém a nám k užitku. A učitelé a profesoři na katedrách a kazatelé v chrámech a řečníci v parlamentech a tribunové lidu na ulicích budou vystavovati a velebiti a zbožňovati tvůj lžiobraz... námi zkreslený a zpotvořený. Jsme Bilion. Nepřemožitelní ve své podlosti. Bilion a trilion lidských nálevníků, amoeb, bakterií, bacilů — jsme Hniloba světa, jsme Střeva věčnosti.

LAZAR: Ach hrůzo! Běda! Jsou muka horší smrti. *Omdlí. Hlava jeho udeří o zem.*

KAT *zmizí.*

MARTA *veběhne, úzkostlivě se rozhlížejíc po zešeřelé kapli*: Slyšela jsem cosi jako úder těžkého předmětu o zem. A srdce mně buší, jako by chtělo rozskočiti ohradu žeber. Kde jest milý můj? Můj pastýř královský? Který pásá stáda svá u vod čistých. Ovečka jeho poslední hledá ho. *Recituje z Písně písní.* Kvítečko se ukazuje ze zemi, čas prozpěvování přišel; a hlas hrdličky slyší se v krajině naší.

LAZAR *probral se z mdlob, vztýčil se a vytřeštil zrak, jak spatřil Martu před sebou*: Prokleta budiž! Peklo ob-

loudilo mne tebou! Čarodějko! Mamičko a travičko duší! Do bláta strhla jsi mne a jed smrtelný vlila jsi svým polibkem do mých žil; hoří v nich žárem pekelným a není vody, která by ho uhasila. Pokušitelko, v niž se vtělil sám ďábel. Veliká nevěstko babylonská. Ven s tebou! Ven!

O p o n a.

DĚJSTVÍ TŘETÍ

Návsí zasněžené a zamrzlé dědiny. Ve středu a na pravo vypálené statky; stromy v jejich zahrádkách mají větve ožehnuté požárem nebo odervané střelami. Na levo kostelík válkou ušetřený s márnicí a hřbitovem.

Tři vojáci z revoluční armády POŠTOLKA, SLANKA *a* HVÍŽĎÁLEK, *rozdělávají si oheň; jsou rozedraní, hladoví a skřehlí.*

POŠTOLKA *dýše si na ruce a poskakuje s nohy na nohu.* Marné řeči... fičí to, braši, a jde to od Visly. Ledovák, braši, a má rozlet; a rve ti zrovna maso s kostí jako vlčí zub a dráp. Palce mi vrkají v botách a nohavicemi táhne jako komínem; a pak služ republice. Nedá ti ani skyvy suchého chleba do žaludku; ale každou chvíli můžeš dostat nebernou do těla. *Sbírá roští a snaží se je zapáliti.* Ty, Slanko, a ty, Hvížďálku, pojďte sem a dělejte mi zeď; jinak to do nejdelší smrti nerozdělám.

HVÍŽĎÁLEK: My ti nepomůžeme s našimi děravými plášti. Uhni trochu na levo, tamhle k té pobořenině, tam je snad závětří.

SLANKA: Ne, zůstaň zde; snad rozděláme přece. Tam by mohly chytit od tvého ohníku chlévy, které posud stojí.

HVÍŽĎÁLEK: To je zbytečných caviků a starostí. Nevídáno: chlévy. Mají shořet dnes nebo zítra. Já zas bych třeba statek zapálil, abych si na něm upekl husu... kdybych měl nějakou, rozumí se.

POŠTOLKA: Marné řeči, bratře. Maso... čtyři dni jsem ho neměl již v hubě. Jen tu proklatou špínu... stále ji a nic jiného. A kdyby to byla káva, ale to jsou pomeje s rozmočenou cikorkou. *Hvížďálkovi.* Nemáš aspoň báčko?

HVÍŽĎÁLEK *pokrčí rameny*: Ani veš se mně již nedrží, natož tabák.

POŠTOLKA: Ještě kdyby tak byly holky, abychom na tu mizerii trochu zapomněli. Hlad je nejlépe zaspat. Jenže ve dvou se to spí lépe než v jednom... nemyslíš?

HVÍŽĎÁLEK: No, nebylo by špatné. Jenže mrchy se rozutekly, jak zabzdila první bouchačka; co zbylo, jsou jem m e t l y. A ty

mají, brachu, francouzskou; od ní prý člověku zuby vypadají a vlasy slezou.

POŠTOLKA: Marné řeči... to jim nejlíp dát po tlamě, když se chlapům nabízejí.

SLANKA: A dejte pokoj pořád s tím sviňstvem. Holky, holky a zas holky. Zítra vás asi roztočí jiná, Zubatá; a vezme to s vámi od podlahy, že ve vás sotva dechu zbude. Kdybyste byli netančili v harendách, nepelešili se s metlami a neopouštěli svých pluků, nemusili jsme dnes scípat hlady. Mohli jsme prorazit na sever, vzít čtyři města, skončit válku a žít v klidu a u plných mís. Ale vy jste spíše chachaři než vojáci.

POŠTOLKA: Marné řeči, bratránku. Nešlo to. Prohrajeme to už, není pomoci: Kančí tlama, mluv si kdo chceš, co chceš, není dobrý generál. A Parní mlátička jak by smet. Kančí tlama jen lézt za ženskými... to umí, ale starat se o vojsko, vědět o každé kompanii a kam ji postavit a proč ji tam postavit... s tím na něho nikdo nechoď. A Parní mlátička takhle řvát na náměstích nebo bít pěstí do stolů ve výčepech a hospodách. Ale ve vojně jsou oba dobří pro psa. A co mne nenapadá: slyšeli jste, hoši, o té ženské, co ji chtěla znásilnit Kančí tlama a co se mu vyrvala a vrhla se rovnou do řeky?

HVÍŽĎÁLEK: Ale jdi... to jsou asi babské plotky. Pro to aby šla ženská do vody? Jakživ jsem něco takového neslyšel. Dnes vlezou spíš samy mužskému do postele.

POŠTOLKA: Marné řeči. Vosáhlo od sousední kumpanie to přines. Ženy ji vytáhly z vody a přinesou ji sem za chvíli... uvidíš. Má být pohřbena na zdejším kirchově... všecko ví Vosáhlo. Tam prý vám byl, braši, sajrajt. Ženské dělaly jako divé. Kančí tlama se musila před nimi ukrýt... snad by ji byly rozsápaly.

SLANKA: A měly by pravdu. Kančili dost páni, nemusí kančit našinec. A zvlášť nyní má mít jiné starosti v hlavě: jsme na ústupu, hladoví, zedraní, omrzlí a on, nažraný a odětý, nemyslí na nic než na undrholt. Tučná kůže ho svědí. Natřít mu ji tak lískovým olejem.

POŠTOLKA: Marné řeči, bratránku. To bylo a bude. To patří už k vojně. Jenže my z těch panských zábav máme po čertech málo. My tak leda že nějakou kost ohryžem; masíčko si už oloupali a snědli páni.

HVÍŽĎÁLEK: Páni... jací páni? Což nejsme my také páni? A sami sobě pány?

POŠTOLKA: To jsi, pokud se chceš oběsit nebo utopit. Ale pokavad chceš žít a dýchat a pít a spát, musíš poslouchat. Není pánů, řekli nám; ale zkus to jen a vzepři se. Není pánů, ale gnut jejich zůstal a zatancuje ti po zádech skočnou než se naděješ. Dřív byli z bílého těsta, teď jsou z našeho, černého, ale páni jsou pořád; a páni jsou stále páni a mákem vždycky posypáni.

SLANKA: Párom do toho, ale je tomu tak. Jen jména se změnila, ale jináč... všecko při starém a spíš hůř než líp. Ale vstrčit takového lotra do mé kůže... to bych se rád na něho podíval. Aby tak měl doma jako já tři odrostlé. A vítr fičel mu došky do sednice... a doma nebylo ani kobzole. A máma topí slamou a u vyschlého prsu visí jí červ čtvrtý a snad již zmodralý... ííišt... to by ho roupy přešly. *Lehne si k ohni, nevšímaje si druhů, zapředený do své bolesti.*

HVÍŽĎÁLEK *obrací se jen k Poštolkovi*: Ale s tou utonulou je to přece jen moc divné. To se Ryškovi ještě nepřihodilo. A tak, brachu, zdá se mně, jako že se Hvížďálek jmenuju a že mám ostrý čenich, že se mu to přece nevyplatí. Víš, se džbánem se chodí tak dlouho pro vodu, až se ucho utrhne.

POŠTOLKA: Marné řeči, bratránku. Ten se z toho dovede vykroutit. To je stará liška, která už několikrát ténata přehryzla a vždycky ještě unikla. Uvidíš, že ani tentokrát nebude z mraku dešť.

HROBNÍK *stařec, v jedné ruce motyku, v druhé svitilnu, vyšel z pravé strany a míří na levo k hřbitovu*: Dej Pán Bůh dobrý večer, vojáčci.

POŠTOLKA: Pán Bůh dej. Kam pak, kmocháčku, tak pozdě?

HROBNÍK: Ale nedají lidé pokoje člověku ani v noci. Kopat grob. Bude pohřeb ještě dnes a byť prý i o půlnoci. Jedna paní, moc krásná, z bohatého rodu, zemanka z Dombrové — znal jsem ji, znal, už jako dítě byla moc krásná a tak podivná, div člověka neuhranula — ta tedy sáhla si prý na život. Pán Bůh s námi a všecko zlé pryč! Marta Jefimová — choval jsem ji na klíně jako malou holčičku... v mladých letech sloužil jsem v jejich dvorci čeledínem — kdo by si to byl jen kdy pomyslil. Pane Jezu Kriste, jak je ten svět zmotaný! A líbit se mi už přestává. Kdybys mne už, Pane, k sobě povolati ráčil.

Ďábel jako lev řvoucí obchází ve dne v noci a hledá, koho by poheltil. A není úkrytu před ním než v tvém klíně, Panno přesvatá, Panno sedmibolestná.

HVÍŽĎÁLEK: A kam ji, kmotře, pohřbíte? Přece ne snad do svěcené země, když se nad sebou zapomněla.

HROBNÍK: Ne ne... Bůh chraň. U zdi bude ležet. Lid jest dnes beztak bez Boha; kam by to došlo, kdyby směly být sebevražedkyně pohřbívány počestně? To už by nás Sodoma zoupelna pohltila. Farář utekl z fary, ale ženské prý si ji pohřbí samy. Pro mne za mne: ať si ji tedy pohřbí. Já jim bránit nebudu; ostatně, nedaly by si ani. Jsou jako lítice. Život si brát... taková krásná mladice... kdo to jak živ slyšel. To je těžký hřích a velká hanba světitá.

POŠTOLKA: Marné řeči, bratránku... chci říci: kmocháčku. Ale nezapomínejme, že ji do řeky vehnal on... Kančí tlama... víme... svou nestoudností.

HROBNÍK: I pak toho měla nedělati. Hřích její by byl padl na hlavu jeho a ona byla by bývala čista před Bohem, byť byla před lidmi zahozená. Včil je ztracená na dobro a oupelně, před lidmi i před Bohem. V pekelných plamenech bude hořet a neuhoří dokona nikdy; neboť ony jsou neuhasitedlné a duše lidská je nesmrtedlná. *Pokyvuje hlavou a odchází.*

Po chvilce dvakrát trhaný hvizd z levé strany.

POŠTOLKA *odpovídá stejným způsobem.*

Přes hřbitovní zeď se přehoupne VOSÁHLO. *V ruce vleče zardoušenou slepici. Ještě na zdi*

VOSÁHLO: Bezpečno, chlapci?

POŠTOLKA: Jako že jsi Vosáhlo, zvaný Mišpule.

VOSÁHLO *ukazuje slepici:* To je výkon, co? To koukáte, střapoči? Statky jsou vyjedeny a vybity, drůbežárny prázdny, jakoby z nich právě odešlo půl tuctu kun, a já tohle ulovím a přinesu. Nejsem chlapík?

HVÍŽĎÁLEK: Jsi. Ale teď k dílu. Ty, Poštolko, řádně přilož a já ji upeku. Zabalím ji hezky do hlíny i s peřím; a bude šťavnatá jako štěně a křehká jako sele.

Oba se zaměstnávaji slepicí.

VOSÁHLO: A novinek nesu, chlapci, až vám z nich uši zalehnou.

POŠTOLKA: Marné řeči, bratránku; víme všecko.

VOSÁHLO: Cože? Byl snad už taky tady?

POŠTOLKA: Byl. Teď šel na kirchov. Což jsi ho neviděl, jak tam kope hrob? Při zdi.

VOSÁHLO: Párom do tě, janku. Já o vlku a on o koze. Diktátor, chlapci, je na frontě, chcete-li co vědět. Nečekali ho, ale o půlnoci se náhle zjevil v Opolí a soudil na místě. Pět chlapů se houpalo ještě tu noc na šubienici: kradli, plenili, loupili, vraždili, ženy násilnili. Přijde nečekaný, převlečený... vyzví všecko v hovoru s vojáky nebo sedláky... a všecko se před ním třese. Kančí tlama se rozjektala před ním, až jí zuby cvakaly... jako staré babě... na moutě kuši... Slyšel jsem to od svědka očitého. Běží to po frontě jako po telefoně.

SLANKA *zdvihne hlavu od ohně*: Konečně muž. Zatím viděl jsem zde jen bestie. Bylo ho tu třeba hned od začátku: nebylo by to s námi došlo až sem.

VOSÁHLO: Uvidíte, že tu bude ještě tuto noc. A pak se seberte a držte se, moníci. Nenadějete se ani, přisedne si s vámi k ohni, a než si oči promnete nebo fajfku zapálíte, vytáhne z vás všecko, čeho potřebuje. Je chytrý jako čert a nezná žertů, holenku. Upletli jsme si v něm na sebe bič.

HVÍZĎÁLEK: Nonono... já se tak hned neleknu. Já jsem taky pán. Já pán, ty pán... tak já si to myslím. A dovedu se postavit, je-li třeba.

VOSÁHLO: Stavět se můžeš... třebas na zadní... on se ti přece vyhoupne na hřbet a prožene tě pěkně po hulánsku.

Z prava vhrne se na jeviště PRŮVOD ŽEN. *Nesou na márách pod příkrovem mrtvou* MARTU JEFIMOVOU. *Jsou mezi nimi* DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA, PRVNÍ *i* DRUHÁ VENKOVSKÁ ŽENA, ŠÍLENÁ ŽENA, STARÁ NEVĚSTKA, SLUŽKA MARTINA. REZAVÝ MUŽ *s vyceněným chrupem jde před ním a svítí mu pochodní. Stanou před vraty hřbitovními.*

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Světice je, ať praví kdo chce, co chce; a krev její padne na hlavu vraha jejího, vepře nečistého, věčně nedosyceného krásy ženiny. Sestrobijcem stává se dnešní nečistý muž. Zabíjí ženu chtě nechtě; buď do smrti ji rovnou vhání nebo život obrací jí v pomalé umírání. Holubičko moje sirá! Krahujec vrhl se na tebe a neznal slitování. Ničím nebyla

mu tvá krása, ničím tvá mladost, ničím tvá čistota. To všechno není možno hltat a drásat. On hledal a chtěl jen tělo; je chtěl rozervat a potrhat. I vyrvala jsi se mu posledními silami a raději do řeky jsi šla, než bys skonala v jeho nečistých spárech.

SLUŽKA MARTINA: Ubít ho psa, gnutem volským; nezaslouží si nic jiného. Máš pravdu, ty paní z města. Žila-li kdy světice, byla to ona. Znala jsem ji, deset let jsem jí sloužila, deset let jsem s ní žila pod jednou střechou. Od dvanáctého roku, kdy jsem osiřela, bydlila jsem u ní; a křivého slova ani křivého pohledu mně nedala za celou tu dobu. Žebráka nepropustila od dveří neobdarovaného; a v srdci jejím nebylo kalu a poskvrny, jako jich není na oltáři planoucím dvojí řadou svěc o hrubé v neděli. A kůrové andělští vítají ji dnes mezi sebe s plesáním.

PRVNÍ VENKOVSKÁ ŽENA: Chleba měla dost, chleba bílého, i žebrákům z něho ukrojovala, a přece zemřela. Do nedávna jsem myslívala, že umírá se jen po plackách z otrub a kůry stromové. Umírají tedy i lidé, kteří mají dost dobrého, zdravého chleba? Jak je to podivné. A jiní touží ze všech sil žíti, ale nemohou, protože nemají takového chleba. Jak je to podivné. Jak je ťo všecko nepochopitelné.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Nic není nepochopitelné. Máš-li uši k slyšení, slyš. Nežije člověk jen chlebem a žena již nejméně; láskou mužovou žije žena. A ta došla nyní. Prorok boží měl by přijít a naučit muže zákonu božímu, který chce, aby muž miloval ženu a dal jí dítě. Není jiné brzdy smilnosti mužově než dítě, jehož zárodek klade do lůna jejího; ono jediné vychová jej k cudnosti a sebepřemáhání.

DRUHÁ VENKOVSKÁ ŽENA: Prorok boží... ale on již přišel. Je to Lazar a Bůh dal mu moc zázraků. Veliký jest před tváří Hospodinovou, a moc Jeho a sláva Jeho jsou s ním.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Ale mužové jsou zhýralejší za něho než byli před ním. Nerozvázal tepen života; neporučil ženě roditi a muži ploditi. Nesmířil posud pohlaví a neposvětil znova života.

STARÁ NEVĚSTKA: Máš pravdu: všecko při starém a za něho stejně jako bylo před ním. A snad hůře ještě. Stále muž hledá v ženě nevěstku; a kdo hledá, nalézá. Jenže nevěstky jsou dnes mladší a mladší, mladší, než byli za mé mladosti. Dnes jsou to již děti, které nevyšly posud ze školy a sedají v jejích lavicích.

Dopoledne a odpoledne se učí a večer a v noci... provozují mé řemeslo.

REZAVÝ MUŽ: A ďábla smutku také nezabil; a radosti v jeho Zástupech jsem nenalezl; a smát se také ještě neumím. Čeho dokáže, když nedovedl ani toho? Proto chodím rád na pohřby, zvláště ženské. Přihřívám si svůj smutek, odstálý již, na cizím, teplém ještě. A dělá mně to dobře, viděti krásnou mladou ženu... znak položenou, nehybnou, s tváří bledou a k nebi obrácenou... hehehe... právě jako tenkrát ležela má Jadviga.

ŠÍLENÁ ŽENA: A mou berušku mně také nevrátil a sotva ji již nalezne, ne... on jí ani nehledá ani hledat nedává. Snad chce, abych počala se Zástupem a porodila nové dítě; ale já nechci míti dítě s jeho Zástupem. Proklet buď jeho Zástup; nové a horší utrpení nám jen přináší. Hnusí se mi jeho Zástup... štítím se jeho mužů, kteří jakoby ve smečce se ženami chtěli žíti. Zakrývám si tvář před jejich nestoudnými pohledy a výzvami.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Máš pravdu. Kam vkročí jeho Zástupové, tam jen křik a nářek se ozývá, tam hned jiskra tryská a dým se valí z podpálených stavení; tam po jejich odchodu jen kupka popele a země do kola vypálená. Ne, nejsou požehnány jeho Zástnpy. Není v nich ani spravedlnosti, ani lásky; a novou bolest přinášejí nám, ženám. Muže nám odcizují, pokud jsme je měli; zvlčilosti je přiučují, pokud jí neznali ještě. Kletba jim i jemu! Nebýt jeho i jich, žíti mohla posud Marta Jefimová sobě i všem, kdož ji znali, na radost. Kytičko má ubohá... rozmarýnku ze selské zahrádky... zadupaný do země kopyty koňskými!

ŠÍLENÁ ŽENA: A snad i o n je vinen jinak ještě její smrtí. Vzpomínáte si ještě, jak vytřeštěně hleděla na něho hned od první chvíle, kdy jej spatřila? Ó... ó ó... dobře jsem si toho povšimla... Ó... ó ó... mám oči pro takové ženy a pro takovou slepou lásku, která je vrhá přímo pod kopyta koně mužova. Posedlé jí, oslepené jí, vybíhají přímo do koleje jízdní dráhy a bývají drceny rozjetým vozem, na němž tupě dřepí jejich modla. Ó... ó ó... znám je... málo scházelo a byla bych bývala jedna z nich.

DRUHÁ VENKOVSKÁ ŽENA: Mlč! Nerouhej se! Prorok boží je a krev jeho na nás a naše děti.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Prorok boží... snad. V tom právě je

zlo jeho i naše. Potřebujeme dnes jen dobrých mužů, kteří plní své povinnosti... nic víc, ale také nic míň. K čertu se všemi proroky, světci, polobohy i celými bohy. Překážejí jen v životě a zlo tropí... volky nevolky. Není pro ně zařízen život náš... lidský a pozemský, jak již jednou je.

DRUHÁ VENKOVSKÁ ŽENA: Nerouhej se, pravím ti. Je vidět, že nemáš dětí. Kdybys jich měla, věděla bys, k čemu jsou proroci a boží muži. Aby jim cestu ukázali do zaslíbené země... pamatuj si to.

ZIKA *vyjde z prava zahalený v plášť: postupuje nejistě a zpytavě jako na neznámém terénu; bručí k sobě:* Kat to spral! Pěkný úkol mně to nabrabil... ten starý lotr, Ryška. Nebýt starých přátelských dloužků mezi námi a nemýt ruka ruku, vyplil bych se na to. Sám si sedí v závětří při korbelu a já se mám drcat po neznámých vsích... klopýtat po děravých návsích, domlouvat se s hladovými ožralými vojáky a dát se od nich častovat hloupými vtipy... a všecko proto, že starý kanec si chtěl zase zahýřit, ale že mu selhalo a že se bojí následků. Kat to spral! Chlapi jsou sprostí a ženské jsou hloupé... a pak žij na takovém světě. *Spatří náhle pohřební průvod.* Konečně! Tady jsou! *Rozkřikne se* Nuže, proč nebušíte na dvéře, aby vám otevřeli? Tlucte a bude vám otevřeno. Rychle pro hrobníka a kněze; a pochovejte již jednou tu mrtvou, ať nestraší na zemi. Tělu do hrobu přísluší, běda, kdos nedbal o duši. Rychle k dílu. Ty, zrzko, buš na vrata; hrobník je asi nahluchlý a nedoslýchá!

ŠÍLENÁ ŽENA: A kdo že jsi ty, že hasíš, co tě nepálí?

ZIKA: Proč se ptáš? Ten, kdo má moc. Velitel vojska. Je válka, brzy snad se tu rozvine bitva, a vy zde zavazujete svými průvody pohřebními a svým skučením a vytím. Pohřběte ji rychle, jste-li s ní již jednou tady; a pak hned táhněte. Pryč s vámi odtud! Překážíte jen vojsku.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA *zahledí se mu do tváře:* Áá... tos ty, Ziko, P a r n í m l á t i č k o? Jen ne tak zhurta! Známe se. Tys jako kuře; nikdy nadarmo nehrabeš. A jde-li ti o to, aby byla Marta rychle pohřbena, je v tom háček. Komu na tom záleží? Jejímu vrahu, Kančímu Ryškovi. Kolik ti dal, Jidáši, za to, abys nás nalezl a přiměl k rychlému pohřbu? Chce smazat sledy svého zločinu, viď? Shladit s povrchu zemského tu,

jíž nepřála jeho vilnost božího slunce a vzduchu. Rozumíte si dobře, lotři; a hrajete si do rukou. Ale věz, že se tě neleknu. A přede všemi, i před samým diktátorem, bude-li třeba, naplijí ti do tvé pihovité jidášské tváře!

ZIKA *zahvizdne*: Vojáci, sem! Jsem Zika, váš velitel. Rychle sem!

Vojáci se sbírají se země a zvolna přicházejí k Zikovi; první z nich dojde POŠTOLKA.

POŠTOLKA: Co je? Republika nás sice špatně platí a ještě hůře krmí, ale zavolat si nás umí, potřebuje-li nás... nic ve zlé a jen co je pravda, občane-vůdce.

ZIKA: Netlachej. Svaž raději tuto hubatou paničku a odveď ji do Topolčan. Z mého rozkazu. Protivila se vojenské moci a ohrožovala zdar války.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Ty mne poutat? Pse otrocký... sám spoutaný všemi neřestmi... otroku nejbědnějších vášní a náruživostí. Mne ženu svobodnou... bürgra svobodného samosprávného města dceru?

POŠTOLKA: Marné řeči, paničko. Dejte se spoutat a odvést mnou do města. To není ještě nic zlého. To se přihodilo již větším pánům než jsme my oba. A já budu vám po cestě dobrým průvodcem, jako že se Poštolka jmenuji. Budu vás vyrážet a, chcete-li, i zalaškovat si můžeme spolu.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Přibliž se jen a uvidíš. Jsem zabezpečena pro všechen případ. *Sahá do kabely a vyjímá odtamtud revolver.* Zde viz: Krok ku předu a ležíš bezduch na zemi.

POŠTOLKA: Marné řeči... to je energická panička. Nechat si provrtat svůj prázdný žaludek, v kterém žblunká jen trocha té cikorkové špíny, k vůli krásným očím občana-vůdce... ne... k tomu nemám věru chuti.

HVÍŽĎÁLEK: Ale paničko, račte dovolit... to jsou podivné a povážlivé moresy. Já se taky nikoho nebojím... na mne si taky nikdo nepřijde... já se také umím postavit a třebas celé armádě postavit... ale kdyby mi tuhle občan-generál slušně řekl: Hvížďálku, buď tak laskav, dej se svázat... já bych mu to na mou duši nemoh odepřít. Já jsem na zdvořilost strašlivě lechtivý. A vždyť on je k vám skoro právě tak slušný... a vůbec

my všichni jsme gentlemani... a chováme se k vám až na toho zavšiveného Slanku, který vás nejde ani pozdravit, jako rytíři. *Opakuje zálibně.* Račte dovolit... jako rytíři.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA *změří ho opovržlivě*: Tatrmane!

HVÍŽĎÁLEK: Jsem hindignován, paničko; a ustupuji do pozadí. Jsem příliš jemný, abych se vám vnucoval. Ne... s ženami nekříži Hvížďálek nikdy meče. Hvížďálek je rytíř.

LAZAR *přeskočí zídku hřbitovní*: Jaký zde hluk? Oč se přete? A co děláš zde ty, Ziko?

VOSÁHLO *který stál stranou*: Spas duši, Kriste Ježíši. Už je tu. *Dá se na útěk.*

HVÍŽĎÁLEK *ulekl se a utíká s ním několik kroků; pak se udeří do čela*: Ale pomalu, pomalu, Hvížďálku... vždyť jsi rytíř a rytíř nikdy neutíká. Vždyť ses tomu přece učil už ve škole. A konečně ten pán je pán jako ty. Znáš přece své heslo: já pán, ty pán. Co by ses tedy bál? Že tě tak mohl poplašit ten střeček Vosáhlo? Hanba mu! Hanba mu, zbabělci! A to je pak voják republiky... revoluční voják prosím. Bojí se svého velitele. *Vrací se pomalu ke skupině, z níž utekl, zastíraje líčenou důstojností svou blamáž.*

ZIKA: Já, pane,... já, pane... tentononc... chtěl jsem se přesvědčit, jsou-li stráže řádně rozestaveny. *Bručí k sobě.* Proklatě... všecko je již ztraceno.

LAZAR: A čí tělo zde na márách? A kam jste s ním měli namířeno?

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Pane, buď Spytihněvem spravedlivým. Vím, že je válka, a že válka zabírá celou tvou mysl. Ale Spytihněv táhl také již do pole, když chudá vdova jej zastavila, aby se dovolala spravedlnosti u něho. I zadržel výpravu válečnou, sestoupil s koně a rozsoudil při její; pak teprve vsedl znovu na kůň a vytáhl do pole. Učiň i ty mé bolesti zadost! Vyslyš i ty žalobu mou! Neucpávej si sluchu před ní! Neodvracej se od ní! Svět stojí spravedlností, a ani válka není nic než boj o ni.

LAZAR: Poslouchám. Mluv. Dobře jsi řekla: svět stojí spravedlností. Jenže spravedlnost není nic hotového jako lešení na stavbě: musíš ji vytvářet celým svým životem, celým jeho úsilím znova a znova... stále a stále... vteřinu co vteřinu. A povolil-lis a

slevil-lis, byť jen na oka mih, ztracen jsi již. Poněvadž duch života odstoupil v tu chvíli od tebe a zapřel tě před věčností. Běda těm, kdož zdřímli... Lhostejno, zda únavou přemožení nebo z lenosti. On, věčně bdělý, neliší mezi obojím... a nezná více ani jedněch, ani druhých. Ano... spravedlnost... jenže bývá to často jen jiný název pro ukrutnost... tak se to alespoň jeví ubohé mysli průměrného člověka. Mluv! Celá má bytost se vychýlila ze své osy a naslouchá ti.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Můj děj je krátký jako sametka na dívčím hrdle; jenže nenese ani medailonku ani křížku, nýbrž utopenou. Byla čistá holubička a jestřábu se jí zachtělo; i uchvátil ji v poledne a roztrhal... ne hůř... do smrti sama se dobrovolně vrhla, než by připustila, aby ji jeho pařáty znečistily. Čestná krásná mladá žena zde mrtva leží... mučednice svého pohlaví... zatím co vrah její beztrestně šlape boží zem a velí tvému vojsku. Morová rána v jeho podobě sedla si na trůn a šíří kolem sebe volně nákazu; a lid přistupuje a koří se jí a líbá jí ruce i nohy a roznáší její jed po celé zemi. Vrah její je tvůj Kančí Ryška.

LAZAR *Zikovi*: Mluví pravdu? Co víš o tom?

ZIKA *v rozpacích*: Nic nebo skoro nic.

LAZAR: Jak tě znám, víš všecko. Mluv rychle a pravdu!

ZIKA: Ta panička přehání... zřejmě přehání. Je snad něco pravdy na tom... neupírám... *v rozpacích* ale ona dělá z komára velblouda. Myslím ostatně, že ta mrtvá byla nemocná... šílená... snad dědičně zatížená. Rozhodně: nebyla normální nikdy... nikdy zcela při smyslech. Svědky mohu na to přivést.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Lžeš, lotře, vhrdlo lžeš. Měla krásný zdravý rozum nezakalený ničím... ani chorobou ani hříchem jako ty podlče... pokavad jí nevehnal v šílenství ten pekelník a nadháněč ďábla a množitel jeho říše věčných zatracenců. On, Zika, pane, je známý spřeženec jeho: k jednomu řetězu zločinu a hanby jsou oba — on i Ryška — přikováni a drží spolů jako šibeničný provaz a visalec na něm.

LAZAR *Zikovi:* Jdi a přiveď Ryšku.

ZIKA: Nevím, kde je nyní, pane.

LAZAR: Lháři. Mne neoklameš. Nebývá nikdy daleko od tebe. Kde jsi ty, tam blízko i on... jako kde plesnivina, tam neda-

leko i mrva. A sázím hlavu, že není odtud dále než tři sta kroků. Tebe na zvědy poslal a sám skrytý dočkává zprávy od tebe nebo návratu tvého. Nebudeš-li zde s ním do čtvrt hodiny, vypořádám se s tebou. Mám určitou vědomost od vojáků, kde je tuto chvíli; a jmenoval bych ti to místo, kdybys ho neznal stejně dobře jako já.

ZIKA *odchází zahryzlý do sebe, bruče*: Ostatně, proč si za něho prsty pálit? On by za mne ani rukou nehnul, kdybych se octl v té kaši já. Co si nadrobil, ať si nyní sní. *Odchází.*

ŠÍLENÁ ŽENA *přistoupí k Lazarovi; bodavě*: Nezajímá tě ani vědět, kdo je ta tam na marách složená k věčnému odpočinku? Opravdu ne? Tak jsi již zlhostejněl k životu, že by ti nic neřekla mrtvá tvář ani tvé nejvášnivější vyznavačky?

LAZAR: Co míníš tím, ženo? Leží tam člověk nevinně zabitý, slabá dobrá žena, veštvaná do smrti surovým násilníkem. To mně stačí. Není a nebylo přijímání osob u mne; můj život byl úcta k věci a služba jí a k nejvyšší ze všech: k veliké věci společné nám všem, které říkala stará náboženstva život věčný nebo Bůh, a jíž říkám já Zástupové. Byť příbuzný můj a bratr můj tam ležel, nemstil bych ho, pokud by byl vinný; a polož tam mého nepřítele jako nevinnou oběť a mstíti ho budu na těch, kdož se na něm provinili.

ŠÍLENÁ ŽENA: Opravdu ti to stačí? Jaks bezzájmový! Nebo: pokrytecký? Kdož ví? Nu, teď právě by byla vhodná příležitost, zvědět to a rozřešit tu hádanku, která vrtá v poslední době mnohému z nás mozkem.

LAZAR: Jakou že hádanku chceš rozřešit, ty, která sama mluvíš v hádankách a sama kladeš hádanky?

ŠÍLENÁ ŽENA *zabodne se do něho zrakem*: Prostě tu: nejsi-li také trochu vrahem té, která leží bez hnutí na onom černém lešení. Jsou díla, jež mají více spolutvůrců; a jsou zločiny, na nichž pracuje někdy několik lidí... třeba se ani neznají. Viděla jsem v dětství laň, již dobil kyjem sprostý honec, ale smrtivou kulku vehnal jí do těla přece jen mladý kavalír.

LAZAR: V jakých podobenstvích mluvíš? Jakými hádankami mne mučíš? Já spoluvrahem někoho? Ženy? Aááh *zasyčí bolestí pod náhlou vzpomínkou na Martu; pak vykřikne velkým hlasem*: Jistotu chci... jistotu... ihned jistotu — nemám-li zešílet.

ŠÍLENÁ ŽENA: Měj ji tedy! Vyčti tedy své odsouzení s té svaté tváře. Ta, jež ji v životě nosila, stojí již nyní před Bohem a žaluje na tebe. *Strhne příkrov; objeví se postava* MARTY JEFIMOVÉ *s rukama na hrudi skříženýma.*

LAZAR *zatápe vztýčenýma pažema ve vzduchu, zapotácí se; po chvíli přerývaje svou řeč stony:* Ano, máš pravdu, ženo-mstitelko, již vyslal... kdo? Mstící se Bůh nebo zrazená Myšlenka?... nevím toho a nedovím se asi toho již před smrtí. Ano, ženo-mstitelko své nešťastné sestry, zde je na místě otázka: kdo ji zabil? Já či on? Či oba dva? Ubohá! Ptáčku-zpěváčku nevinný... kterýs mohl oblažit zpěvem svým celý boží svět... nejlepšímu muži dát štěstí, jakého mu bozi mohli závidět! Okřídlený úsměve života... božího ráje nejjistější příslibe... jaký ti los padl neblahý. Do rány dvěma vzteklým lotrům jsi vletěla: jeden, zaslepenec myšlenky, který se domníval konati velkou věc, vraždil-li pro ni... druhý, otrok chtíče, který nemohl nezabít toho, po kom zatoužil; ale zbabělí slaboši oba, neboť jen oni zabíjejí. Opravdově silného poznáš po tom, že je dobrý: život stupňuje a množí kolem sebe a napájí a sytí celé houfy ptáků i duší, jež se sletěly k němu. Sladko a bezpečno jest v jeho stínu; a není bytosti lidské ani živočišné, která by v něm trpěla.

Usedne na patník u dveří hřbitovních, zastře si tvář pláštěm, trvá chvíli v dumě, z níž občas zasténá.

RYŠKA: Já zde, pane, před tváří tvou. Proč jsi mne zavolal?

LAZAR *zdvihne hlavu:* Ty zde, lotře? Tak bych tě byl oslovil, kdybys byl přišel o pět minut dříve. Nyní měl bych ti říci: ty zde, bratře? Ale ani to by nebyla pravda celá. Nutno spojit obojí a říci: ty zde bratře-lotře? Tedy: bratře-lotře, znáš tu zde na márách a znáš se k tomu, žes ji svou vilností a svým násilnictvím vehnal do smrti?

RYŠKA: Znám a pravdu díš. Vehnal jsem ji do řeky, poněvadž jsem zatoužil po ní tak chtivě jako po žádné ženě posud a chtěl se jí zmocnit, stůj co stůj. I vyrvala se mně nadlidskou silou a vrhla se do vody. Ale... abych řekl pravdu... a nepravím toho na svou obhajobu... cosi zoufalého a zrazeného v ní již bylo, když jsem ji spatřil... něco, co vodívá ženu rovnou do smrti. A chvílemi se mi zdá, jakoby mně byla schvalně vběhla do cesty, abych jí dal smrt, již si nedovedla sama dát. To zoufalé,

to zrazené v ní, to políbené již smrtí mne k ní právě přitáhlo; to byla ona vnada, ono lákadlo, jež vybouřilo můj chtíč jako nic posud před tím. Jediný pohled na ni... a pohled ten dal mi slib požitku nad požitky. Rožhavit do tělesné vášně, do tělesného žáru ženu zoufalství již propadlou a smrti zasvěcenou... přinutit ji, aby přitakaly životu její smysly, když ho její duše i srdce popírají... věř, není pro smyslnost mužovu většího vítězství ani pro marnivost jeho jemnějšího polichocení. Jsem v ženských vnadách a svodech odborník a labužník; a mluvím zde o nich odborně... jako muž s mužem.

LAZAR: Pse! Važ bedlivěji svých slov! Střez svůj opilý jazyk prostořeký. Mluv stoudně! Chci tě soudit a ne zabít!

RYŠKA: Teď: pse... a před chvílí: lotře-bratře? Podivný slovník! Takové náhlé přemety jsou podezřelé: prozrazují obyčejně svědomí, které trpí mořskou nemocí... čili jasně mluveno: buď nejisté vrtošivé svědomí nebo špatné trávení... pro nadbytek žluči. Soudce, pokud vím, nemá trpěti ani jedním ani druhým. V spořádaných státech nedovolují takovým lidem, aby soudili své spoluobčany.

LAZAR *nedbaje jeho ironie*: Kdo ti dovolil, smilniti s krví? Kdo ti dovolil žíti ve vlastní osobě svému chtíči, své vášni, své neřesti... tam, kdes měl býti jen nástrojem vůle nadosobní? Jediné ztělesněním všemohoucnosti Zástupů? Neučil-li jsem tě stokrát, že žíti pravý život v Zástupech jest možné jen, odhodíš-li své malé mrzké já, zapřeš-li svou rozkoš a smyslnost, přelileš-li se ve velikou neosobní myšlenku věčnosti? Čisté, svaté nauce jsem tě učil, ale tys ji zradil a zprznil. Smí gilotina, řekl jsem ti stokráte, míti rozkoš z krve, jíž prolévá? Smí smilniti s muži, jimž stíná hlavu? Smí souložiti s jejich šíjemi, jež přetíná? Učil jsem tě zákonnosti a cudnosti n u t n é h o zla, ale tys obrátil mé poselství k ospravedlnění nejzvrhlejší rozkoše... v nejpustší zvůli... v dráždidlo a lochtadlo zkažených smyslů. Svatost a výsostnost myšlenky nejsilnější i nejstrašnější, jež vzklíčila kdy v lidském mozku, metl jsem před svini... ne: hůř: před kance. A on neměl nic bližšího na práci, než vrhnouti se na ni a obtěžkati ji svým kalem.

RYŠKA: Míru nutnosti, zákonnost n u t n o s t i... nechej si jich. Nestojím o ně ani já, ani kdo jiný z nás. Člověk, chci býti člověkem; a to znamená bohatý a štědrý ve všem... v dobru i ve

zlu... To znamená: zahýřiti si v plnosti života a ne býti spoutaný pod jho nutnosti jako dobytče-tahoun a býti krmen pouhou mírou nutnosti, abys nezcepeněl, nýbrž vlekl, živý stroj, své břemeno dále. A bráníš-li mně býti člověkem, plným, bohatým člověkem v celém kypivém smyslu slova, raději divokým zvířetem se stanu, neboť ono jest víc než tvůj ne-člověk, ne-lida, netvor a patvor. Kdo nebyl dříve zvířetem, nemůže býti člověkem; ale kdo byl jednou člověkem, nebude chtít nikdy být vaším ne-člověkem nebo nad-člověkem. Nevymyslil z vás, žalostných proroků, nikdo posud, jak jíti nad člověka; a vy všichni, kdo jste chtěli člověka vésti nad něj, zavedli jste ho bezděky pod něj.

LAZAR *s ironií*: Tebe věru nebylo možno zavésti pod něj, poněvadž jsi pod ním vždycky byl; a tak hluboko, že nešlo to již níže.

RYŠKA: Byl, nebyl... šlo, nešlo... vědomě zvířetem z odporu k tvému člověku-stroji jsem se stal teprve nyní. To jest, chceš-li, tvá na mně vina. A kdybych i zrazoval Zástupy... i to dalo by se omluviti mou bezednou nechutí k tvé pokřivené nedomyšlené Lžimyšlence. Ano, jsem hrd na to. Chlubím se tím, že jsem zvíře rozkoše a ukrutnosti... po své dravčí přirozenosti; jest to vždycky ještě čestnější než býti tvým strojem odměřujícím si na miligram přesně míru nutnosti. Neboť: co jsi vymyslil jako nejvyšší cíl lidstva? Stroj, živý lidský stroj. Gilotinu z mozku a srdce, kostí, šlach a žil, nervů a krve. To je tvůj veliký vynález, který vynášíš před námi velkými slovy... nestřídmým opilým jazykem. Hrd jsem na to, že jsem nedovedl klesnout tak nízko nebo — tvou řečí mluveno — vystoupiti tak vysoko.

LAZAR: Chrli jen dál ze svého zvířecího hrdla rouhání Myšlence! Slintej po ní páchnoucími slinami své nečisté tlamy! Nezatemníš tím jejího svatého svitu. Vysoko nad tebou stojí a hoří jako slunce na nebi; i ta špetka rozumu a soudnosti, jichž potřebuješ ke svým ubožáckým útokům, jest její dar a z její milosti. Živí ve své všeobsáhlé božské dobrotě i své zlolajce, nactiutrhače a klevetníky.

ŠÍLENÁ ŽENA *přiskočí náhle k Ryškovi*: Nedej se, Ryško! Neboj se ho, nelekni se ho! Neustupuj před ním! Zloduch a svůdce lidu je to... pomahač ďáblův. Antikrist vyslaný, aby

uvodil mnohé v pokušení a mnohé v zahynutí. Kdybys věděl, co vím já: naplil bys mu pak do tváře a nemluvil s ním ani. *Pološeptem* Povím ti to tedy, abys ho snáze přemohl a aby odešel odtud úplně poražený a zahanbený. On sám miloval Martu Jefimovou! On ji svedl a měl ji před tebou! A nemůže ti odpustit, že jí již nebude mít. Chachacha... Tak jest tomu můj milý. A toho by ses bál? Před tím bys ustoupil? Hleď... já jsem ubohá, slabá, nemocná žena a nebojím se ho. Do tváře mu napliji, zachce-li se mně. *Obrácena k Lazarovi.* Lžiproroku, který jsi mně slíbil vrátit mé dítě... kde je máš? Lháři, který jsi nám všem sliboval štěstí a radost... kde jsou? Nebo chtěl jsi snad, abych počala s tebou dítě nové? Díky ti... ale pak bych ležela raději zde na márách... místo té ubohé berušky Marty.

RYŠKA: Chachacha. Tak jest tomu tedy! Nu, tak počestného soudce neviděla pak opravdu ještě tato země. Odtud tedy oheň pánův... žár jeho výmluvnosti! Tedy: dva kohouti na jednom smetišti. A proto znepokojil a vzbouřil nebe, peklo, slunce, věčnost, Boha i ďábla. Chachacha. A to všecko proto, že jsem připravil pána o tučné sousto ženského masíčka. Ostatně... všecka čest mu... stálo opravdu za hřích... prima... hors concours... jen pro znalce.

LAZAR *vytrhne z pasu revolver a namíří na Ryšku:* Pse... štěkal jsi naposledy... na měsíc i na slunce.

Třeskne rána; Ryška se zkácí k zemi.

LAZAR *stojí chvíli němě, oči vytřeštěné; pak podivná záře blaženosti zalije mu tvář.* Zabil jsem tedy člověka... a ne z rozkazu Myšlenky a jako nástroj její, nýbrž sobecky, ve hněvu a vášni. A přece toho nelituji. Hle, tak chutná lidská krev ve vášni prolitá. Cosi opojného je v ní; nozdrám chce se lokati vůni její, mozku spíti se jí, duši nasáknouti jí. Cosi se protrhlo ve mně; strž nového poznání... ne... víc: nového života řítí se do mne a odplavuje všecko staré jako mrtvé setlelé listí loňským větrem naváté! Sám... ve vlastní osobě... jako nikdy posud... živ jsem poprvé na této zemi. Až dosud neznal jsem takového plného života: živořil jsem z druhé ruky... snad jeho stínem nebo snem o něm. Ale nyní... přede mnou i ve mně: skutečnost a jen skutečnost. Veliká jest a slavná nad všecko pomyšlení; a bohatá bohatstvím, o němž jsem neměl potuchy.

Vám, dvěma mrtvým, kteří zde ležíte, jsem za tento pravý život zavázán. Ty, světice, chtělas mně jej dáti svým způsobem... nebeským a ženským zároveň; ale neuspěla jsi. On ... bratrlotr ... mi jej dal ... po svém ovšem. I jemu dík; i on buď za to ctěn.

O p o n a.

DĚJSTVÍ ČTVRTÉ

Prostorná kaple, nedávno čistě vybílená, za vsí v polích — za frontou. Jest vyvýšena o několik schodů nad úrovní půdy a stojí u křižovatky cest, které se odtud různým směrem rozbíhají. Jest obklopena několika starými rozsochatými lipami; o větve jejich jsou uvázáni za otěže dva osedlaní jízdečtí koně. Pozdní odpoledne jasného zimního dne; krajina zasněžena; před kaplí hoří hranice dřv.

Oltář obrácen v psací stůl a přeplněn plány a mapami. Jiný improvisovaný psací stůl, taktéž kypící papíry, a několik polních židlí u zdi.

Uvnitř LAZAR, *zahloubaný do papírů, činí si poznámky a hovoří občas stručnými větami s* MATOUŠEM.

ZÁSTUP — *v něm mimo jiné* RUSOVLASÝ VENKOVAN, MUŽ ČERNOVLASÝ I ČERNOVOUSÝ, REZAVÝ MUŽ, ZIKA, VASIL, PRVNÍ *a* DRUHÁ VENKOVSKÁ ŽENA, DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA, ŠÍLENÁ ŽENA — *blíží se ke kapli, zdvihaje pěsti i hole a sochory a laje; neodvažuje se však dovnitř, nýbrž půlkruhem obstupuje kapli.*

RUSOVLASÝ VENKOVAN: Ano, oklamal nás, jistě nás oklamal. Nemám ani statku, ani sivé. Žid nenalévá... Všichni židé se rozutekli, jakoby se do země propadli. A bývalý můj statek vybili a vypálili vojáci. Jen ohořelá hruška-máslovka trčí před ním... věru čagan spíše než strom. Na svého visalce, zdá se, čeká; ale on *ukáže směrem do kaple* by jím měl býti, braši, ne já.

PRVNÍ VENKOVSKÁ ŽENA: Pravdu máš, chleba nedal, ačkoliv ho slíbil. A u nás v horách den ze dne hůře. Neumírají již jen dětičky, mrou i dospělí; a vylidněny jsou již celé dědiny. Není kam lidí pohřbívat; i zakopávají je — nastojte — do zahrad, do lesů a na rozcestí... je, křesťany, vykoupané předrahou krví Kristovou, jako psy nebo jinou zvěř. Bůh tresci toho, kdo ta soužení na nás přivodil.

VASIL: Na Boha nečekejte... sami se chopte díla a ztrestejte ho. Nač vám dal Bůh rozum a ruce? Ubijte ho jako vzteklého psa...

radí vám to váš starý dobrý přítel. Nebo hroznější ještě věci dolehnou na vás. Děti vaše ještě vzbouří proti vám; a syna rozdělí s otcem a dceru s matkou. Belzebub je v něm a zloba jeho nemá mezí. Vyvolal válku, ale nevyhraje ji... uvidíte. Bijeme se již vespolek... jedni proti druhým... a nikdo neví, kde stojí. Jakoby nám všem strhl půdu pod nohama a blínu se nám dal napít: tak se nám hlava točí. A já — řeknu vám to upřímně — starého krále bych raději vítězem viděl než jeho. Byl všelijaký, ale nebyl zlý: dalo se žít pod ním a dobře žít. Pravím to, třeba jsem socialista a revolucionář. Snad bych tak neměl mluvit... ale pravdu především, braši. Pravdu sobě hudme, dobři spolu buďme.

ZIKA: Ne darmo utekl z kláštera; ne darmo odpadl od Boha a církve. Víte, já nejsem věřící, ale tolik musím říci: pořádný kněz nebo mnich jest mně vždycky milejší než takový odřezanec. Jidáš je Jidáš a vždycky hnusný: ať zrazuje církev, krále nebo republiku. A mějte se před ním na pozoru: kdo zradil jiné, proč by nezradil i vás?

VASIL: Ryška mu překážel; proto ho odstřelil, aby měl volnou ruku. Pouze Ryška myslil to s vámi dobře. Ubohý Ryška! Zahynul proto, že mu byl v cestě. On jediný mohl zkoncovat válku a dát vám mír a chleba. Nevěděl, co je to ublížit člověku; dobro chtěl všem a všemu. Byl laskavý jako jehličný les, který živí celou dědinu... stále zelený, stále rozehraný do žertů a šprýmů... a stále štědrý.

HLASY: To byl... ubohý Ryška... dřív než ho zabila ta zelená sedmička... ten vychrtlý podlec popský.

MUŽ ČERNOVOUSÝ I ČERNOVLASÝ: Byl bohatýrský ve všem... i když si zahulal. Dobře bylo s ním, dobře bylo u něho. Ten živé duše nezarmoutil.

REZAVÝ MUŽ: Od toho bych se byl i smát naučil... proč jsem nešel k němu? Ale ne... ďábel mne tak splete, že se přilepím k tomu popovi se zaschlou duší. A mně bylo třeba někoho, z něhož by se vylévala veselost a zalévala všecko okolí na míle široko... jako vlna divoké jarní řeky horské.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Máš pravdu: Ryška spíš by byl naučil muže plodit a ženu rodit než tento mnich, jemuž byla žena cizí, dítě neznámé, rodina lhostejná.

ŠÍLENÁ ŽENA: Žena cizí... chachacha... to se velmi mýlíš, má

milá. Což jsi zapomněla Marty Jefímové? Rychle ji svedl... rychleji ještě zmárnil. A omámit dovedl ji právě svým popským uměním, kterému ho vyučili v klášteře.

ZIKA: Pravdu máš. Vší zlobě a neřesti se naučil v klášteře; lidi svádět a klamat a lhát a smilnit... Ze svého studeného, věčně šerého chrámu vnesl do vašeho života mrak nedůvěry a položil jej jako mráz na vaše stromy, hotové již již rozkvést.

VASIL: Ano, dobře jsi řekl: hotové již již rozkvést, neboť je máj lidstva, braši. Veliký máj táhne světem... ten, který se vrací po tisíciletích; a jeho teplý vítr třese ne rozkvetlými stromy, nýbrž lidmi.

DRUHÁ VENKOVSKÁ ŽENA: Ba ano, zavedl nás, je to na bíledni. Moc zázraků odstoupla od něho... měl-li ji kdy doopravdy a nečinil-li ďábel zázraky za něho... i to by bylo možné. Ví to již sám. Tuhle do Opolí přinesli za ním šlakem poraženého; ale on odmítl vztáhnouti ruky na něho a pomodliti se nad ním. Věděl, že by marné bylo. Opustil ho Bůh... je to na bíledni. Ale co s námi, kdož jsme se ho přidrželi? Vydáni budeme záhubě časné i věčné?

ZIKA: Nebyl s ním nikdy, vy lehkověrní. Opusťte ho a zachránili jste se.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Jest vinen, velmi vinen. Teprve teď, zdá se mně, rozumím tomu. Rodinu, bez tak podrytou, byl by rozrušil na čisto; utonouti a se rozplynouti byl by jí dal v Zástupech. Nemohl potřebovati rodiny... on, který chtěl založiti lidské stádo, jež by bylo vzniklo a se obrozovalo pářením všech se všemi.

REZAVÝ MUŽ: Pojďme tedy na něho. Zabiji ho tímto sochorem. A až bude ležeti na zemi, jak dlouhý, tak široký... až zaduní země pod pádem jeho... jako tenkráte pod tělem Jadvižiným... pak... kdož ví — všecko je možné – pak se snad opravdu zasměji svým ztraceným smíchem.

Z vnitra kaple vystoupí MATOUŠ *s odznakem velitele armády.*

MATOUŠ: Proč jste se sem sehnali? Rušíte diktátora v jeho pracích. Čeho zde hledáte?

ZIKA: Diktátora. Nesmí býti již diktátorem; je vrahem Ryškovým. Chceme, aby složil svůj úřad a dal se souditi řádným soudem lidovým.

MATOUŠ: Za koho mluvíš, lotře? Za těch několik pološílených ubožáků, svedených tebou, nebo za svou uraženou ješitnost? Nedbalý sesazený velitel, obtížený velkými hříchy, jako ty, který, píď chyběla, byl by zničil armádu, bude sám postaven před soud a přísně souzen, až přijde vhodná chvíle... Ten má věru nejméně práva, žalovati na někoho a poháněti na soud.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: To jest jiná věc. Byl-li Zika špatný nebo neschopný velitel, budiž souzen. Ale diktátor musí býti také souzen. Zabil Ryšku.

MATOUŠ: Pošetilá, která nevíš, co mluvíš. Ryška byl zrádce. Dnes byl zachycen list, který ho usvědčuje, že byl srozuměn s hlavním velitelem vojska nepřátelského a že mu pracoval do rukou. Kdyby byl diktator nezastřelil předvčírem Ryšku, dnes byla by již vaše země Ferdinandova; jeho prapory vlály by na cimbuřích vašich věží, jeho znaky byly by znova tesány do vašich bran a do portálů vašich radnic a vy byli byste znova otroky spoutanými v staré okovy, jen přitužené ještě; a na čelo vaše ryli by v tu chvíli katané rozžhaveným železem znamení hanby.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA: Nevěřím.

ZIKA: Podej důkaz svého tvrzení; jinak jsi nám podvodník a lhář.

MATOUŠ *vkročí do kaple a vrátí se s dopisem v ruce*; *podává jej* MĚSTSKÉ ŽENĚ: Zde se tedy přesvědč; zde máš důkaz, který nepřipouští pochyb.

DRUHÁ MĚSTSKÁ ŽENA *čte*; *když dočte, klesnou jí ramena*: Máš pravdu. Zrádce a lotr. Zločin, jenž nemůže být omlouván.

ZIKA *četl jí přes rameno*; *když dočtl, odplazí se mlčky stranou.*

MATOUŠ *vzal dopis od* ŽENY: Vraťte se do města, svedení ubožáci. Uklidněte se sami a nabadejte ke klidu každého. Věc naše není ztracena, pokud ji nese na svých plecích o n *ukážena Lazara*; s ním žije, s ním teprve padne. *Zikovi.* Ale ty, rozkolníku, varuj se střetnouti se se mnou ještě jednou; jako že jsem Matouš a že v mládí mával jsem nad hlavou nejtěžším perlíkem, neodejdeš z té setkané živ a zdráv. *Zajde do kaple.*

ZIKA *nenávistně*: Mnoho zbytečných řečí, kmocháčku. Až se

naposledy utkáme, kdo ví, kdo bude míti pak poslední slovo: starý-li či nový vůdce.

Zástup odchází i se Zikou. Z něho povystoupí poněkud

MUŽ ČERNOVLASÝ A -VOUSÝ: A přece říkej si kdo chceš, co chceš, bohatýr byl zabitý Ryška. A jak si šumně uměl zahulat! Dobře bylo býti s ním, dobře bylo u něho. Nikoho nezarmoutil. A rád nás měl, třebas nás zradil.

Několik hlav ze zástupu svědčí souhlas; všichni zacházejí pak na levo.

Scena chvíli prázdna; pak vystoupí z vnitra kaple

LAZAR *se svitkem papíru v ruce a za ním* MATOUŠ, *oděný ve vojenský plášť, s vojenskou čapkou na hlavě.*

LAZAR *nalomený, oči hluboko zapadlé planou horečně*: Setmělo se tak, že nevidí uvnitř člověk člověku do tváře; tím méně přečteš slova na papíře. Tedy pamatuj, co jsme smluvili. Vsedni na koně a přímo do Lukanova. Obojí křídlo nutno posunouti do zadu a co nejdříve... okamžitě... aby se vyrovnala fronta. Levé dříve... jest méně kryté, aby ses vyhnul obchvatu. Tak se zachrání, co se ještě zachrániti dá; a pak ovšem co nejdříve vyvoláš rozhodnou bitvu. Zde *přistupuje k hranici a rozevírá svitek papírů* máš poznámky a podrobné disposice, jak jsme je spolu vypracovali. *Dává mu papírový svitek.* A sám určitě jsem zítra ráno u tebe... bít se buď do smrti nebo do vítězství. Dnes večer a v noci zařídím všechno, co je nutné, v hlavním městě; a zítra a všecky další dny patřím vojsku a tvému táboru. Ano... ještě něco chtěl jsem se tě zeptat: co soudíš o zradě Ryškově? Míním: proč že zradil? Myslíš: ze zištnosti?

MATOUŠ: Ne... určitě ne. Nebyl nikdy lačný peněz a ostatně: neměl jich potřebí. Měl vždycky dosti a nyní více než jindy.

LAZAR: Tedy z ctižádosti? Slibovali mu důstojenství, vysoký úřad v dobyté zemi?

MATOUŠ: Ani tomu nevěřím. Nebyl ctižádostivý. Nestál o hodnosti. Toužil jen po oblibě u lidu; a té měl vždycky s dostatek; a rostla ještě v poslední době.

LAZAR: Tedy nezbývá jiný výklad než ten, který mne napadl ihned: z nenávisti k mé Myšlence. Nenáviděl ji tak — tak byla mu odporná — že nesnesl ani představy jejího vítězství; a

zcela se oddal první příležitosti, která mu slibovala, že je znemožní.

MATOUŠ: Také já si tak jeho zradu vykládám. Představa, že bys ovládl svou myšlenkou Zástupy... že Zástupy byly by jejím ztělesněním, plnila ho zlobou šílenou. Raději všecko než to, byť čest při tom ztratil. Snad by byl skončil sebevraždou, kdyby byla zvítězila tvá Myšlenka v Zástupech.

LAZAR: Myslíš, že řevnil na mne... na mou osobu?

MATOUŠ: Ne. Na tvou myšlenku: na myšlenku kázně, míry a nutnosti. Obžerný nevázaností byl od dětství a nesnášel ani představy opratě nebo udidla.

LAZAR: Víš, že minutu před smrtí na polo se přiznal ke své zradě? A že ji zdůvodňoval nenávistí k mé Myšlence. A kdybych i zrazoval Zástupy, doslova pravil, i to dalo by se omluvit mou bezdnou nechutí k tvé Lžimyšlence.

MATOUŠ: Mluvil asi pravdu. Zrady v obyčejném slova smyslu — zrady zaplacené — schopen nebyl. Nedovedl býti zaprodancem nikoho; měl příliš živé cítění osobní nezávislosti. Přes všecky jeho hříchy... nebyl to lotr nebo podlec. Lid jej zbožňuje i teď; a lid se v těchto věcech nemýlívá.

LAZAR: Nezabil jsem tedy ničemu a podlce, nýbrž... soupeře... a konec konců skoro protichůdce na zeměkouli myšlenkové?

MATOUŠ: Skoro se tak zdá... Ale nemuč se tím. Bylo to nutné pro Myšlenku, kterou miluješ nade všecko; a proto je to dobré a ospravedlníš to kdykoliv před kýmkoli... i před soudem lidu.

LAZAR *s úsměvem*: I před soudem lidu... Ten tedy pokládáš za největší nebezpečí, jež mne může postihnout?

MATOUŠ *nechápaje jeho ironie*: Já sám budu ti tam obhájcem a přesvědčím všecky o tom, ne soudit že tě mají, nýbrž děkovati ti za ten čin: bez něho byli by znova raby.

LAZAR: Měj dík za dobrou vůli; nejsem opravdu lidmi zpovýkán; a děkuji ti proto upřímně. *S úsměvem*. Jenže bojím se, abych nevyhledal soudu, kam bys nebyl připuštěn jako můj obhájce... ani ty, ani kdo jiný. Ostatně ještě slovíčko, můj milý, než odejdeš. Nevím, spatříme-li se ještě jednou, a nerad bych obtížen jím sestoupil po případě pod zem. Tolik ti tedy chci a musím říci: odpadl jsem od Zástupů nitrem i já. I kdybych vyšel zdráv z boje, neúčastním se života v nich více... Porušil

jsem základní zákon jejich skladby: vraždil jsem ne z podnětu Myšlenky, jako nástroj její a měrou nutnosti, nýbrž v záchvatu vášně soupeřské, téže vášně, která vtiskuje v krčmě do rukou nůž dvěma opilým vojákům, řevnícím na sebe pro jednu milenku. Vyloučil jsem se z nich činem svým sám; a více ti ještě řeknu: ztrativ je nalezl jsem sebe.

Žiji svůj úžasný objev: život ve vlastní osobě a nemohu mu dohlédnouti posud konce: strašlivější a strašlivější, nedozírnější a nedozírnější, vlní se přede mnou... jako řetěz velehor, jako hladina rozbouřeného oceánu, jako bezmezná plocha travné stepi. Po prvním rozjásání z radosti, že jsem nalezl sebe a své osobní lidství, padla na mne i celá kletba mého činu: mého zločinu. Nalezl jsem nad sebou své mravní nebe o milionech a milionech hvězd, z nichž každá je svět zázraků, ale toto mravní nebe dolehlo zároveň na má bedra jako klenba zříceného chrámu... a hůř a víc... o to víc, oč je větší nebe než-li chrám. Drtí mne hůře než červa: nemohu ho unésti. Zločiny, smějí li se vůbec konat, smějí se konat jen neosobně z rozkazu Myšlenky, jejími neosobními nástroji... měrou nutnosti, jak jsem vás učil. Zabíjeti smějí jen děti Zástupů pro Zástupy.

Ale i tato nauka smí býti vyslovena jen někým, kdo je v Zástupech a myslí z nich a za ně. Nyní, kdy jsem mimo ně, i ona jest již zločin; a na mou hlavu padnou i všecky zločiny Zástupů... i ony oprávněné po míře nutnosti, aby zabezpečily jejich život. A přece: není jim vyhnutí a nebude jim vyhnutí. Já sám přijdu zítra ráno na frontu a budu bíti i pobízeti, aby bili Zástupové. Nesmím dopustiti a nedopustím, aby myšlenka Zástupů byla utopena v krvi... dost na tom, že byla již zrazena jimi samými.

MATOUŠ: Ani já toho nedopustím, přísahám ti.

LAZAR: Ale p a k — po rozhodnutí — vezmi si je na starost ty. A vychovávej je zvolna... krok za krokem. Ryška byl bohatýr po přání srdce jejich; vyjdi tedy od něho; očisti jeho osobu i její poselství — a začni pak od ní. Nevěřím již, že je země zralá pro Zástupy nebo Zástupové že jsou zralí pro zemi. Chtěl jsem překonati jimi Boha... jíti přes něj nad něho... a hleď, jak ukrutně se mně pomstil: nemám již víry ve svou Myšlenku. *Zapláče.* Nevím již, je-li užitečna člověku a vyřešil-li se v ní smysl a účel jeho bytí na zemi.

MATOUŠ: Pokoj s tebou, trýzněný a dobrý. Věřím, že nalezneš na bojišti — tváří v tvář strašné skutečnosti — zase svou víru, svou jistotu, své sebevědomí. Hleď, skutečnost sama často rozřeší, s čím se bije mozek marně léta a léta a co mu uniká jako stín ruce člověkově. Plna mátoh je duše člověkova a běda tomu, kdo jim propadne: dna pak nedopadne, pevné půdy pod sebou nezachytí. Vnější svět, zdá se mně, je proto, aby rovnováhu držel těmto nebezpečným močálům a třasaviskům a odváděl od nich. Rozbíhej se přičinlivě a pracně po něm, bojovně a s celým úsilím... a tvé nitro se zcvrkne v pokojnou mělkou studánku nebo dobře roubenou studnu... obojí neškodnou a prostou nebezpečí, že se do ní zřítíš a v ní utoneš. Skutečnost a jenom skutečnost: není jiného léku chorému lidskému nitru. I na tobě se to, věřím, osvědčí.

LAZAR: Zapomínáš, že skutečnost to je, co mne drtí... nejskutečnější skutečnost: má dvojí vražda... jedna dokonaná, nedokonaná druhá. Mé nitro se vtělilo v tuto skutečnost a ukázalo mně svou přestrašnou tvář, o níž jsem neměl potuchy a pod jejímž pohledem nyní kamením. Můj vlastní hluboký život... můj pravý život, zasutý hluboko, k nedohlédnutí i k nedotušení hluboko pod mým posavadním lžiživotem i položivotem,... přistoupil ke mně a odhalil se mně; a já se chvěji děsem tak mocným, že první chvíli byl až mámivě sladký. Jsou v něm síly a mocnosti, které mne chvátí a táhnou a lámou a drtí zároveň: nebe i peklo, ráj i zatracení, žár i led, zrod i smrt v jediném změteném útoku. Kdy a kam se jimi protápu?

MATOUŠ: Vidím již, že dvojí boj tě očekává: se sebou samým i s vrahem válečným; s nepřítelem v nitru i ve světě vnějším. Tím líp. Statečný počtu se neleká; a pobít dva jest více než pobít jednoho. A snad až se vrhneš na jednoho z nich některý blízký den na poli válečném, vyrovnáš se pak snáze i s druhým. Krásná veselá honba nastane nám, doufám, co nejdříve; a taková honba rozjařuje krev a ta pak, omlazená, odplavuje ze srdce hoře a z mozku šílenství. Zdar jí!

Podává mu ruku; odběhne ke koni, vsedne na něj a odkluše po silnici.

LAZAR: Zdar jí! Zdar tobě, zdar i mně; zdar nám všem!

LAZAR *chvíli v dumách sám před hranicí, zhřívaje si na ní ruce. Pak z leva z poza kaple*

DOBRÝ BÁSNÍK *oblečený jako voják a zdravě po vojensku*: Dobrý večer, diktatore.

LAZAR: I tobě, můj milý poeto.

DOBRÝ BÁSNÍK: Důležitou zprávu z pole ti nesu. Zachytil jsem před dvěma hodinami špeha a opatřil důkaz pro to, co se posud šuškalo jako podezření: že Ryška byl srozuměn s nepřítelem a zrazoval tebe i Zástupy. Vyprosil jsem si od svého velitele, abych sám směl ti podat o tom zprávu.

LAZAR: Díky, milý poeto. Ale důkaz proti Ryškovi byl již získán před tebou odjinud: o činech jeho nemáme, já a Matouš, od rána již pochyby.

DOBRÝ BÁSNÍK: Tím lépe pro vás... pro mne tím hůř. Neprotiví se mně nic víc v životě než býti druhý tam, kdes chtěl a měl býti první! *Pozdraví a má se k odchodu.*

LAZAR *zadrží jej pokynem ruky*: Ne, zůstaň ještě minutu a přihřej se u ohně; pohovořiti si s tebou toužím. Poslední dny mnoho vzpomínám na tebe. A jedno tvé slovo nejde mně z hlavy: to ono, jež jsi pronesl tehdy, kdy jsem vymítal starého soudce ze Zástupů, protože nebude se v nich souditi. Tvůrce soudí se sám ve svém díle, pravil jsi tehdy: své staré já v něm popravuje a nové zakládá a ospravedlňuje; a činí tak v každém novém díle až do konce života. Pamatuješ se?

DOBRÝ BÁSNÍK: Ovšem; věřím tak dodnes. To právě je mně jediná radost tvorby a není jiné mimo ni. Stále nad sebe růst; svůj včerejšek přerůstat a odsuzovat a odvrhovat; svého zítřka, lepšího, silnějšího, se dotvořovat! Jiní, slaboši, čekají jej darem od osudu nebo od náhody; a přijímají jej opravdu od nich, bez radosti, bez užitku... den, prázdný a mrtvý jako kterýkoli jiný před ním. Tvůrce opravdu silný dává si jej však sám jako odměnu svého vítězství: porazil a popravil něco, na čem lpěl třebas ještě včera celým svým srdcem. Jako mladý smrk v lese stále zelený jest pravý tvůrce: roste stále nad sebe... přímo do výše, rovnou k hvězdám; a nové svěží větve, vyšší a vyšší, strou se nad starými, nižšími, odumřelými nebo svadlými.

LAZAR: Krásně, protože správně a věcně jsi to řekl. Popravovat svou minulost, růsti nad ni, přerůstati ji bojem a zápasem... ano, rozumím tomu snad také trochu, můj milý, třebas nejsem básník ani umělec; neboť v žár jejich a touhu jejich a spění i

dychtění jejich se vmysliti dovedu z nitra nitra svého, jež bodá stejný žár a rozkřidluje stejný tlak a stejná tíseň. Jenže hmota, v níž pracuji a již hnětu a tavím a přetvářím, jest, zdá se mi, tvrdší a vzpurnější než hmota jejich: slovo, kov nebo kámen.

DOBRÝ BÁSNÍK: Dobře jsi řekl: cosi vzpurnějšího a nepoddajnějšího hněteš, ale také něco prchavějšího a proradnějšího a proměnlivějšího; neboť i to i ono jest živý člověk. Odtud tvá složitější, temnější muka.

LAZAR: Hmm... mnoho dovedeš uhádnouti. *Po pause.* Ale řekni mi, jak jest s tím, kdo příliš přiložil srdce k dílu svému, příliš si je zamiloval, takže nemůže nad ně... uzavřený v něm a jaksi opsaný jím.

DOBRÝ BÁSNÍK: Ten není a nebyl pravý tvůrce. Hrál si s hmotou, miliskoval se s ní, utonul v ní a zemře jako její zajatec. Pravý tvůrce miluje své dílo, ale nesmilní s ním. Miluje je jako podobenství jiných, příštích a větších, ale odvrací se od něho, pokud jest cosi uzavřeného a hotového a ztvrdlého v pevné hrany i plochy. Ono stupňuje jeho síly; neotupuje jich však, aniž jich uspává. Pravý tvůrce tvoří z ducha a jeho svobody a dotvořuje se svobody větší a větší. Ani Bůh, nejvyšší tvůrce, nemůže si vésti jinak: i on tvoří, aby se dotvořoval svobody vyšší a vyšší.

LAZAR: Jak podivné slovo jsi řekl! Dotklo se mne jako rozžhavené kleště syrového masa: zakouřilo se pod ním a zápach spáleniny pluje ještě vzduchem. Ano, dotvořiti se nejvyšší svobody... vší svobody dostupné zde člověku na zemi. Ano, máš pravdu... to a jen to je účel tvorby.

DOBRÝ BÁSNÍK: Dostoupiti výsostnosti takové svobody jest jako vystoupiti na velehoru: obojí jest nemožné bez zápasu, bez sebepřemáhání a sebezapření.

LAZAR *v dumách*: Rozumím ti: svobodu duše si zachovat... víc: množit ji stále a stále tím, že dovedeš se odtrhnout od toho, co jsi miloval, a přiklonit k tomu, co tě posud jen děsí jako lezce vrchol hory, nad hlavu jeho do nebe a jeho mračen vržený. A chvíli-li staneš a zaváháš a lítost-li tě přemůže se sebou samým, veta po tobě: zbabělec jsi pak a lenoch, a ne tvůrce. Nadlidského cosi žádáš od tvůrce.

DOBRÝ BÁSNÍK: A právem: není věc lidská tvořit, nýbrž božská.

LAZAR *po pauze*: Hleď, poeto, žernov, který mne kruší a drtí. Zradil jsem své staré dílo... své Zástupy; odpadl jsem od něho, když jsem se napil nové divoké svobody svého nového vlastního živočišného já. A přece: ohlížím se za ním a nemám odvahy žít na novém a tvořit z nového. Staré mne drží a já lpím na něm; a jsem sama lítost, sám zmatek, sám přelom a sama bolest: někdo, kdo spustil se starého a nedopadl posud nového — visalec na shnilém provaze, jenž se již již trhá — obrácený tváří svou tam, odkud jest vytlačen a odkud musí utíkati. Staré mé já drží mne nejinak než nemoc nebo lupič, vrah nebo žena cizoložná.

DOBRÝ BÁSNÍK: Nech tedy svou lítost a svou bolest v jeho drápech jako Josef Egyptský plášť v rukou Putifarčiných; a nahý běž za novým. A kdyby na poušť bylo ti běžeti... běž; a kdyby do smrti, běž; i tam jest svoboda.

LAZAR *podávaje mu ruku*: Snad tě brzy opravím nebo doplním; a řeknu možná: j e n tam jest svoboda.

BÁSNÍK *exit*.

Zatím doplála hranice; a hluboká hvězdná noc zimní se rozklenula nad zemí.

LAZAR *zahledí se do nebes*: Jaké ticho a přece: jaký život za ním! Jaké hlubiny života... hlubiny k nedohledění a nedomyšlení... Víry hlubin a propastí, vklíněné jedny do druhých a všecky do něčeho, čemu není ni jména ni představy. A On? Kde jest On? A kdo jest On? Je víc než ta strašlivá harmonie oné bezejmenné věci? Nebo: umělec-tvůrce, nekonečně vyšší a mocnější nad tvůrce člověčího rodu, ale přece v podstatě týž: s žárem neúkoje v srdci, s ostnem dychtění v hrudi, jak o něm hovořil právě básník? Přesáhající své dílo... nezajatý jím a neopsaný jím... snící sen dokonalosti stále vyšší a vyšší a napínající se za ním jakoby napietím hrdla, jež žízní, nebo vzbouřeného udýchaného trupu na nohou toho, kdo běží?

Ale pak: proč nechápe a nerozumí mně, který chci-musím jíti také nad sebe a za sebe... toužiti po nemožném a neskutečném a nadpřirozeném... vyvolávati zápas s Ním, neboť jsem utvořen obdobou k němu a podobenstvím s ním? Zamítá li jako lidský umělec-tvůrce staré a nižší a užší a spoutanější a touží-li dotvořovati se stále nového a nového a vyššího a volnějšího... stále volnějšího do nekonečna... dotvořuje-li se

sám své plné svobody: proč tresce pak takovou touhu v lidské hrudi? Jak může poutati a otročiti člověka, do jehož duše vložil svobody žízeň a žár? Temnými úzkými zákazy a příkazy vázat jej, když sám své rozbíjí a rozbíjí novými a novými činy? Což není každý opravdový tvůrčí čin popřený starý zákaz a překročený starý příkaz?

Deus absconditus. Bůh ukrytý! Jaké strašné slovo, jaká děsná představa, jíž teprve nyní rozumím zcela! Zápasit s Ním jsem chtěl, ale on se mi vymkl a rozplynul: unikl do nevidoma, do nečití, do nepostřehu, do nepomyslna. A víc: pevnou půdu pod nohama mně urval a nejen půdu pod nohama... samo mé nejvlastnější nitro mně odcizil a novým zaměnil. Mé rány na Něho zamířené obrátil proti mně: a ony dopadly na mne a rozdrtily mne. Mé staré já, které mne neslo, zjihlo pod jeho dechem jako roztává led na řece pod sluncem březnovým; a propast černých nevyzpytných vod se rozvlnila pod ním, a já nejsem na nich víc než člunek svadlého a spadlého lístku jasanového nebo vrbového, pohra vln a větrů, pavoučí síť, jejíž strůjce zahynul a která se zmítá v průvanu dveří, čekajíc prvního silnějšího závanu vzdušného, aby ji protrh a smetl... vzdálenost půl pídě od zmaru a nicoty.

Ó jsi, jsi... jsi mi na blízku... nade mnou, pode mnou, kolem mne, všude... ty, Bože ukrytý, ukrytý snad proto, že příliš, příliš zjevný a projevený. Nevidím-li tě, jest to pro totéž, proč nevidím světla: viditelné činí všecky věci zemské i nebeské a proto musí zůstati neviditelným. Nemohu přece sténati hluchotě, svíjeti se před prázdnem, domlouvati se s němotou: již proto musíš být a naslouchati mně a rozuměti mně a objímati mne... Potřebuji Tebe a proto jsi. Jen cestu musím nalézt, po níž tě dostihnout... jen křídlo musím si vytvořit, na němž k tobě vzletět.

Není cest ujetých, jinými prošlapaných, které by vedly k Tobě; nezbadanou a novou drahou... výronem nejvniternějšího úsilí duše, drahou blesku, vyrovnávajícího nejmučivější přepietí vnitřní, chceš býti hledán a nalézán. Sám tvůrce svobody novou a svobodnou tvorbou chceš býti uchvácen... ne: stále znova a znova uchvacován, neboť uchvácen byv jednu vteřinu, druhou již se vyvíjíš svému uchvatiteli.

PETR *vystoupí z prava z poza kaple*: Máš pravdu: nalezl jsi Ho již, neboť mne posílá Jeho prozřetelnost, aby ti dokázala,

že není vteřiny, které by o tobě nevěděla a které by na tebe nemyslila. Hleď, na procházku jsem si vyšel do zimní noci, nemaje tuchy, že se mohu s tebou někde setkat; a ona řídila mé kroky k této kapli, k níž nikdy nechodívám, které jsem nespatřil snad déle dvacíti roků. A jak se k ní blížím, slyším tebe sténajícího, tebe volajícího po Něm.

LAZAR: Ne však tak, jak jsi uvyklý slýchati . , . ne po tvém způsobu. Byla-li i slova táž, smysl jest přece různý.

PETR: Naopak: způsoby mohou býti různé, smysl jejich jest přece týž. Lačníš a toužíš býti nasycen, žízníš a toužíš býti napojen; jsi umdlelý a toužíš býti posílen. Jsi jako všichni zeslábli a zrazení a zbloudilí v tomto údolí stínu a smrti; potřebuješ pomoci a voláš proto po ní a po Něm, neboť není jí jinde než u Něho. O pojď, pojď se mnou hned; obejmu tě a podepru tě a dovedu tě k Otci i k matce, kterou jsi zradil a urazil: odpustí ti... nezoufej; srdce její je veliké a není v něm zlosti ani hněvu ke kajícníkovi; jen slitování a milosrdenství se zbloudilým. Všecko, oč usiluješ, rozřešila ona již před staletími, již před tisíciletími... osvícena přímo Duchem svatým. Všecko, co zmítá vámi, dnešními lidmi, jako vítr nebo bouřka, co stoupá ve vás jako kvas, až křičíte v úzkostech, abyste nebyli jím roztrženi, ona dávno již ve svých článcích věroučných a příkazech mravních zvážila, změřila, vytřibila a závazně a právoplatně vyložila. Bůh sám zjevil jí pravdu o těch věcech i všech ostatních, které vám posud ani na rozum nevstoupily; a proto jest v její svaté nauce všecko správné a neměnné až do skonání času . . . pravda naprostá a úplná.

LAZAR: Vari! Odstup ode mne! Nevěřím v tvou církev ani v její hřbitovní nauku. Nevěřím ani v tvého mrtvého a mrtvolného boha, který rozřešil všecko jednou pro vždy a předkládá to a bude předkládati do skonání světa lidem k trpnému mrtvému věření, ztvrdlé na kámen.

Hledám jiného boha, ne který by mi dal klid a nasycení a napojení a podporu . . . ne: novou ostruhou nové tvorby jenž by mi byl. Po svobodném živém Bohu, věz to, svobodných živých lidí toužím, který by byl důvodem a smyslem mé nové tvorby, jímž bych se dotvořoval svobody vyšší a vyšší. Bůh tvůj jest bůh mrtvých a církev tvá jako v hrobce jej zazdila a ukazuje jeho zvraskalou balsamovanou mrtvolu. Mého jest možno nalézti jen

svobodou na svobodě... mimo ujeté koleje vašich starých cest. Ty vedou sice všecky do Říma, ale ani jedna ne k Němu.

PETR: Mýlíš se. Jest Bůh kázně a bázně, trestající každý hřích až do třetího a čtvrtého kolena; bůh hněvu a msty nad viníkem, který se nekaje: tomu strojí oheň věčný, jehož plameny nepohasnou; v něm bude pláč a skřípění zubů... celou nekonečnou věčnost.

LAZAR: Ne, jest jen Bůh lásky, tvorby, svobody. Je nekonečný proud ohně a větru, který duje a teče věčným jarem světa... neslábnoucí a nechabnoucí nikdy... stále rostoucí, stále se množící ze sebe svými tvůrčími výboji. Proudí stále nespoutaný nejen jarem přírody a jarem vesmíru: i věčným jarem duše lidské i duše národů a duše lidstva. Mým srdcem duje tuto chvíli tak mocně, až pučí a vyrůstají z něho křídla nebo plachty k letům tak nenasytným, že nepostačí jim ani oceány vod ani oceány vzduchu.

PETR: Pošetilče! Ne... hůře... nebezpečný blouznivče a zbloudilče! Vzteklý, divoký blázne! Proklatá tulácká krev tvých rodičů-vyvrhelů bouří v tobě a kypí a rve tě za meze řádu i kázně, zákona božího i lidského. Odbojníče, vzbouřenče a zločinče již kletbou narození! Běda mně! Marně jsem krev tvou krotil do pokojného zákonného toku; marně káral a vázal a těsnal v pevné kamenné břehy. Nedokázal jsem toho! Kletba tobě, rozkolníče a odbojníče po hříchu dědičném... Starý Adame, neobrozený a nevykoupený obětí Kristovou!

KAT *vystoupí z levé strany poza kaple; se zdvořilou ironickou úklonou oběma*: Poslouchám, ukryt za rohem kaple, již hodnou chvíli vaši disputaci, ale čert mně vem, rozuměl-li jsem z ní slova. Jako byste byli dva rabíni a hádali se hebrejsky. *Lazarovi.* Svoboda... svoboda... to slovo slyšel jsem tě stále opakovati, a to jest konečně to jediné z tvého volání a nářku, co jsem pochopil.

Svoboda... ano... to je veliká a svatá věc, rozumí-li se jí správně. Všichni toužíme po svobodě... Každý, v kom tu touhu neudupali hned od narození... velebný pán odpustí: nic ve zlé; a i v tom zabouří občas a vylije se z břehů. A nemůže tomu být jinak: je to svatý hlas přírody, kterého nepřehlušíš deklamacemi o povinnostech a jak již se jmenují všechny ty pastorské vynálezy s královeckými patenty. Vystrč ji dveřmi a oknem ti vleze znova do sednice; a ne-li oknem, jistě komínem.

Svoboda, svoboda v pravém krásném smyslu slova, jest jen u nás. Jen u nás, pod starým panovníkem, který nepanuje ani nevládne; ve společnosti, která nevěří ani v boha ani v ďábla, ani v nebe ani v peklo, která svrhla se sebe všecka pouta a všecky okovy: jež se osvobodila úplně pro požitek. Jezme a pijme, neboť zítra zemřeme, a budeme ležeti pak mrtví na vždy... slepí a hluší a němí a nevědomí všeho, co bylo, jest a bude.

Ale ovšem požitek může a má býti i jiný než pouhé jídlo a pití: i ženy i umění i věda i filosofie a konečně i náboženství může jím býti — zůstává-li požitkem. Svobodu požitku... tu ti tedy nabízím nyní znova v hodinu dvanáctou. Jak krásně bude se ti žíti v státě, který nemá nic na práci než střežiti, opatrovati, zabezpečovati požitek každému jednotlivci zvlášť i všem vespolek. Stát pro blaho každého z vás i všech! A opatřuje vám největší možné množství požitku... všechen požitek, kterého jest možno dnes vůbec lidstvu dosáhnouti! Není-liž to ráj na zemi... skutečný ráj na zemi, o němž tys pouze blouznil a snil?

LAZAR: Odstup! Tvůj ráj páchne mně příliš chlévem.

KAT: Chlévem nebo salonem... obojí je slovo a tys jeho otrok a blázen: lapáš zvuk a uniká ti věc. Ale tato moje věc jest jediná skutečnost země a to, čeho jediné na ní jest potřebí.

LAZAR: Skutečnost snad, ale ne jediná; a přes to že skutečnost přece ještě lež.

KAT: Hahaha. Lží jsou tvé sny a touhy a tvé dychtění a tvé spění v nekonečno a bezmezí.

LAZAR: Snad; dnes ještě. Ale zítra budou pravda a pozejtří skutečnost.

PETR: Pravda jest jediné můj bůh a svatá církev jeho, v niž se vtělil a na níž vylil svého ducha; všecko ostatní je klam a mam a svod ďábelský.

LAZAR: Oba odstupte ode mne. *Petrovi.* Oba jste lež: tvůj mrtvý bůh i jeho *ukáže hlavou na Kata* živý ďábel. Tvůj bůh byl snad před několika tisíci let pravda a život, dnes jest mrtvý... přerostl vás dávno do dálav nekonečných; a ne mnohem více jste z něho zachytili než lem roucha jeho. *Katovi.* A tvá svoboda požitku není ráj na zem s nebe stržený, nýbrž peklo z hlubin země na její povrch vynesené. Zítra skončí sebevraždou z nudy a omrzelosti života. Odstupte oba ode mne, pokušitelé příliš

chytří i hloupí zároveň. Mrtvoly a pohřbívači mrtvol! Život... pravý život se vám vyhýbá jako pocestný zdechlinám na cestě jeho pohozeným.

KAT *Lazarovi*: Jen abys pozdě nelitoval. V hodinu dvanáctou, řekl jsem ti, přišel jsem za tebou. Dnes ještě můžeš volit mezi svobodou požitku a svobodou smrti; zítra té volby pro tebe již nebude. Zbude ti jen n u t n o s t smrti. Neboť věz: ztracena jest věc tvoje i Zástupů. Zrazeni jste a obklíčeni; a ani myš nevyvázne zítra z vašeho ležení bez mého vědomí a svolení.

LAZAR *Katovi*: Odejdi co nejrychleji, dříve než mne svedeš, abych vpálil kuli do tvé otročí lebky, otče a učiteli vší zrady, kuplíři a zprostředkovateli vší podlosti! Nerad bych se poskvrnil tvou nečistou krví. Svobodna bude však moje smrt i pak, kdybych byl zítra s ostatními na jatky veden. Svobodný, věz to, otroku, ve svobodu obrátí i nutnost: i vnucenou smrt; nic otročího nemá přístupu k duši syna Božího. *Petrovi.* A proto odstup i ty, otroku jiného tvaru a jiného rázu... byť lepšího zrna! *Petr i Kat zmizí každý v jinou stranu.*

LAZAR *chodí chvíli v dumách před kaplí; pak vejde do vnitř, zažehne svíci, která zbyla na oltáři, a v jejím svitu rovná a balí vojenské mapy a plány.*

Po silnici v pravo postupuje do polí HOUFEC *ozbrojených* VOJÁKŮ REVOLUČNÍCH, *táhnoucí na frontu, a zpívá píseň*: U Césina bembne bijom, u Césina bembne bijom, vojačkové mašírujom, vojačkové mašírujom.

Dva, SLANKA *a* VOSTŘEBAL, *oddělí se od ostatních a belhají se ke kapli; usednou na jejím schodě a vyzouvají se z bot. Hned na počátku hovoru* LAZAR, *který svinul své papíry, vyjde na práh kaple a ve tmě, neviděn oběma vojáky, poslouchá jejich rozprávku.*

SLANKA: P š a k r e v kamarád. Nohy mám rozedrané do krve... tu do chodidla díra. A přece nechci zůstat za ostatními. Chci a musím s nimi; hanba š v e n c í ř ů m!

VOSTŘEBAL: A já, kamarád, omrzlé... jakoby ani moje nebyly... jakoby tam byl kus drva nalepený pod patou.

SLANKA: Mám v p a b o u k u ještě oharek od lojové svíčky. *Hledá jej a nalézá.* Ááá... dočkaj. Zde svítí ještě rozžhavený suk na poleně. Rozpálím jej na něm a oba si je namažeme. Pak

se nám půjde jako po másle. Znám to, kamarád. *Mažou si chodidla rozehřátým lojem.*

VOSTŘEBAL: Pravda, lump každý, kdo krmí nohu. O velkou věc jde dneska. Hanba jirchářům, kteří vydělávají svou kůži za pecí nebo u verpánku. Dnes je třeba ji nastavit raťátku i svíčce: ať si ji provrtají, když je to těší. Už k vůli těm dětem. Aby na člověka jednou prstem neukazovaly a neplily po něm jako po chacharovi.

SLANKA: Pšakrev... pravdu mluvíš, kamarád. Pro ty děti. My staří bychom to už doplazili i pod volským gnutem. Ale aby jim bylo lépe. Aby žily jako lidi a ne jako ten dobyteček. Já mám doma čtyři a chalupa jako po vyhoření a máma topí slamou... a přece bych nezůstal doma za nic na světě... dla boga svientego! Sehnal jsem pro ženu tři mírky kobzolí... a pak hurtem: zas na frontu.

VOSTŘEBAL: A pak: aby bylo na zemi také trochu svobody a slunce a radosti, jak tomu chce diktator. A světlo a teplo aby šlehalo ze Zástupů a šumně aby se v nich žilo... na radost člověku a jeho duši.

SLANKA: Tak tak... kamarád. Ale teď: hurtem za nimi. *Chce na pravo na silnici.*

VOSTŘEBAL: Ne tak... ne tak. Dočkaj, kamarád. Tudy na levo... pěšinou přes pole a luka. Nadběhneme jim. Vyznám se zde dobře; každou mez zde znám, jakobych zde byl lány oral nebo brázdy řepné okopával.

Odejdou.

LAZAR *hledí dlouho za nimi*: Díky Tobě veliký! Cestu k sobě jsi mi teď ukázal. I nejmenšími a nejbědnějšími z ubohých proudíš a duješ nejinak než teplý vítr jarní suchým ještě lesem: a hle, uschlé větve se nalévají pod Tvým dechem mízou a pupenec ukazuje se tam, kde včera bylo jen drvo. Jiskru ohně svého vrhl jsi do každé duše lidské, i nejtemnější; a střežíš ji v mrazech a ledech, aby nepohasla úplně; a rozdmycháváš ji v požár v chvíli příhodnou. Jsi Hospodin, Bůh Zástupů; a strojíš jimi věčné jaro národů, lidstva i světa. Nerozuměl jsem slovu tomu ještě včera; dnes již rozumím.

Odchází k druhému koni o lípu uvázanému.

Opona.

DĚJSTVÍ PÁTÉ

Část tábora vojska revolučního, které leží polem proti vojsku monarchickému, za časného šerého zimního jitra.

V něm SLANKA, VOSTŘEBAL, POŠTOLKA, HVÍŽĎÁLEK, VOSÁHLO *a* JINÍ *vstávají, čistí si šaty, připravují zbraně: očekává se bitva. Zatím se baví tím, že dráždí vojáky z nepřátelského tábora, kterého není ovšem viděť a jejž třeba si mysliti v levé kulise. Vylézají občas na násep zákopu, ukazujíce tam nepřátelům fík nebo vykřikujíce odtamtud na ně nadávky a posměšky, na něž odpovídají z levé kulisy jednotlivé* HLASY.

PRVNÍ HLAS Z MONARCH. TÁBORA: Ale dnes vám nameleme, lumpové. Takoví drnové prašiví, takové selské remundy proti starým královským vojákům? Kam se hrabete?

DRUHÝ HLAS Z MON. TÁBORA: Předvčírem večer jste za včas počuli prach a vzali do zaječích, vy drnohryzové. Ale dnes vás dostaneme a zvalchujeme vám hřbety na modro, jako že se Vantrok jmenuju.

VOSTŘEBAL *fík*: Tohle nám uděláte. Takových chacharů jako jste vy vymlátil jsem již z harend víc než mám prstů na obou rukách. A dvěma jsem hnáty přelámal... ukazují je nyní na poutích... jděte se na ně podívat. Jeden sedá v Częstochové na stupních kostela.

SLANKA: Vy takhle pelešit se s metlami na to jste teplí... sviňáci. Ale postavit se někomu čelo čelem? Utečete dřív než na vás ruku napřáhne.

HVÍŽĎÁLEK: Holenku, Hvížďálek se tak hned někoho nelekne... Hvižďálek neutíká před nikým. Já pán, ty pán... ale nedáš-li pokoje, Hvížďálek tě dovede zkrotit... pšakrev... že na něho budeš pamatovat do nejdelší smrti.

TŘETÍ HLAS Z MON. TÁBORA: Ty sedmičko zelená... ty krejčíku zaschlý... po hlase tě poznávám... mekáš jako koza, když se jde prskat... Pamatuji se na tebe dobře z Ratiboře. Šil jsi tam v Umrčí uličce a vídal jsem tě shrbeného nad mými gatěmi; kousal jsi nit zuby a prsty měl jsi rozpíchané od jehly.

HVÍŽĎÁLEK: Tak jen pojď blíž, ty tlamo nevymáchaná, a krejčík střihne ti na kalhoty, že ti to dvacet kamarádů neodpáře. Hvížďálek se nebojí... Hvížďálek je rytíř.

DRUHÝ HLAS Z MON. TÁBORA: Řekni raděj: vikýř nebo trychtýř. *Smích.*

POŠTOLKA: Marné řeči, kluci. Bití budete jako žito... leda by tentononc... se stal, víme, nějaký zázrak.

PRVNÍ HLAS Z MON. TÁB.: Nalejvej někoho jiného. Ten zázrak urobíme sami. Pustíme do vás pár praskačů a budete žlutí od strachu. Baby se pak vašich kalhot nedoperou.

VOSÁHLO: Ty ulejváku mizerný... ty galganie... Počkej jen, až přijde diktator. Ten vás naučí skočné; to bude taneček od podlahy... Takového jste se svými babami ještě netančili.

TŘETÍ HLAS Z MON. TÁB.: Diktator. Chachacha. Jejich diktator... a je to ten zelený pop z glineckého kláštera, který zpovídal ženské po tmě ve zpovědnici.

VOSTŘEBAL: A váš Ferdinand při světle v posteli a tak důkladně, až dostal z toho francouzskou. Nos mu již užrala... teď čeká na oči.

POŠTOLKA: Marné řeči kluci. Všivák je ten váš Ferdinand a zůstane, leda by... víme... tentononc... vyhrál. Pak by to byla příkladně... tak říkajíc... jiná případnost.

DRUHÝ HLAS Z MON. TÁB.: Vylez jen trochu ven, ty případnosti, abych ti... tak říkajíc... případně, až tě chytím... stáhl příkladně kůži přes uši.

HVÍŽĎÁLEK: Až tu nebudeme my. Před námi se ještě nikomu nestáhla kůže přes uši.

PRVNÍ HLAS Z MON. TÁB.: Ani zajíci ne?

TŘETÍ HLAS Z MON. TÁB: Jemu stahovali vždycky jen gatě přes zadnici, když ji mazali lískovým olejem, viď, rezavý náprstku.

HVIŽĎÁLEK: Podle sebe soudím tebe; a každý cigán podle své planety hádá... pamatuj si to, chachare.

SLANKA: Dost hoši... netrafte s nimi řečí. Svíčkami je přivedete spíš k rozumu; jen ať jedou dost hluboko.

POŠTOLKA: Marné řeči, kluci; kmocháček Slanka má pravdu, leda by... tak říkajíc... příkladně... selhaly.

SLANKA: Netlachej. S v í č k a neselže nikdy, má-li ji v rukou dobrý chlap a poctivý našinec. A to jsi přece, doufám aspoň.

POŠTOLKA: Marné řeči, jakože se Poštolka jmenuji... leda by, příkladně, udeřili na mne moc silně. Zabít se nechci dát... ne že se tak říkajíc bojím smrti; ale v zajetí budu moci třeba revoluci více prospět než mrtvý, položený na znak nebo ryjící bradou a prsty obou rukou zasněžené rozblácené pole.

Z prava vystoupí MATOUŠ *oděný jako velitel.*

MATOUŠ: Dílu zdar, hoši.

VŠICHNI: Dílu zdar, bratře-veliteli.

MATOUŠ: Všecko v pořádku?

VŠICHNI: Všecko.

MATOUŠ: Kde je bratr-důstojník?

DŮSTOJNÍK: Zde, bratře-veliteli.

MATOUŠ: Rozkazy máš již od včíra večer. Jen dodatek k nim. Vyčkáš d r u h é h o raketového signálu karmínového, ne třetího, jak bylo původně určeno; pak vyrazíš hned vpřed a bodákem poženeš na vrch Holášek a snažíš se zmocniti se ho stůj co stůj. Bude-li ti zle nebo půjde-li to ztěžka, vyžádáš si posily z reservy: rozestavuji ji půl hodiny na východ... směrem k Rybárům; střeží také přechod přes řeku a má čtyři děla.

DŮSTOJNÍK: Dobrá, bratře-veliteli; pamatuji každé tvé slovo a žádné nešlo mimo. *Odstoupí.*

Vyjde z prava LAZAR *v dlouhém šedém plášti, na rukávě diktatorský odznak.*

LAZAR: Hledám tě, Matouši, déle půl hodiny; a rád jsem, že tě nalézám při práci, pilného dělníka nad brázdou schýleného, dříve než slunce vyšlo. Přičinlivé ráno věštívá brzký a laskavý večer o dlouhých stínech, které chladí rozžhavené čelo. Jak se chovají Zástupové? Jak se jich dotkla zrada Ryškova, nad slunce jasnější nyní, která, málo chybělo, byla by nás vydala nepříteli spoutané na rukou i nohou a podobné dobytku, který vedou nevědomý na jatku?

MATOUŠ: Nevalně; nevěří jí ani nyní, a není člověka pod sluncem, který by je o ní přesvědčil; a snad kdyby Ryška z hrobu vstal a sám se obvinil, neuvěřili by mu. Pokud byl vůdcem, láli na něho, ale tak jako laješ na někoho, koho nemůžeš postrádati ani si představiti jiným, než jest; a také dražší ti jest na-

posledy, že můžeš mu spílati. Byl jim, co bývá zkaženým dětem otec marnotratný a rozmařilý. Hýřivý otec milejší takové chamradi než přísný a spořivý: ospravedlňuje její hříchy již předem, pouhým svým bytím. S tebou jako s otcem tvrdým, trestajícím a kárajícím nemohli býti nikdy důvěrní; a toho ti neodpustili a neodpustí nikdy. Jako na něm milovali a budou vždycky milovati to, že hlava jeho nebyla výše hlavy jejich a že dech jeho i jejich se mísil v jediný teplý oblak páry skoro zvířecí.

LAZAR: Díky ti za výklad a zvláště za jeho upřímnost. *Teskně.* A já tolik toužil splynouti s nimi! Já toužil býti srovnán s nimi a v nich; utonouti v nich a s nimi společně se přetvořiti ve vyšší útvar... buňka vedle jiných buněk dávající ústrojí tohoto mého těla, tak nekonečně povzneseného nad ně všecky. Nerozeznatelný od ostatních jsem chtěl býti: jen jiskra vedle statisíců jisker na hvězdném pískovišti lidské oblohy! Ne víc než jeden plamenný jazyk ohnivé výhně, beztvarý a proměnný, krátkého trvání, který hned klesá a se hroutí, sotva byl zajásal své poselství světla... pozdrav modrému mlčení nebes.

MATOUŠ: Byla jakási ohrada mezi tebou a jimi hned od počátku; nebo zeď či mříž. Ale věřím, že dnes padne úplně. Den velikého splynutí přišel dnes pro všecky. Žár ohně slévá a spájí, co by se v chladu nesloučilo nikdy. Tu službu pouze nepřátelé mohou nám prokázat; a dnes, uvidíš, učiní to.

LAZAR *jakoby neslyšel*: Nechtěli mne a odmítali mne z temna svých pudů, jakoby sobě odporného a neslučivého s nimi. Morovou nákazou byla jim má osobnost, již chtěl jsem složiti před ně, jako se skládávala před oltářem oběť zápalná dlouho k němu nesená; a popatřiti na ni posledním pohledem, který se půl loučí, půl zavrhuje. *Matoušovi.* Rci, proč bojí se osobnosti více než tyfu skvrnitého nebo neštovic? Proč myšlenky?

MATOUŠ: Protože sémě myšlenky jiné... své vlastní... nesou snad již ve svých hlubinách a ono pohne se v nich a pudem se brání, aby nebylo smíšeno s myšlenkou jinou... v tomto případě tvojí. Snad jest třeba důvěřovati více zástupům a býti trpělivý; dobrý hospodář věří půdě: a více brání a méně určuje, než jsi činil ty.

LAZAR: Díky za upřímnost! *Hořce.* Špatný hospodář, nebyl jsem tedy dosti trpělivý, odposlouchati z nich jejich vlastní myš-

lenku a rušil jsem a křížil jsem ji myšlenkou svou vlastní... nebo dokonce: lžimyšlenkou. Bůh sám chtěl jimi douti, v nich působiti a zráti a plod z nich vyvésti po vzoru své vůle a záměru svého... Bůh zástupů... a já se přel s ním o tento úděl jeho a upíral mu říši jeho a křížil záměry jeho. Máš pravdu: změněno musí to býti... odpomoci od toho na výsost jest potřebí.

MATOUŠ: Dnešek přinese změnu. Věci samy opravují a doplňují neustále člověka. Děje a události myslí více a plodněji než předrážděný mozek jednotlivcův... posedaný a mučený stíny, sny a mátohami a zmítaný horečkami, takže přepíná nad míru a pravdu všecko: své bázně, své naděje i tužby. Hleď, co by nám dvěma ještě před rokem bylo platno, skláněti se nad své nitro a hádati z něho, jsme-li povoláni býti vůdci, vojáky, pořadateli Zástupů? A hle, události přišly a odpověděly na otázky, kterých jsme nekladly. Nástrojů k něčemu, co nesly v sobě jako svůj smysl a cíl, bylo jim třeba; a obrátily se po lidech nejbližších a nejvhodnějších i nalezly nás a zdvihly nás z prachu silnice... kladiva a motyky, kalichy a monstrance přetavujíce a překovávajíce v pušky a bajonety. Není osobnosti lidské, která by znala svých možností; vnějšek jí jich zjevuje teprve, neboť jen on umí zabušiti dost naléhavě na nitro, aby se mu musilo otevříti a vystoupiti z přítmí do světla.

LAZAR: Máš snad pravdu. Mladý a nezkušený, nedovedl jsem se snad dosti tázati věcí a ještě méně čekati, až otáží se samy. Nuže, cítím, že i tomu jest nutno se přiučiti. Odmítali-li mne Zástupové, třeba vnutiti se jim a vnutiti tak, aby odmítnouti nemohli. Tu vůli cítím nyní, jak žehne nad všecko mocně v mé hrudi. Věci a děje zjevují nám, jak pravíš, pravou naši vůli i povahu; ale pak třeba dovésti ji jim vtisknouti... ač nechceš-li býti střepem a odpadkem lidským na smetišti světa. Ale dosti řečí; zdržuji tě. Jdi, dokonči svou obchůzku a bdi jen nad tím, aby bylo plněno, co a jak jsme nařídili. Jiného ani netřeba, ani není již možné. A pak — pak: na lepší shledanou! Čas a místo její přejme již vyřešiti věcem a dějům, které se daly právě na pochod za nimi. Na lepší shledanou!

MATOUŠ *podávaje mu ruku*: Na lepší shledanou! Dobře jsi řekl: čas sám již pracuje nyní k tomu, aby nám ji brzy podal, nejinak čině než přičinlivý hostitel, který připravuje hostu krmi a občerstvení. *Odejde.*

LAZAR *vystoupí v dumách na násep, obzíraje bojiště:* Ano, všecko mne sem tlačí . . . právě sem; všecko z mého posavadního života sem mne tísní a vrhá. Tak po průtrži mračen voda s hor hrčící nesčíslnou stružkou hledá a nalézá koryta potočného, jež by ji svedlo v řeku a ulehčilo jejím přebujelým silám. Ano, z d e jest má brána, vyměřená mi a vztýčena pro mne, byť jiným neviditelná, snad již od počátku světa... veliký můj otazník i odpověď na něj: buď můj východ z tohoto života nebo vchod do života nového.

Ale rozhodnutí o tom odňato jest z rukou mých i z mé vůle a položeno mimo ně . . . jako směr cesty z očí člověka oslepeného. To od chvíle, kdy jsi mi ty, Vítězný, vzal mou duši, dílo mé tvorby a vůle, silnou, odbojnou a hrdou, již cvikem odříkání a kázně jsem vytvořil a zdokonalil, a zaměnil ji za duši jinou, vzpurnou a nekáranou, mne neposlouchající, poddanou přírody a Tebe . . . jakož jest právě příroda jen Tobě poddána. Neunese břemene Myšlenky tato duše . . . zvíře příliš netrpělivé a necvičené v službách soumarských; nýbrž v půli cesty složí ji jako nudu a obtíž.

Jsem nyní jako mladý volek, který se unavil v půli cesty a jehož poháněč zmátl se nad to na křižovatce ve směru. Porušený jsem až do dřeně kostí; a toužím jediné po tom, jak sníti jho s šíje a sestoupiti do hrobu . . . bez jména, bez rodu, bez vůle, určení a poslání . . . nejinak než zvíře odpřažené vchází do stáje ke žlabu nebo k jeslím.

Nejsem nyní, když s mně podložil kohosi jiného a vyměnil mne za něho, více než věc, která padá k zemi tíhou, když ji byla vypustila ruka, jež ji posud držela; nebo otrocký stín, který stojí nebo ubíhá, jak káže předmět vrhající jej.

Několik kulí, vystřelených po něm z nepřátelského tábora, hvízdne mu kolem těla. Zvolna . . . zvolna . . . Nepřišla posud má hodina, ukvapení pomocníci osudu, který zhrdá vaší podporou. I on postupuje zvolna a nenávidí překotnosti svých dobrovolných přisluhovačů.

Sestupuje zvolna s náspu a dojde k vojákům, kteří dokončují svou výzbroj. Povšimne si mezi nimi SLANKY.

LAZAR *Slankovi:* Zdrávi došli, příteli? Lojový oharek prokázal dobré služby tobě i kamarádovi? Odřeniny na nohách máte již zahojené?

SLANKA: Odkud víš, pane...

LAZAR *s úsměvem*: Vím i víc. Vím i, kolik máš dětí i jakou chalupu, jak jí v komíně vítr hvízdá a co žena tvá robí.

SLANKA: A to víš o každém z nás?

LAZAR: Bohužel, ne... jen o tobě. A to mám ještě z tvých úst. Nevěda pověděl jsi mně to předevčírem večer, když jsi se s kamarádem přezouval na stupních kaple v polích u Náklí. Ale loje tvého bych dnes, bratře, potřeboval; nohy mám rozedrané... sotva mne nesou. A nejen loje: víc: i tvého roztrhaného pláště, tvých gatí děravých, tvé čapky ušpiněné... a tebe celého... tvé duše pokojné a mírné přede vším, brachu. Chtěl bych se vysvleknout se všeho svého a obléci se do všeho tvého... co máš vnitř i vně sebe.

SLANKA *hotoví se otevřít batoh*: Posluž si tedy; dám, co mám. Zbyl mně ještě ždibec; ale snad ti postačí na nohy.

LAZAR *zastaví ho posunem*: Díky; ale tak jsem to nemyslil. Slanko, nechtěl bys vyměniti si se mnou úlohu... na dnešek alespoň? Zastoupil bych tě na dnešek; oblékl bych si tvůj plášť, přehodil přes rameno tvou pušku. A ty bys uviděl svou ustaranou ženu i nemluvně, co jí u svadlých prsů visí, i své tři dospělé a pak své políčko u lesa, kde sázíváš na jaře k o b z o l e, i svůj chlév s dvěma vyhublými kozami. Nepřistoupíš na tu dočasnou záměnu?

SLANKA: D l a b o g a s v i e n t e g o... ne! Sloužím naší věci a sloužím jí rád; kdybych byl chtěl odejít nebo utéci, stokrát jsem mohl. Ale já nechtěl, pane. Odešel jsem od ženy a od dětí, protože mne volaly Zástupy. I chudý má čest, pane.

LAZAR: Nepochyboval jsem o tom nikdy, můj milý; a kdybych byl pochyboval, byl bys mi vyvrátil nyní pochyby na vždy. Ano víc: jest možno, že j e n chudý má čest. U něho jediného alespoň má cenu, neboť boháči není potřebí, prodávati ji. Ale uvaž, že já jsem bez dětí a že, padnu-li, nebude po mně nikdo plakat; kdežto ty máš ženu a čtyři malé... a padneš-li, budou sirotami.

SLANKA: A lépe jim sirotami být než otce nečestného mít. A lépe bude, budou-li mrtvého oplakávat vlastní děti, než aby na živého prstem ukazovali děti cizí... jeho vlastním na stud a hanbu.

LAZAR *k sobě*: Neoblomný! Neporušitelný! Bude tedy třeba jinak dojít k cíli. Jediný, kdo zaslouží, aby byl zachráněn, jest

ten, kdo o to nestojí. Být bohem, tímto pravidlem bych se řídil. Proto tak těžko zachraňovat: co stojí o záchranu, nestojí za námahu; a co stojí za námahu, nedbá o záchranu. *Odejde na pravo.*

POŠTOLKA: Marné řeči, synci... nalejval nás. Jistě to nemyslil do opravdy. Ty Slanko, měl jsi mu povolit; a složit mu na hromádku mundur a flintu se svíčkou a říci pak: Račte si posloužit! Co by byl pak dělal? To by byla případnost, jaké tu příkladně posud nebylo... leda by se byl tak říkajíc začal do toho oblékat.

HVÍŽĎÁLEK: Víte, já jsem pro rovnost a říkám: já pán, ty pán... ale tohleto přece pán nemá dělat. Já jsem taky rytíř, ale tohleto bych nikdy nerobil. Když jsi komendant, tak buď komendant; a když chceš být moník, tak nebuď komendant.

VOSTŘEBAL: A ne... on to jistě myslil do opravdy. Kdo ví, co jej hněte; červ zahryzne se ti do srdce a život náhle netěší a vadne jako snětivá haluz. Já, braši, mu rozumím. Chudého tísní chudoba a bohatého bohatství; malého jeho malost a velkého jeho velkost. A všecko se pronese, byť to byl košíček jablíček renetových, neseš-li je daleko nebo přes kopce. A může přijít den, kdy závidíš sousedovi jeho mrviště, ne abys mu je uloupil, ale protože hledáš Jobovo místo pro sebe... neboť víte z Písma, že Job bydlil sice v paláci, ale stonat a umřít šel na hnůj.

VOSÁHLO: Tak tomu, synci, asi už bude. I nejsilnější dub se vyviklá, třesou-li jím stále větry nebo podrývá-li mu člověk kořeny. A do něho vraždou Ryškovou jakoby opravdu blesk udeřil; všichni říkají, že je jakoby vyměněný od té chvíle a nesvůj. Není to malá věc zabít člověka a zabít ho pro ženskou... a zradit sebe a všecko, co jsi hlásal, a vteřinou zvrátit dílo celého svého života. Nu, bude tomu asi už tak. Ale, uvidíte, ani pak se tak lehce nevzdá; ne... on není z těch, kdož se lehce vzdávají. A padne-li již jednou, padne jako věž; země zaduní pod ním do šíra a mnoho lidu i zvěře pohřbí pod sebou.

VOSTŘEBAL: A možno i, že jinak bude. Možno, že klesne ticho jako posečené obilí a měkce lehne na zem a měkce s ní sebrán bude a odvezen do stodoly provoněné sluncem a mákem; a dá po smrti ještě mouku a chleba k nasycení mnohým. A možno, že bude památka po něm tichá a teskná jako po vlašťovce na

podzim odlétlé: několik vlídných prosluněných týdnů před mlhami a dešti podzimu a sněhy a mrazy zimy.

Ze středu sceny vejde DŮSTOJNÍK *přinášející v ruce složený papír.*

DŮSTOJNÍK *Slankovi*: Tuto depeši doneseš ihned, bratře Slanko, hlavnímu veliteli, bratru Matoušovi. Spěchá to a nesnáší odkladu; dáš se na pravo a pak zadem našeho tábora na návrší doběšínské. Heslo: Se štítem nebo na štítě.

SLANKA: Musí-li to být a kážeš-li tak, poslechnu; ale nerad, jakobych od mísy polévky česnečky, čerstvě nalité a kouřící se přede mnou, do níž jsem lžíce posud nesmočil, musil odejít.

Rovněž ze středu LAZAR.

LAZAR: A ode mne vezmi si tento plášť. Má na rukávě odznak diktátorský a budeš ihned vpuštěn k bratru Matoušovi, bez průtahů a nezdržován.

SLANKA: Ne, pane. Nesluší se mi nositi odznak důstojenství, jež není moje. V tomto svém děravém plášti půjdu a ke svému praporu se vrátím, dá-li Bůh; a nesvléknu ho ani v životě, ani v smrti. Jako druhá kůže je mi; a jen had svléká svoji.

LAZAR: Ale pak vezmu si alespoň tvou pušku a tvé bodlo; škoda, aby zbraň zahálela tam, kde nemůže jí býti užito. *Učiní tak.* SLANKA *exit na pravo.*

DŮSTOJNÍK *přehlíží vojáky, šikuje je, dává poslední rady a rozkazy.*

LAZAR: Jak trnitá cesta k tomu, aby ses stal znova bezejmenný! Svatá nevinná tmo, jak obtížný je návrat do tebe! Jakoby ses, jednou byvši zrazena, varovala před tím, kdo dovedl opustiti tě. Nerada co vydáváš... ale ještě neochotněji přijímáš, cos jednou vydala světlu a jeho polibení zdrobňujícímu. Čistá a cudná, nepřijímáš ráda poskvrněného.

Ne, nedosáhl jsem toho, po čem jsem zapráhl tak mocně: vnutiti se Zástupům, splynouti s nimi, bezejmenný vedle jiných bezejmenných v nich býti, a slyšeti v nich a cítiti v nich a hmatati v nich ten proud a tah, jímž duje v nich a jímž prostupuje je jejich Bůh... znova jím objatý, znova jím nesený, znova v něm utonulý jako tenkrát: před vzpourou a odloučením a svazků strháním.

Jakoby znali mé nejvášnivější přání a odmítali je vědomě, tak uzavírají se Zástupové přede mnou. Jak žárlivě střeží ten

čestný dobrý vojáček Slanka svou osobnůstku ... ne pro ni, nýbrž proti mně: abych mu jí neuloupil a neskryl se za ni a neunikl za ni ... ostatním i sobě.

Karmínová raketa vyhoupne se ve středu sceny do kalného zimního úsvitu.

DŮSTOJNÍK: Nástup; a ku předu úprkem!

VŠICHNI: Smrt tyranovi! Hore Zástupy! Hore Zástupy!

LAZAR *skočí do řady k ostatním a žene se s nimi, v ruce pušku s bodlem*: Hore! Hore!

Opona

PROMĚNA

Pláň s rozbředlým sněhem nepatrně stoupající z prava na levo, počátek kopce Holáška, na který útočila před dvěma hodinami část vojska revolučního.

Na ní několik padlých vojáků, mezi nimi LAZAR a VOSTŘEBAL.

LAZAR *probrav se z mdlob, sténá*: Och, och, och, och! Zde tedy ležím a rána v hlavě pálí a já celý pluji na jakési ohromné mlhavé řece, která se houpe pode mnou jako žebřinový vůz snopy obložený v kolejnici úvozu polního. A celý svět a celý život není víc než tučný černý mrak, který se zhustil a padl na mne a kolem mne a jehož lem se roztřepil do sněhových děr této kalné hlíny. Jak rychle vsakuje do ní můj život! Tisícerým rtem pije jej a ssaje a loká!

Pít, pít, pít, pít! A nikde studánky nebo pramene; všude jen sníh se zemí smíšený. A nedoneseš ho k ústům ani; na dlani nezbude ti z něho víc než loužka špíny. Za Myšlenkou žaprahl jsi a ruku po ní vztáhl, ale zkázu donesl jsi z ní sobě a — hrůzo! — snad i jiným. Tak poličkuje Bůh člověka.

Neboť bojím se otázky, co jest se Zástupy? Kde jsou? Vítězi nebo poražení? A z části či zcela? A proč zde opuštěný ležím v tomto zasněženém poli, zkřivenými prsty zrývaje zem, nejžalnější oráč, který kdy rýhu ryl do ní? Ne již pták-orel, který vzlétá za sluncem a nebojácně patří do jeho ohniště, nýbrž slepá žížala, jež se ukazuje na povrchu země, protože pršelo; a překrojená nad to v půli rýčem zahradníka, který vyšel vzkypřit prsť, neboť zítra chce vložit semeno do ní.

VOSTŘEBAL *připlazí se po čtyřech k Lazarovi*: Nezoufej; nejhorší není jisté, ba ani ne pravděpodobné. Bratří se vrátí... cosi v hrudi mne o tom přesvědčuje jazykem beze rtů, ale který vidí za to i ve tmě. Věřím, že nenechají nás v plen ani nepříteli, ani studené vlhkosti této půdy. A přivedou sestry s sebou, opatrovnice raněných. Jak teplé jsou ve stínu ruce, které stelou lože nebo rozdělávají oheň v jiskrách praskající, zatím co metelice bije do okenních tabulek zčernalého sálu a zbojník-vítr hvízdá a skučí z hluchosti půlnoční stepi!

LAZAR: Rci mi, proč naděje zůstává nejdéle živa v duši jako srdce v těle člověkově do posledka bijící? A proč vám, malým

a prostým a pokorným, bije její zvon nejsilněji a nejvěrněji, jakoby jen vám nesl radost svého zvěstování? A proč hrdé a vzpurné opouští nejdříve, sotva zlomeni dopadli země s hřebce své slávy?

VOSTŘEBAL: Je chleba chudých... lacinější než chleba z mouky sebe černější. Je snědý chléb duše, který sytí nejvíce; kdo se naučil již v mládí se jím živit, nedosytí se ho; a poslední den života jeho na loži smrtelném chutná ze všech pokrmů nejlépe ještě.

LAZAR: Vítr duje a co mi mete do tváře, nejsou krůpěje deště, nýbrž smrt a zničení.

Ne strom, nýbrž nepatrný plod se stromu času padl jsem na zem, poněvadž přišla má chvíle jako přichází hvězdě i trávě, slunci i červu; a ležím zde bez hnutí, věc spíše než člověk. A nevím, spadl-li jsem proto, že jsem uzrál, nebo proto, že jsem zčervivěl; a všecko, co vím, jest jen, že sadař s ošatkou se blíží, pán a vládce této zahrady lidské, aby mne buď sebral nebo zahodil.

VOSTŘEBAL: Nadzdvihnu ti hlavu a rozhlédneš se pak kolem sebe i okem ducha. A uvidíš zemi pevnou pod pevným nebem a život svůj dobrý pod dobrým sluncem; a pochopíš, žes byl dobrý dělník na díle božím a pracoval v jeho službách, zapřažen do záměrů Jeho jako všecko, co dýše s tebou na zemi: od nejmenší mušky až do psa, koně a vola... a více ještě: tato země celá i ono slunce, jež stojí nad hlavami našimi jako pán a velitel všech a všeho. Všecko, co vidíš i myslíš, jest jen spřežení nebo přípřež do díla Jeho a určené, poháněti je k jeho naplnění. A ani ty ses mu nevymkl, neboť není to v moci lidské. A víc: nebylo to ve vůli tvé.

LAZAR: Opravil jsem vůli svou a v soulad jsem ji uvedl s vůlí Jeho, ale až donucen byv Jím: ve chvíli, kdy vyměnil mně nejen mysl, ale i celou bytost a poučil mne, že ani to já, jež jsem měl za nejvlastnější svůj statek a majetek, není mé, nýbrž Jeho. Ale to mně vysvětli: zemřel starý Lazar před čtyřmi dny nebo umírá teprve nyní? A proč nový Lazar umírá, zemřel-li starý? O tom mne houč a poděkuji ti jako nikomu posud na této zemi.

VOSTŘEBAL: Protože snad i nového Lazara dílo jest dokonáno. Neumírá pravý dělník, dříve než dokončil svého díla. A blahoslavený, kdo umírá, pokud teplo ruky jeho nevyprchalo úplně

s povrchu díla jeho. Není krásnější podívané na světě, než když stydnou oba současně: dílo i dělník. Ta smrt je smrt vyvolených; a první mzda, kterou vyplácí již zde Bůh dětem svým. Ale není nic žalnějšího, než když přežil dělník svou dělnost a umírá odcizený své práci, zabloudilý do časů nových, s nimiž jest si cizí, smutný příživník díla cizího.

LAZAR *rozjasní se a rozzáří celý:* Díky ti, díky! Máš pravdu: vrátil jsem Zástupy Bohu, jehož jsou; a všecko bude již nyní dílo Jeho jako jest všecko dílo vzduchu a slunce, když otevříny jsou dvéře tmavého a vlhkého sklepa, které bránily jim, aby nevstupovaly a nepůsobily. Bůh bude bydleti nyní v Zástupech a prostoupí je celé; a ony budou příbytek jeho spanilý vnitř i vně. Z nitra vybuduje si je znova a přestaví v duchu a pravdě, jako z vnitra tryská a buduje světlo Jeho celý vesmír; a já nejsem víc než pošetilé dítě, jež chtělo stavět z vnějška a prázdna a jehož domek z písku se mu rozsypal nedostavený v rukou; a jehož dlaně jsou nyní smutné a znečištěné zbytečností. Jak předstoupím s nimi před Tebe, ó Pane; jak vstoupím s nimi do Tvých Zástupů nebeských? *Zemře.*

KAT *se* SOUDCEM *a* KNĚZEM *přichází v průvodu několika vojáků monarchické armády z leva po svahu dolů.*

Ááá... zde leží; z dálky jsem jej tušil a z blízka uhádl svým okem, zvyklým měřit rozběhy zvěře i lidí. Po plášti jsem ho poznal, ale více ještě po jeho postavě, která i když klesla, jest vysoká, ano vyšší než jak se jevila, pokud stála vztýčená; neboť země jest míra všeho a nejlépe změříš každého, živého i mrtvého, složíš-li ho na ni. A nezměnil se nic než že jest zablácený a zkrvavený; a pak světlo jakési, jakého nebývalo v něm za živa, rozlilo se mu po tváři.

Líto jest mi jen to zde ještě: že neví snad, jak poraženi jsou jeho Zástupové, a že jistě neví, jak stanul jsem nad ním tuto chvíli jako myslivec nad jelenem uloveným, vstavuje mu na šíji nohu, zatím co ruka zdvihá roh ke rtům, aby zatroubil jeho vítězství hvozdům i lidem.

Neboť zemřel celý, tělo i duše i duch, a co leží před námi a co obejme několik prken jedlové rakve, jest celý Lazar, diktator Zástupů; a není nic z něho nikde kromě tohoto těla mrtvého. Zahynulo s ním i dílo jeho, které rozmetáme a rozprášíme do

všech stran světa a jež obrátíme v kořist větrů a pohru časů; jen památka na něho zbude, ale ta jest a bude dílem n a š í m : m y ji vytvoříme, my ji zhněteme slinami jazyka svého i mysli své, nejinak než včela hněte vosk pro úl svůj.

Není víc již než poražená socha; rozbit jest tvar, zbývá jen látka, aby byla roztavena a přelita k obrazu nového tvůrce a po vůli jeho.

Hlasitě,slavnostně: Vy dva,reverendissime i spectabilis, jste svědky, že přešel k nám poslední chvíli; obrátil se k Bohu i králi našemu, uznal svůj blud a toužil odčiniti zlo, které spáchal.

KNĚZ: Ano, přijal jsem zpověď jeho; potvrditi mohu to přísežně: zpověď jeho i lítost i touhou pokání účinného.

SOUDCE: A mně se přiznal, že nevěří již ve své Zástupy a že nikdy nevěřil ve svou myšlenku; a hotov byl veřejně vyznati a odvolati svůj blud.

KAT *vojákům:* Slyšeli jste. Je náš a byl náš; a bude náš. Nikým nedáme si ho vyrvati. Jděte pro máry, odneseme jej a čestně pohřbíme jako našince; a já lidu vyložím celé nedorozumění jeho života, myšlenky i díla. *Vojáci odcházejí.*

Ze středu přichází mnich PETR.

PETR: Poznávám ho, syna svého marnotratného; bylo usouzeno Prozřetelností, aby nebylo srdce mé ušetřeno této bolesti. Ale poslední chvíli volal k Bohu z hlubokosti své bídy: slyšel jsem kvílení srdce jeho a nářek duše jeho, protože se byla odvrátila od svého spasitele. Než uspokojení nikde nenalezl: i zatoužil poslední chvíli mocně po všem, co pošetile opustil. Proto Bůh se nad ním slitoval a poslední chvíli jistě vzbudil v něm účinnou lítost.

I přicházím pohřbít ho jako mnicha v společné kryptě klášterní, kam jsou ukládáni bratří a kde čeká výklenek, určený pojmouti i moji rakev. A odsloužím za něho mši zádušní v temné kapli svatého Štěpána, vyznavače a prvomučedníka, u téhož oltáře, kde mi, malý otrhánek, před lety přisluhoval při svaté oběti. Ó mne ubohého, opuštěného, který jsem doufal vždycky, o n že pochová mne a za mne že zazpívá D e p r o f u n d i s...

Ale nebýt i toho, uložil mně kdysi výslovně, abych ho pohřbil, kdyby podlehl ve svém boji. A padnu-li, pravil tehdy, když

jsem se byl marně pokusil, vrátiti ho církvi i řádu, a padnu-li, pohřbi mne bez jména jako psa a pokryj mne hrubým příkrovem mého někdejšího řádu. A řekni pak: padl slaboch, který neuměl ani poslouchati, ani vlásti. Zemřel, protože nikdy nežil; a jméno jeho nebuď opakováno ničími rty na zemi. Vrať se tedy, bratře nešťastný, tam, odkud jsi vyšel; a tma a mlčení buďtež za tebou jako byly před tebou, když jsem tě zdvihl od mrtvého prsu matčina, tuláka, poběhlíka a pancharta, jehož společnost vyplila jako otrávené sousto a zavrhla jako prašivce... ve strachu, aby sama neoprašivěla od tebe.

KAT: Zatím jsme přišli my dříve, otče, než vy, ale za stejným účelem: pohřbiti mrtvého, poněvadž, jsme přesvědčeni, náležel vlastně nám a bylo jen nedorozuměním, že si ho přisvojili Zástupové. Rozptýliti toto nedorozumění bude již společným úkolem církve i státu a konečně i řádu vašeho. Nebude rozporu mezi námi a vámi; dohodli jsme se a dohodneme se v důležitějších a nesnadnějších věcech než jest tato.

V tom zahvizdne několik kulek z pravé strany. KAT, KNĚZ, SOUDCE, PETR *se rozutekou. A brzy se řítí přes jeviště obnovený útok revolučního vojska, před třemi hodinami odraženého, na kopec Holášek. Za chvíli střelba a ryk v levé kulise a vítězný pokřik revolucionářů:* Dolů s tyranem! Hore Zástupy! Hore Zástupy!

Na scénu vyjde a nad mrtvolou LAZAROVOU *i nad* VOSTŘEBALEM *stane* MATOUŠ *s* DOBRÝM BÁSNÍKEM *a průvodem* REVOLUČNÍCH VOJÁKŮ.

VOSTŘEBAL: Přišli jste pozdě.

MATOUŠ: Ale za to jako vítězové. Jest již rozhodnuto a není odvolání: podrželi jsme vrch. Jsou obklíčeni z leva a tím také tohoto kopce jest již našinci dobyto: část nepřátel již utíká, ale většina neunikne zajetí. Jest již rozhodnuto pro Zástupy: dostává se jim nyní do rukou vláda věcí jejich. *Vostřebalovi.* Pověz, jak zemřel diktator a všecko, co víš o skonu jeho i o tom, co bylo před ním.

VOSTŘEBAL: Padl, střelen byv do hlavy při útoku na tento kopec několik vteřin před tím, než jsem byl zasažen kulí do beder. Neboť třeba ti věděti, že lstí vymohl si jakoby přání poslední a milost nejvyšší, aby mohl za Slanku bojovati v Zástupech jako nejmenší z nich a smrtí splynouti s nimi, když, zdálo

se mu, nedovedl toho životem. Když jsem přišel k sobě, slyšel jsem ho sténat: mučil se pro zlo, které způsobil snad Zástupům, a nejistota, vítězi-li jste či poraženými, trápila ho. Svůj život zničený a zmařený viděl jako červa v půli překrojeného rýčem zahradníkovým. Připlazil jsem se k němu a hlavu mu nadzdvihnuv, snažil jsem se dáti mu s rozhledem oka i přehled po životě jeho jako po díle dělníka božího a odstup od muky chvíle, i utišil se poněkud. Pak o záměně své duše staré Bohem za novou blouznil i o tom, jak ukázána jest mu tím nicota a marnost jeho; a pochopil později, že i nového Lazara dílo jest, zdá se, zkoncováno; a proto že dobře jest mu zemříti nyní a ne později. A naposledy Zástupům blahořečil, odkazuje jich Bohu za přibytek a skládaje vládu jejich na Něho, jehož byla prý vždycky a bude vždycky.

MATOUŠ: Byl veliký, protože byl silný a statečný i v zoufalství a pokušeních jeho; ani tehdy neskládal rukou v klín, nýbrž pracoval zdvojeně, ze všech sil připravuje a uspišuje toto vítězství naše. Neboť ono jest v podstatě jeho dílo: on je podložil svým důmyslem, on je umožnil svou předvídavostí. Plod, jenž uzrál na štěpu jeho silné mocné bytosti, padá nám nyní do klína; a chutnajíce sladkost a vůni jeho, líbáme jeho duši na svých rtech. Proto buďtež vděčny mu a zvučte jen chválou jeho!

VOSTŘEBAL: Dobře jsi řekl: byl silný a statečný i v zoufalství a pokušeních jeho; proto otevřína jest mu znovu brána naděje a radosti v poslední chvíli jeho.

DOBRÝ BÁSNÍK: Chvála z úst raněného jest více než chvála z úst zdravého, neboť bolest jest pták sedající a pějící na vrcholu stromu života; a není nic již nad ním leda otevřené nebe modré radosti letní, polibek vykoupených duší zemi.

Otvírám-li přece úst svých po tobě, bratře trpící a ranou sražený, činím tak, protože básník byl vždycky zpytatel a vykladač duše svého národa a vedl účetní knihu jeho života, vyrovnávaje položky jeho s Bohem. Ten zde *ukazuje na Lazara* byl v pravdě veliký, poněvadž miloval nad všecko život věčný a toužil dáti jej všem.

Duch jeho byl svobodný: svobodný jako vzbouřence, svobodnější ještě v konečné pokoře před Bohem; a nic otročího nemělo přístupu k duši jeho. Nespoutaná, nesvázaná tíhla vždycky v budoucnost; a vytvářela ji již v přítomnosti: proto ne-

obejme a neopíše ho chvíle. A jen jeden člověk na zemi mohl ho souditi: on sám sebe; a pak již jen Bůh soudem posledním a konečným. A soudil-li se, soudil se jako umělec-tvůrce, opravující a dokonalící se každým novým dílem: své staré já popravuje v něm a nové zakládá a ospravedlňuje.

Visalec vždycky jest člověk. Nejprve na zcela krátké šňůře pupečné v životě mateřském a volnost jeho je zcela nepatrná; později jako dospělý na delší šňůře volněji pobíhá životem v širších kruzích; a ty naposledy předávají ho posmrtným drahám mnohem, mnohem širším a skoro nekonečným. Blah, kdo pochopil to již zde na zemi a zařídil se podle toho!

A Lazar předjímaje věčnost, vtěliti chtěl ji již v život pozemský a včleniti a vtěliti vás všecky ve vyšší útvar života: v Zástupy... to nejvyšší, jehož se domysliti i dotvořiti může zatím člověk.

Boha strhnouti chtěl na zem, neboť vy všichni vespolek a každý z vás — a nejen vy, nýbrž všichni národové a všichni lidé světa — jste zárodečné údy příštího jednotného božího těla, svatého a neporušitelného ve věčnosti. On srůst jejich chtěl uspíšit: srůst jejich i vrůst jejich v božství.

A co chtěl, čas dokoná za něho; neboť najal jej jako dělníka věrného k práci nikdy nekončící, mzdu zaplatív mu hned za první den díla životem a krví svou. Čas, pravím, dokoná již dílo jeho — čas a my, spojenci jeho, dnešní i příští, množící se stále a rostoucí stále a jichž bude přibývati jako hvězd na nebi, jak zraje k půlnoci doba.

I položte mrtvolu jeho jako oběť do základů nové živé budovy lidské — budovy větší a slavnější než všecky katedrály země — přesvatého těla světových Zástupů: ono jediné jest pravý a vlastní chrám Ducha a není jiného mimo ně.

VŠICHNI: Je náš, je Zástupů!

O p o n a.

K o n e c.

F. X. ŠALDA

ZÁSTUPOVÉ

Dramatická báseň v pěti dějstvích

Vydal na jaře roku 1921

Otakar Štorch-Marien

v Praze

jako čtyřicátý svazek

své edice Aventinum

a vytiskl

František Obzina ve Vyškově

na Moravě